

Broj: X-KR-05/59
Dana: 16.06.2010. godine

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM

U sastavu: sudija Minka Kreho, predsjedavajuća vijeća
sudija Marjan Pogačnik
sudija Željka Marenić

TUŽILAC

protiv

RADOJA LALOVIĆA i SONIBOJA ŠKILJEVIĆA

P R E S U D A

Tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine:

Behaija Krnjić

Branioci optuženog Radoja Lalovića:

**Advokat Slaviša Prodanović
Advokat Vesna Tupajić Škiljević**

Branioci optuženog Soniboja Škiljevića:

**Advokat Milorad Rašević
Advokat Refik Arnautović**

Zapisničar:

Pravni savjetnik-asistent Emil Pinkas

Broj: X-KR-05/59

Sarajevo, 16.06.2010. godine

U IME BOSNE I HERCEGOVINE

Sud Bosne i Hercegovine u vijeću sastavljenom od sudija Minke Kreho, kao predsjednika vijeća, te sudija Marjana Pogačnika i Željke Marenčić, kao članova vijeća, uz sudjelovanje pravnog saravjetnika-asistenta Emila Pinkasa, u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića, povodom izmijenjene optužnice Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj: KT-RZ-33/05 od 15.04.2010. godine, kojom se optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević terete za počinjenje krivičnog djela zločin protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama e), k), a), f) i c) sve u vezi sa članom 180. stav 1. i članom 29. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), nakon javno održanog glavnog pretresa, sa kojeg je dijelom bila isključena javnost, u prisustvu optuženog Radoja Lalovića i njegovih branilaca, advokata Slaviše Prodanovića i Vesne Tupajić-Škiljević, i optuženog Soniboja Škiljevića, njegovih branilaca, advokata Milorada Raševića i Refika Arnautovića, u prisustvu Behacije Krnjića, tužioca Tužilaštva BiH, donio je i dana 16.06.2010. godine javno objavljuje sljedeću

P R E S U D U

I

Optuženi:

Radoje Lalović zv. „Ratko“, sin Ljube i majke Vide, rodjene Zelović, rođen 15.07.1946. godine u Kalinoviku, stalno nastanjen u ..., po narodnosti ..., državljanin ..., JMBG ..., penzioner, pismen, sa završenom višom školom za socijalne radnike, oženjen, otac dvoje punoljetne djece, vojsku služio 1969/70. godine, u Kruševcu, Republika Srbija, ne vodi se u vojnoj evidenciji, bez odlikovanja, srednjeg imovnog stanja, neosuđivan, protiv njega ne vodi se drugi krivični postupak, prema istom izrečene mjere zabrane Rješenjem Suda BiH broj X-KRN-05/59 od 19.11.2008. godine,

K R I V J E

ŠTO JE:

U vremenskom periodu od kraja mjeseca juna do sredine mjeseca decembra 1992. godine, u okviru širokog i sistematičnog napada vojnih i policijskih, kao i paravojnih snaga

tzv. Srpske republike BiH, a potom Republike Srpske, usmjerenog protiv civilnog stanovništva grada Sarajeva, znajući za taj napad, te da njegove radnje čine dio toga napada, Radoje Lalović u svojstvu upravnika Kazneno-popravnog doma „Butmir“ na Kuli, opština Ilidža, koji je funkcionisao kao zatočenički logor, svjesno i voljno učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu sa sviješću o postojanju organizovanog sistema zlostavljanja zatočenika nesrpske nacionalnosti koji su bili zatočeni u navedenom KPD-u i izvršenja zločina nad njima, imajući isti cilj sa osobljem koje je obavljalo stražarske dužnosti u toj kazneno-popravnoj organizaciji, te sa vojnim i policijskim strukturama tzv. Srpske Republike BiH, potom Republike Srpske, koji cilj je podrazumjevao, na diskriminatornoj namjeri zasnovan, progon nesrpskog civilnog stanovništva na političkoj, nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi, u okviru kojeg progona je pomagao u izvršenju zajedničkog plana, po kojem planu su vršena suprotno pravilima međunarodnog prava teška oduzimanja fizičke slobode i zatvaranja pod nehumanim uslovima civilnih osoba nesrpske nacionalnosti, nečovječna postupanja, nanošenja povreda tjelesnog integriteta i zdravlja i prisiljavanje na prinudni rad, tako što je:

1. Po svojstvu koje je obavljao, od kraja mjeseca juna pa do sredine mjeseca decembra 1992. godine Radoje Lalović, bio odgovoran **za funkcionisanje Kazneno-popravnog doma „Butmir“ na Ilidži**, koji je u navedenom periodu pored osnovnih nadležnosti, funkcionisao i kao zatočenički logor, u kojem logoru je imao i vršio efektivnu kontrolu nad radom i ponašanjem svih stražara koji su obavljali stražarske dužnosti u logoru, u kom svojstvu je održavao veze sa, vojnim i policijskim vlastima izvan logora i na taj način učestvovao u, suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava, teškom oduzimanju fizičke slobode i zatvaranju na stotine civilnih osoba nesrpske nacionalnosti, posebno bošnjačke, bez ikakvog pravnog osnova, tako što su iste osobe uz njegovo znanje i pristanak prihvatili stražari iz logora od pripadnika vojske i policije koji su te osobe privodili, nerijetko i sam prisustvovajući tom prihvatu, a potom smještali u logorske prostorije gdje su bile zatočene i čuvane od strane logorskih stražara u različitom vremenskom trajanju u kojem trajanju zatočenja tim osobama nikada nije saopšteno zbog čega su zatočene, niti je vodjen protiv njih bilo kakav postupak, da bi potom:

- 1.(a) uz znanje i pristanak Radoja Lalovića, iako je isti vršeci nadzor nad uslovima zatočenja imao ovlasti da mijenja uslove zatočenja, da određuje dnevni režim zatočenika i da im odobravaju veću slobodu i prava unutar logora uključujući pri tome razumne životne uslove i higijenske standarde, kojim ovlastima se nije koristio u dovoljnoj mjeri, zatočene osobe u naznačenom periodu bile zatvorene i smještene u nečovječnim uslovima tako što su boravili u neuslovnim prostorijama koje u zimskim uslovima nisu bile grijane, a koje su često bile prenatrane, lišene mogućnosti obavljanja osnovnih higijenskih potreba, izgladnjivane tako što su dobijale veoma oskudne dnevne obroke zbog čega su mnoge izgubile na tjelesnoj težini, što je kod nekih prouzrokovalo pogoršanje zdravstvenog stanja, tako da je u naznačenom periodu došlo do smrti **Ramić Izeta sina Malage**, rođenog 1956 godine;

1.(c) uz znanje i pristanak Radoja Lalovića, koji je doprinio funkcioniranju logorskog sistema zlostavljanja, u kom su stražari izvodili zatočene osobe iz prostorija u kojima su bile zatočene te ih odvodili u prostorije gdje su od strane policijskih radnika ili pripadnika vojske ispitivane, a potom i pretučene, na koji način su zatočene osobe bile izložene namjernom nanošenju snažnog tjelesnog i duševnog bola tako što su fizički zlostavljane od strane stražara i drugih osoba, pripadnika policije i vojske, čime su **Čaušević Adilu i Čaušević Zlati, kao i nekolicini drugih civila nanese tjelesne povrede**, pa iako je Radoje Lalović imao ovlaštenja da potpuno kontroliše ponašanja stražara u logoru koji nisu smjeli upotrebljavati fizičku silu nad zatočenicima i koji su bili u obavezi da spriječe ili u najmanju ruku kontrolišu ponašanja drugih osoba, pripadnika policije i vojske, koji su dolazili u logor, i tim se ovlaštenjima nisu koristili, na koji način nisu spriječili da zatočene osobe budu izložene zlostavljanju;

1.(d) uz znanje i pristanak Radoja Lalovića u stvaranju sistema prinudnog rada, zatočene osobe protiv njihove volje bile prisiljavane na obavljanje prinudnih radova na način da je Radoje Lalović saradujući sa civilnim i vojnim vlastima izvan logora, znao i odobravao sačinjavanje spiskova zatočenika koji su trebali ići na obavljanje prinudnih radova, nakon čega su uz njegovo znanje i odobrenje, iako je bio svjestan da prilikom obavljanja ovakvih radova može doći do pogibije ili ranjavanja istih, zatočene osobe bile od strane logorskih stražara izvođene iz prostorije u kojima su bile zatočene, a zatim od strane stražara odvođeni na mjesta gdje su obavljale prinudne radove kojom prilikom su obezbjeđivani od strane stražara ili su na kapiji logora predavani pripadnicima vojske, koji su ih vodili i obezbjeđivali prilikom obavljanja prinudnih radova, pa su tako zatočene osobe obavljali prinudne radove na poljoprivrednom dobru logora, na kopanju tranšea i rovova na prvim borbenim linijama, na skupljanju i sahrani poginulih pripadnika vojske, na sječi drva, na utovarima stvari koje su srpski vojnici pljačkali iz kuća vlasništvo osoba nesrpske nacionalnosti i drugim poslovima, pa prilikom obavljanja prinudnih radova su često verbalno i fizički maltretirani od strane pripadnika vojske, tako da je tim prilikama dolazilo do pogibija i teškog ranjavanja mnogih, među kojima su u naznačenom periodu poginuli: **Gaćanović Vahid sin Muhameda**, rođen 1942. godine, **Vatrić Zulfo sin Vejsila**, rođen 1927. godine, **Isić Mehmed sin Atifa**, rođen 1945. godine, **Smajić Ramiz**, **Šahović Hasib i Šabović Hasan**, dok su ranjeni **Isić Munib sin Muharema**, rođen 1952. godine, **Šunj Nusret**, **Balić Adem**, **Salihć Nedžad**, **Smajić Dževad**, **Rešidović Muharem**, **Pizović Avdo sin Adema**, rođen 1949. godine, **Harbaš Junuz sin Bege**, rođen 1957. godine, **Agić Mehmed sin Abdulaha**, rođen 1943. godine i **Dželilović Almin sin Zilke**, rođen 1971.godine, nakon kojih zlostavljanja te pogibija i ranjavanja, sa kojima je bio upoznat, nikada se nije usprotivio takvoj praksi slanja zatočenih osoba na obavljanje prinudnih radova;

Optuženi:

Soniboj Škiljević, sin Vojina i majke Mileve rođene Andrijašević, rođen 14.08.1948. godine u mjestu Izgori, opština Gacko, stalno nastanjen ..., po narodnosti ..., državljanin ..., JMBG ..., penzioner, pismen sa završenim fakultetom političkih nauka, oženjen, otac dvoje punoljetne djece, vojsku služio 1974/1975 godine u Zagrebu, Republika Hrvatska i Beogradu, Republika Srbija, ima podoficirski čin, ne vodi se u vojnoj evidenciji, bez odlikovanja, lošeg imovnog stanja, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak protiv njega, prema istom izrečene mjere zabrane Rješenjem Suda BiH broj X-KRN-05/59 od 19.11.2008. godine

K R I V J E

ŠTO JE:

U vremenskom periodu od sredine mjeseca decembra 1992. godine do sredine mjeseca decembra 1995. godine, u okviru širokog i sistematičnog napada vojnih i policijskih, kao i paravojnih snaga Republike Srpske, usmjerenog protiv civilnog stanovništva grada Sarajeva, znajući za taj napad, te da njegove radnje čine dio toga napada, u svojstvu upravnika Kazneno-popravnog doma „Butmir“ na Kuli, koji je funkcionisao kao zatočenički logor, svjesno i voljno učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu sa sviješću o postojanju organizovanog sistema zlostavljanja zatočenika nesrpske nacionalnosti koji su bili zatočeni u navedenom KPD-u i izvršenja zločina nad njima, imajući isti cilj sa osobljem koje je obavljalo stražarske dužnosti u toj kazneno-popravnoj organizaciji, te sa vojnim i policijskim strukturama tzv. Srpske Republike BiH, potom Republike Srpske, koji cilj je podrazumjevaao, na diskriminatornoj namjeri zasnovan, progon nesrpskog civilnog stanovništva na političke, nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi, u okviru kojeg progona je pomagao u izvršenju zajedničkog plana, po kojem planu su vršena suprotno pravilima međunarodnog prava teška oduzimanja fizičke slobode i zatvaranja pod nehumanim uslovima civilnih osoba nesrpske nacionalnosti, a potom, nečovječna postupanja, nanošenja povreda tjelesnog integriteta i zdravlja i prisiljavanja na prinudni rad, tako što je:

2. Po svojstvu kojeg je obavljao, bio odgovoran **za funkcionisanje Kazneno-popravnog doma „Butmir“ na Ilidži**, u periodu od sredine mjeseca decembra 1992. godine do sredine mjeseca decembra 1995. godine, koji je u navedenom periodu pored osnovnih nadležnosti, funkcionisao i kao zatočenički logor, u kojem logoru je imao i vršio efektivnu kontrolu nad radom i ponašanjem svih stražara koji su obavljali stražarske dužnosti u logoru, u kojem svojstvu je održavao veze sa vojnim i policijskim vlastima izvan logora i na taj način učestvovao u suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava, teškom oduzimanju fizičke slobode i zatvaranju na stotine civilnih osoba nesrpske nacionalnosti, posebno bošnjačke, bez ikakvog pravnog osnova, tako što su iste osobe uz njegovo znanje i pristanak prihvatili stražari iz logora od pripadnika vojske i policije koji su te osobe privodili, nerijetko i sam prisustvovajući tom prihvatu, a potom ih smještali u logorske prostorije gdje su bile zatočene i čuvane

od strane logorskih stražara u različitom vremenskom trajanju u kojem trajanju zatočenja tim osobama nikada nije saopšteno zbog čega su zatočene, niti je vodjen protiv njih bilo kakav postupak, da bi potom:

- 2.(a)** uz njegovo znanje i pristanak, iako je isti vršeci nadzor nad uslovima zatočenja imao ovlasti da mijenja uslove zatočenja, da određuje dnevni režim zatočenika i da im odobrava veću slobodu i prava unutar logora uključujući pri tome razumne životne uslove i higijenske standarde, kojim ovlastima se nije koristio u dovoljnoj mjeri, zatočene osobe u naznačenom periodu bile zatvorene i smještene u nečovječnim uslovima tako što su boravili u neuslovnim prostorijama koje u zimskim uslovima nisu bile grijane, a koje su često bile prenatrpene, lišene mogućnosti obavljanja osnovnih higijenskih potreba, izglednjivane tako što su dobijale veoma oskudne dnevne obroke zbog čega su mnoge izgubile na tjelesnoj težini što je kod nekih prouzrokovalo pogoršanje zdravstvenog stanja tako da je u naznačenom periodu došlo do smrti: **Bečirović Bahrudina sina Agana**, rođenog 1946.godine, **Begović Mihrudina sina Idriza**, rođenog 1971.godine i **Zečević Mirsada**,
- 2.(c)** uz njegovo znanje i pristanak, kojima je doprinio funkcioniranju logorskog sistema zlostavljanja, u kom su stražari izvodili zatočene osobe iz prostorija u kojima su bile zatočene te ih fizički zlostavljali ili ih odvodili u prostorije gdje su od strane radnika policije i drugih osoba ispitivane, a potom i zlostavljane, tako da su zatočene osobe bile izložene namjernom nanošenju snažnog tjelesnog i duševnog bola (na način što su) **tako što su** fizički zlostavljane od strane stražara, pripadnika policije i drugih osoba, čime su mnogima nanesene tjelesne povrede, među kojima su u naznačenom periodu pretučeni i zlostavljani: **Aruković Halid sin Ahmeda**, rođen 1958. godine, **Jašarević Šemso sin Hasana**, rođen 1952. godine, **Malešić Marijan sin Ante**, rođen 1941. godine, **Sogović Josip sin Andrije**, rođen 1961. godine, **Srdić Slavko**, **Jašarević Salko** i **Zulović Islam**, pa iako je isti imao ovlaštenja da potpuno kontroliše ponašanje stražara u logoru koji nisu smjeli upotrebljavati fizičku silu nad zatočenicima i koji su bili u obavezi da spriječe ili u najmanju ruku kontrolišu ponašanja pripadnika policije i drugih osoba, koje su dolazile u logor, isti se tim ovlaštenjima nisu koristili, pa na taj način nisu spriječili da zatočene osobe budu izložene zlostavljanju,
- 2.(d)** uz znanje i pristanak u stvaranju sistema prinudnog rada, zatočene osobe protiv njihove volje bile prisiljavane na obavljanje prinudnih radova na način da je isti saradujući sa civilnim i vojnim vlastima znao i odobravao sačinjavanje spiskova zatočenika koji su trebali ići na obavljanje prinudnih radova, nakon čega je uz njegovo znanje i odobrenje, iako je bio svjestan da prilikom obavljanja ovakvih radova može doći do pogibije ili ranjavanja istih, čemu se nikada nije usprotivio, zatočene osobe bile od strane logorskih stražara izvodene iz prostorije u kojima su bile zatočene, a zatim od strane stražara odvođeni na mjesta gdje su obavljali prinudne radove kojom prilikom su obezbjeđivani od strane stražara ili su na kapiji logora predavani pripadnicima vojske, koji su ih vodili i obezbjeđivali prilikom obavljanja prinudnih radova, te mnoge od njih prilikom obavljanja

radova fizički zlostavljali, pa su tako zatočene osobe obavljali prinudne radove na poljoprivrednom dobru logora, na kopaњу tranšea i rovova na prvim borbenim linijama, na skupljanju i sahrani poginulih pripadnika vojske, na sječi drva, na utovarima stvari koje su srpski vojnici pljačkali iz kuća vlasništvo osoba nesrpske nacionalnosti i drugim poslovima, kojom prilikom obavljanja prinudnih radova su često verbalno i fizički maltretirani i tučeni, dok je takodje tim prilikama dolazilo do pogibija i teškog ranjavanja mnogih, među kojima su u naznačenom periodu **poginuli: Hidić Ismet sin Šerifa**, rođen 1956.godine, **Bešić Safet sin Hazima**, rođen 1952.godine, **Ahmić Denis sin Mehmeda**, rođen 1965.godine, **Hasančević Suad sin Jusufa**, rođen 1973.godine, **Hasančević Senad sin Mehmeda**, rođen 1968.godine, **Hodžić Izudin sin Uzeira**, rođen 1971.godine, **Hidić Samir sin Ibrahima**, rođen 1969.godine, **Hurtić Mustafa sin Hajrudina**, rođen 1961.godine, **Škiljan Osmo sin Bečira**, rođen 1962.godine, **Hurtić Salih sin Šerifa**, rođen 1968.godine, **Čamdžić Rasim sin Rasima**, rođen 1966.godine, **Čamavdžić Ševal sin Mumina**, rođen 1960.godine, **Kure Alen sin Tomislava**, rođen 1973.godine, **Smajić Šemsudin**, **Lajoš Senji**, **Osmanović Fadil**, **Hurtić Kasim sin Muje i Hidić Munever sin Ibrahima** dok su **ranjeni: Hurtić Husein**, **Husaković Jasmin**, **Hasančević Vahidin**, **Hurtić Hasan**, **Škiljan Sead-Sejo**, **Hurtić Muhamed sin Muhameda**, rođen 1969.godine, **Hidić Omer**, **Husaković Rifet**, **Hurtić Osman**, **Šabanović Fadil**, **Alić Vehid**, **Hodžić Refik**, **Husaković Sadmira**, **Škiljan Mujo**, **Jesenković Haris**, **Hurtić Senad**, **Hadžić Mevlid sin Hasana**, rođen 1970.godine, **Morina Zenun**, **Klačar Esad**, **Čagalj Šaćir**, **Mehmedović Nihad**, **Alić Nedim**, **Čosić Safić**, **Huskić Rasim**, **Hasančević Ferid**, **Husaković Asim i Selimović Rasim**, nakon kojih zlostavljanja te pogibija i ranjavanja, sa kojima je bio upoznat, nikada se nije usprotivio takvoj praksi slanja zatočenih osoba na obavljanje prinudnih radova,

dakle,

u okviru širokog i sistematičnog napada vojnih i policijskih, kao i paravojnih snaga tzv. Srpske republike BiH, potom Republike Srpske, usmjerenog protiv civilnog stanovništva grada Sarajeva, znajući za taj napad te da njihove radnje čine dio napada, kao odgovorne osobe Kazneno-popravnog doma „Butmir“, opština Ilidža, koji je pored osnovnih nadležnosti, funkcionisao i kao zatočenički logor za civilne osobe nesrpske nacionalnosti, svjesno i voljno učestvovali u sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu sa sviješću o postojanju organizovanog sistema zlostavljanja zatočenika u navedenom logoru i izvršenja zločina nad njima, zajedno sa osobljem koje je obavljalo stražarske dužnosti u tom zatočeničkom logoru te sa vojnim i policijskim strukturama tzv. Srpske Republike BiH, potom Republike Srpske, u kojem poduhvatu su sa zajedničkim ciljem, koji je podrazumijevao, na diskriminatornoj osnovi zasnovan progon nesrpskog civilnog stanovništva na političkoj, nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi, pomagali u ostvarenju zajedničkog plana, u okviru kojeg su vršena suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava teška oduzimanja fizičke slobode i zatvaranja civilnih osoba nesrpske nacionalnosti, nečovječna postupanja, nanošenja povreda tjelesnog integriteta i zdravlja i prisiljavanja na prinudni rad,

Čime su počinili krivična djela i to:

Radoje Lalović krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172., stav 1., tačka h.) KZ BiH, u vezi:

- tačke e.) istog člana za radnje navedene u tački 1. optužnice,
- tačke k.) istog člana za radnje navedene u podtačkama 1.(a i c) optužnice,
- tačke c.) istog člana za radnje navedene u podtački 1.(d) optužnice,

a sve u vezi sa članom 180., stav 1. KZ BiH.

Soniboj Škiljević krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172., stav 1., tačka h.) KZ BiH, u vezi:

- tačke e.) istog člana za radnje navedene u tačkama 2. optužnice,
- tačke k.) istog člana za radnje navedene u podtačkama 2.(a) optužnice,
- tačke c.) istog člana za radnje navedene u podtačkama 2.(d) optužnice,

a sve u vezi sa članom 180., stav 1. KZ BiH.

Pa Sud **prvooptuženog, Radoja Lalovića**, za krivično djelo zločin protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama e), k) i c), sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH, uz primjenu citiranih odredbi i odredbi iz člana 39., 42. i 48. KZ BiH,

O S U Đ U J E
NA KAZNU ZATVORA U TRAJANJU OD
5 (pet) GODINA

A **drugooptuženog, Soniboja Škiljevića**, za krivično djelo zločin protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama e), k) i c), sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH, uz primjenu citiranih odredbi i odredbi iz člana 39., 42. i 48. KZ BiH,

O S U Đ U J E
NA KAZNU ZATVORA U TRAJANJU OD
8 (osam) GODINA

II

Na osnovu člana 284. stav 1. tačka c) ZKP BiH

Optuženi Radoje Lalović,

O S L O B A Ā S E O D O P T U Ź B E

da je:

Uz bitan doprinos Radoja Lalovića koji je imao znanje ili je bar mogao imati znanje da njemu podređene osobe ili druga lica, pretežno pripadnici vojske, izvođenjem zatočenika iz logora pripremaju, mogu i žele izvršiti ubistva nad njima, pa ipak nije poduzeo nijednu radnju kako bi te osobe spriječio u njihovoj nakani iako je to mogao, nego je istima svojim pristankom ili prešutnom saglasnošću omogućavao da iz logora izvode zatočene osobe, a potom odvođe na nepoznate lokacije gdje su ih ubijali, na koji način su zatočene osobe bile izložene namjernim ubistvima, pa su tako neutvrđenih datuma u naznačenom periodu iz zatvora izvedeni i na nepoznatoj lokaciji ubijeni: **Durić Alija sin Sulje**, rođen 13.05.1935. godine, **Durić Samir sin Alije**, rođen 24.10.1968. godine, **Durić Suvad sin Alije**, rođen 04.12.1962. godine, **Dević Seid sin Hasana**, rođen 16.04.1946.godine, **Dević Besim sin Seida**, rođen 13.09.1970.godine, **Gaši Bislim sin Hašima**, rođen 30.04.1941.godine, **Čatović Mahmut sin Avde**, rođen 11.01. 1946. godine, **Kikić Haris sin Hamze**, rođen 11.06.1971. godine, **Bihorac Salih sin Hajre**, rođen 1940. godine, **Bihorac Dervo sin Hajre**, rođen 1957. godine, **Džanić Hasan sin Zijada**, rođen 20.01.1953. godine, **Džanković Elmaz sin Hamida**, rođen 19.05.1936. godine, **Džanković Rifat sin Elmaza**, rođen 06.10. 1971. godine, **Džanković Šefcet sin Elmaza**, rođen 07.03.1963. godine, **Džindo Mujo sin Hamida**, rođen 1937. godine, **Gačević Huso sin Redže**, rođen 1959. godine, **Gačević Šemso sin Redžepa**, rođen 05.09. 1950. godine, **Gačević Zuvdija sin Redžepa**, rođen 1968. godine, **Hajdarević Emir sin Zildže**, rođen 09.03.1973. godine, **Hajdarević Zildžo sin Abdulaha**, rođen 05.11.1948. godine, **Kovač Rušid sin Ibri**, rođen 28.03.1956. godine, **Kulo Emin sin Mehmeda**, rođen 24.04. 1934. godine, **Kulo Hasan sin Mehmeda**, rođen 10.04.1936. godine, **Martinović Ervan sin Latifa**, rođen 09.06.1966. godine, **Mulić Elmaz sin Ramiza**, rođen 11.01.1962. godine, **Mulić Sabahudin sin Redžepa**, rođen 23.06.1957. godine, **Mulić Ujkan sin Redžepa**, rođen 02.01.1953. godine, **Turković Džafer, sin Ibrahima**, rođen 21.02.1956. godine, **Turković Husejin sin Jusufa**, rođen 07.08.1953. godine, **Turković Kasim sin Jusufa**, rođen 05.02.1958. godine, **Katica Emin sin Hamze**, rođen 01.06.1954. godine, **Rastoder Ibrahim sin Cane**, rođen 05.11.1939. godine, **Rastoder Rahman sin Cane**, rođen 18.10.1933. godine, **Ramović Husein sin Smaje**, rođen 13.07.1954. godine, **Selimović Sabid sin Ćamila**, rođen 24.01.1951. godine, **Maksumić Nail sin Alije**, rođen 27.09.1948. godine, **Erović Feho sin Rašida**, rođen 28.11.1956. godine i **Medović Habib sin Rasima**, rođen 23.06.1968. godine, nakon čega isti nije poduzeo niti jednu radnju na prijavljivanju počinitelaca tih ubistava,

Čime bi počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom a) KZ BiH.

Na osnovu člana 284. stav 1. tačka c) ZKP BiH

Optuženi Soniboj Škiljević,

OSLOBADA SE OD OPTUŽBE

da je:

Soniboj Škiljević zajedno sa Radojem Lalovićem:

U vremenskom periodu od početka mjeseca maja do sredine mjeseca decembra 1992. godine, u okviru širokog i sistematičnog napada vojnih i policijskih, kao i paravojnih snaga tzv. Srpske republike BiH, a potom Republike Srpske, usmjerenog protiv civilnog nesrpskog stanovništva grada Sarajeva, znajući za taj napad, te da njihove radnje čine dio tog napada, Lalović Radoje u svojstvu upravnika, te Škiljević Soniboj u svojstvu zamjenika upravnika Kazneno-popravnog doma „Butmir“ na Kuli, opština Ilidža, koji je funkcionisao kao zatočenički logor, svjesno i voljno učestvovali u udruženom zločinačkom poduhvatu sa sviješću o postojanju organizovanog sistema zlostavljanja zatočenika nesrpske nacionalnosti koji su bili zatočeni u navedenom KPD-u i izvršenja zločina nad njima, imajući isti cilj sa odgovornim osobama u Ministarstvu pravde tzv. Srpske Republike BiH, potom Republike Srpske i to u prvom redu tadašnjim ministrom pravde Mandić Momčilom kao i osobljem koje je obavljalo stražarske dužnosti u toj kazneno -popravnoj organizaciji, među kojima su bili stražari Pandurović Nedjo, Govedarica Vule, Radović Božo i drugi, te sa vojnim i policijskim strukturama tzv. Srpske Republike BiH, potom Republike Srpske, koji cilj je podrazumjevaao, na diskriminatornoj namjeri zasnovan, progon nesrpskog civilnog stanovništva na političkoj, nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi, u okviru kojeg progona su planirali, naredili i počinili te podstrekavali i pomagali u izvršenju zajedničkog plana, po kojem planu su vršena suprotno pravilima međunarodnog prava teška oduzimanja fizičke slobode i zatvaranja pod nehumanim uslovima civilnih osoba nesrpske nacionalnosti, a potom namjerna lišavanja života (ubistva), nečovječna postupanja, nanošenja povreda tjelesnog integriteta i zdravlja, mučenja i prisiljavanja na prinudni rad, te kao nadređene i odgovorne osobe svjesno propustili da preduzmu nužne i razumne mjere u spriječavanju činjenja navedenih djela i kažnjavanju počinitelja istih djela, tako što su:

1. Po svojstvima koja su obavljali, Lalović Radoje i Škiljević Soniboj, bili odgovorni **za funkcionisanje Kazneno-popravnog doma „Butmir“ na Ilidži**, u periodu od početka mjeseca maja do sredine mjeseca decembra 1992. godine, koji je u navedenom periodu pored osnovnih nadležnosti, funkcionisao i kao zatočenički logor, u kojem logoru su imali i vršili efektivnu kontrolu nad radom i ponašanjem svih stražara koji su obavljali stražarske dužnosti u logoru, u kojim svojstvima su održavali svakodnevne veze sa političkim, vojnim i policijskim vlastima izvan logora i na taj način učestvovali u suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava, teškom oduzimanju fizičke slobode i zatvaranju na stotine civilnih osoba nesrpske nacionalnosti, posebno bošnjačke, bez ikakvog pravnog osnova, tako što su iste osobe uz njihovo znanje i pristanak prihvatili stražari iz logora od pripadnika vojske i policije koji su te osobe privodili, nerijetko i sami prisustvovajući tom prihvatu, a potom smještali u logorske prostorije gdje su bile zatočene i čuvane od strane logorskih stražara u različitom vremenskom trajanju u kojem trajanju zatočenja tim osobama nikada nije saopšteno zbog čega su zatočene, niti je vodjen protiv njih bilo kakav postupak, da bi potom:

- 1.(a) direktnim učešćem te uz znanje i pristanak Lalović Radoja i Škiljević Soniboja, iako su isti vršeći nadzor nad uslovima zatočenja imali ovlasti da mijenjaju uslove zatočenja, da određuju dnevni režim zatočenika i da im odobravaju veću

slobodu i prava unutar logora uključujući pri tome razumne životne uslove i higijenske standarde, kojim ovlastima se nisu koristili ili se nisu koristili u dovoljnoj mjeri, zatočene osobe u naznačenom periodu bile zatvorene i smještene u nečovječnim uslovima tako što su boravili u neuslovnim prostorijama koje u zimskim uslovima nisu bile grijane, a koje su često bile prenatrane, lišene mogućnosti obavljanja osnovnih higijenskih potreba, izgladnjivane tako što su dobijale veoma oskudne dnevne obroke zbog čega su mnoge izgubile na tjelesnoj težini te lišene pružanja neadekvatne i nepravovremene medicinske pomoći što je kod nekih prouzrokovalo pogoršanje zdravstvenog stanja, uslijed čega je u naznačenom periodu došlo do smrti **Ramić Izeta sina Malage**, rođenog 1956 godine,

- 1.(b) uz bitan doprinos Lalović Radoja i Škiljević Soniboja koji su imali znanje ili su bar mogli imati znanje da njima podređene osobe ili druga lica, pretežno pripadnici vojske, izvođenjem zatočenika iz logora pripremaju, mogu i žele izvršiti ubistva nad njima, pa ipak nisu poduzeli nijednu radnju kako bi te osobe spriječili u svojoj nakani iako su to mogli, nego su istima svojim pristankom ili prešutnom saglasnošću omogućavali da iz logora izvode zatočene osobe, a potom odvođe na nepoznate lokacije gdje su ih ubijali, na koji način su zatočene osobe bile izložene namjernim ubistvima, pa su tako neutvrđenih datuma u naznačenom periodu iz zatvora izvedeni i na nepoznatoj lokaciji ubijeni : **Durić Alija sin Sulje**, rođen 13.05.1935. godine, **Durić Samir sin Alije**, rođen 24.10.1968. godine, **Durić Suvad sin Alije**, rođen 04.12.1962. godine, **Dević Seid sin Hasana**, rođen 16.04.1946.godine, **Dević Besim sin Seida**, rođen 13.09.1970.godine, **Gaši Bislim sin Hašima**, rođen 30.04.1941.godine, **Čatović Mahmut sin Avde**, rođen 11.01. 1946. godine, **Kikić Haris sin Hamze**, rođen 11.06.1971. godine, **Bihorac Salih sin Hajre**, rođen 1940. godine, **Bihorac Dervo sin Hajre**, rođen 1957. godine, **Džanić Hasan sin Zijada**, rođen 20.01.1953. godine, **Džanković Elmas sin Hamida**, rođen 19.05.1936. godine, **Džanković Rifat sin Elmaza**, rođen 06.10. 1971. godine, **Džanković Šefcet sin Elmaza**, rođen 07.03.1963. godine, **Džindo Mujo sin Hamida**, rođen 1937. godine, **Gačević Huso sin Redže**, rođen 1959. godine, **Gačević Šemso sin Redžepa**, rođen 05.09. 1950. godine, **Gačević Zuvdija sin Redžepa**, rođen 1968. godine, **Hajdarević Emir sin Zildže**, rođen 09.03.1973. godine, **Hajdarević Zildžo sin Abdulaha**, rođen 05.11.1948. godine, **Kovač Rušid sin Ibri**, rođen 28.03.1956. godine, **Kulo Emin sin Mehmeda**, rođen 24.04. 1934. godine, **Kulo Hasan sin Mehmeda**, rođen 10.04.1936. godine, **Martinović Ervan sin Latifa**, rođen 09.06.1966. godine, **Mulić Elmas sin Ramiza**, rođen 11.01.1962. godine, **Mulić Sabahudin sin Redžepa**, rođen 23.06.1957. godine, **Mulić Ujkan sin Redžepa**, rođen 02.01.1953. godine, **Turković Džafer, sin Ibrahima**, rođen 21.02.1956. godine, **Turković Husejin sin Jusufa**, rođen 07.08.1953. godine, **Turković Kasim sin Jusufa**, rođen 05.02.1958. godine, **Katica Emin sin Hamze**, rođen 01.06.1954. godine, **Rastoder Ibrahim sin Cane**, rođen 05.11.1939. godine, **Rastoder Rahman sin Cane**, rođen 18.10.1933. godine, **Ramović Husein sin Smaje**, rođen 13.07.1954. godine, **Selimović Sabid sin Čamila**, rođen 24.01.1951. godine, **Maksumić Nail sin Alije**, rođen 27.09.1948. godine, **Erović Feho sin Rašida**, rođen 28.11.1956.

godine i **Medović Habib sin Rasima**, rođen 23.06.1968. godine, nakon čega isti nisu poduzeli niti jednu radnju na prijavljivanju počinilaca tih ubistava,

- 1.(c) uz znanje, pristanak i pomoć Lalović Radoja i Škiljević Soniboja, koji su bitno doprinijeli i pospješili funkcioniranje logorskog sistema zlostavljanja, stražari izvodili zatočene osobe iz prostorija u kojima su bile zatočene te ih fizički zlostavljali ili su ih odvodili u prostorije gdje su od strane policijskih operativnih radnika ili pripadnika vojske ispitivane, a potom i zlostavljane, na koji način su zatočene osobe bile izložene namjernom nanošenju snažnog tjelesnog i duševnog bola tako što su fizički zlostavljane od strane stražara i drugih osoba, pripadnika policije i vojske, čime su mnogima nanesene tjelesne povrede, među kojima su u naznačenom periodu pretučeni i zlostavljani: **svjedok-oštećeni „A“; Zolj Salko sin Ahmeda**, rođen 1945. godine, **Turković Džafer, Ramović Husein, Bihorac Dervo, Durić Alija, Čaušević Adil, Čaušević Zlata, Čerkez Mirsad, Badžić Aladin sin Hasana**, rođen 1975. godine, **Smolčić Dubravko i Fako Ahmo sin Adila**, rođen 1951. godine, pa iako su Lalović Radoje i Škiljević Soniboj imali ovlaštenja da potpuno kontrolišu ponašanja stražara u logoru i da spriječe ili u najmanju ruku kontrolišu ponašanja drugih osoba, pripadnika policije i vojske, koje su dolazile u logor, istim se ovlaštenjima nisu koristili, na koji način nisu spriječili da zatočene osobe budu izložene zlostavljanju niti su na bilo koji način kažnjavali počiniocima takvog zlostavljanja u slučajevima kada su to bili stražari,
- 1.(d) direktnim učešćem Lalović Radoja i Škiljević Soniboja u stvaranju sistema prinudnog rada, zatočene osobe protiv svoje volje bile prisiljavane na obavljanje prinudnih radova na način da su Lalović Radoje i Škiljević Soniboj saradujući sa civilnim i vojnim vlastima izvan logora, znali i odobravali sačinjavanje spiskova zatočenika koji su trebali ići na obavljanje prinudnih radova, nakon čega su uz njihovo znanje, ohrabrenje i odobrenje, iako su bili svjesni da prilikom obavljanja ovakvih radova može doći do pogibije ili ranjavanja istih, zatočene osobe bile od strane logorskih stražara izvodene iz prostorije u kojima su bile zatočene, a zatim od strane stražara odvođeni na mjesta gdje su obavljali prinudne radove kojom prilikom su obezbjeđivani od strane stražara ili su na kapiji logora predavani pripadnicima vojske, koji su ih vodili i obezbjeđivali prilikom obavljanja prinudnih radova, pa su tako zatočene osobe obavljali prinudne radove na poljoprivrednom dobru logora, na kopanju tranšea i rovova na prvim borbenim linijama, na skupljanju i sahrani poginulih pripadnika vojske, na sječi drva, na utovarima stvari koje su srpski vojnici pljačkali iz kuća vlasništvo osoba nesrpske nacionalnosti i drugim poslovima, kojom prilikom obavljanja prinudnih radova su često verbalno i fizički maltretirani i tučeni, dok je takodje tim prilikama dolazilo do pogibija i teškog ranjavanja mnogih, među kojima su u naznačenom periodu poginuli: **Gaćanović Vahid sin Muhameda**, rođen 1942. godine, **Vatrić Zulfo sin Vejsila**, rođen 1927. godine, **Isić Mehmed sin Atifa**, rođen 1945. godine, **Smajić Ramiz, Šahović Hasib i Šabović Hasan**, dok su ranjeni **Isić Munib sin Muharema**, rođen 1952. godine, **Šunj Nusret, Balić Adem, Salihović Nedžad, Smajić Dževad, Rešidović Muharem, Pizović Avdo sin Adema**, rođen 1949. godine, **Harbaš Junuz sin Bege**, rođen 1957. godine, **Agić Mehmed sin**

Abdulaha, rođen 1943. godine i **Dželilović Almin sin Zilke**, rođen 1971. godine, nakon kojih zlostavljanja te pogibija i ranjavanja, sa kojima su bili upoznati, nikada se nisu usprotivili takvoj praksi slanja zatočenih osoba na obavljanje prinudnih radova niti su ikada pokretali pitanje bilo čije odgovornosti za navedene pogibije ili ranjavanja zatočenih osoba,

2.(b)

uz njegov bitan doprinos i znanje koje je imao ili je bar mogao imati znanje, da njemu podređene osobe ili druga lica, pretežno pripadnici vojske, izvođenjem zatočenika iz logora mogu i žele izvršiti ubistva nad njima, pa ipak nije poduzeo niti jednu radnju kako bi te osobe spriječio u svojoj nakani, iako je to mogao, nego je istima svojim znanjem, pristankom ili prešutnom saglasnošću, omogućavao da iz logora izvode zatočene osobe, a potom odvođe na nepoznate lokacije gdje su ih ubijali, na koji način su zatočene osobe bile izložene namjernim ubistvima, pa su tako neutvrđenih datuma u naznačenom periodu iz zatvora izvedeni i ubijeni : **Hurtić Kasim sin Muje**, rođen 1970. godine i **Hidić Munever sin Ibrahima**, rođen 1961. godine, nakon čega isti nije poduzeo niti jednu radnju na prijavljivanju počinilaca tih ubistava,

Čime bi počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom e), k), a), f) i c) KZ BiH.

III

U skladu sa odredbom iz člana 186. stav 1. i 2. optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević se oslobađaju obaveze da nadoknade troškove krivičnog postupka, te isti padaju na teret budžetskih sredstava.

O b r a z l o ž e n j e

Optuženje

1. Optužnicom Tužilaštva Bosne i Hercegovine, Posebnog odjela I za ratne zločine broj KT-RZ-33/05 od 30.12.2008. godine, koja je potvrđena 31.12.2008. godine, optuženi su Radoje Lalović i Soniboj Škiljević.
2. Radoje Lalović i Soniboj Škiljević pomenuom optužnicom terete se da su počinili krivično djelo zločin protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama e), k), a), f) i c) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), a sve u vezi sa članom 180. stav 1. i 2. istog zakona.
3. Prije okončanja glavnog pretresa, Tužilaštvo je dostavilo preciziranu optužnicu broj KT-RZ-33/05 od 15.04.2010. godine, kojom su izmijenjena neka od imena optuženih te definisan način na koji su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević doprinijeli

funkcionisanju nezakonitog zatvaranja, mučenja, ubistava, izvršenja nehumanih djela i prinudnog rada u okvir KPD Butmir.

4. Nadalje, preciziranom optužnicom, Tužilaštvo je odustalo od terećenja po doktrini komandne odgovornosti.
5. Na ročištu za izjašnjenje o krivnji održanom 28.01.2009. godine, Radoje Lalović i Soniboj Škiljević izjavili su se da se ne osjećaju krivima po svim tačkama prethodno navedene optužnice koja je potvrđena 31.12.2008.godine.
6. Sudija za prethodno saslušanje je, nakon izjašnjavanja optuženih da se ne osjećaju krivima, u skladu sa članom 229. stav 4. ZKP BiH prosljedio spis vijeću radi zakazivanja glavnog pretresa.

(1) Izvedeni dokazi

a) Po prijedlogu tužioca, saslušani su sljedeći svjedoci:

7. Zaštićeni svjedok A, zaštićeni svjedok B, Ahmo Fako, Suvad Korjenić, Rešad Brdarić, Salko Zolj, Alisa Muratčauš, Aladin Badžić, Junuz Harbaš, Avdo Pizović, Munib Isić, Hasan Šunj, Mušan Šunj, Suno Dupovac, Delka Jamaković, Senaid Stupar, zaštićeni svjedok C, zaštićeni svjedok D, zaštićeni svjedok E, Almin Dželilović, Hajrudin Karić, Šućro Džihanić, Milenko Tepavčević, Edina Ceribašić-Begović, Vojislav Gojković, Hasib Dželilović, Fadil Vlajčić, Mujo Kalkan, Safet Gagula, Fikret Sirčo, Halid Aruković, Džemal Arnautović, Mehmed Agić, Mevlid Hadžić, Muhamed Hurtić, Nusret Kepeš, Šemso Jašarević, Izudin Husaković, Hazim Hadžihasanović, Mirsad Plećan, Edin Hidić, Josip Sogović, Marijan Malešić, zaštićeni svjedok F, Almir Garaplija, Azra Zahiragić, Šaban Zahiragić, Goran Bojić, Nezir Huruz i Miodrag Lalović.

b) Po prijedlogu tužioca, svoj nalaz i mišljenje je izložio vještak:

8. Hamza Žujo.

c) Tokom glavnog pretresa, Tužilaštvo je izvelo sljedeće materijalne dokaze:

9. Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-33/05 od 03.07.2007.godine o saslušanju svjedoka A; Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-33/05 od 12.04.2007.godine o saslušanju svjedoka B; Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-33/05 od 19.02.2007.godine o saslušanju svjedoka Ahmo Fake; Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-33/05 od 05.06.2007.godine o saslušanju svjedoka Suvada Korjenića; Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ- 33/05 od 05.01.2006.godine o saslušanju svjedoka Rešada Brdarića; Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-42/05 i 33/05 od 22.02.2006.godine o saslušanju svjedoka Salke Zolja; Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-42/05 i 33/05 od 23. 02.2006.godine o saslušanju svjedoka Alise Muratčauš; Zapisnik Tužilaštva BiH od 10.04.2007 br. KT-RZ-33/05 o saslušanju svjedoka Aladina Badžića; Zapisnik Tužilaštva BiH od 09.03.2006.godine br. KT-RZ-42/05 i 33/05 o saslušanju svjedoka Junuza Harbaša; Zapisnik Tužilaštva BiH od

10.03.2006.godine br. KT-RZ: 42/05 I KT-RZ: 33/05 o saslušanju svjedoka Avde Pizovića; Zapisnik Tužilaštva BiH od 09.03.2006.godine br. KT-RZ: 42/05 I KT-RZ: 33/05 o saslušanju svjedoka Muniba Isića; Zapisnik Tužilaštva BiH od 13.04.2006. godine broj: KT-RZ: 42/05 I KT-RZ: 33/05 o saslušanju svjedoka Hasana Šunja; Zapisnik Tužilaštva BiH od 23.02.2006. godine broj: KT-RZ: 42/05 I KT-RZ: 33/05 o saslušanju svjedoka Mušana Šunja; Zapisnik Tužilaštva BiH od 13.06.2007. godine broj: KT-RZ-33/05 o saslušanju svjedoka Sune Dupovca; Zapisnik Tužilaštva BiH od 30.03.2007. godine broj: KT-RZ-33/05 o saslušanju svjedoka Delke Jamaković; Zapisnik Tužilaštva BiH od 12.04.2007. godine broj: KT-RZ-33/05 o saslušanju zaštićenog svjedoka C; Zapisnik Tužilaštva BiH od 17.12.2008. godine broj: KT-RZ-33/05 o saslušanju svjedoka Senaida Stupara; Zapisnik Tužilaštva BiH od 10.04.2007. godine broj: KT-RZ-33/05 o saslušanju zaštićenog svjedoka D; Zapisnik Tužilaštva BiH od 12.04.2007. godine broj: KT-RZ-33/05 o saslušanju zaštićenog svjedoka E; Zapisnik o saslušanju svjedoka Almina Dželilovića od 15.12.2008.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Hajrudina Karića od 08.02.2006.godine br. KT-RZ-42/05 i 33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Šucre Džihanića od 20.02.2007.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Milenka Tepavčevića od 19.04.2007.godine br. KT-RZ-33/05; Akt br. 5/92 od 20.05.1992.godine, Akt br. 10/92 od 25.05.1992.godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka Edine Ceribašić-Begovac od 05.06.2007 br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Vojislava Gojkovića od 02.12.2008.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Hasiba Dželilovića od 23.02.2006 br. KT-RZ-42/05 i 33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Fadila Vlajčića od 10.12.2008.godine br.KT-RZ 33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Muje Kalkana od 05.06.2007.godine br.KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Safeta Gagule od 26.04.2006.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Fikreta Sirče od 15.02.2006.godine br. KT-RZ 42/05, 33/05 i 39/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Halida Arukovića od 30.03.2007.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Džemala Arnautovića od 26.12.2006.godine br. KT-RZ-24/06 i 33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Mehmeda Agića od 19.02.2007.godine br. KT-RZ-33/05; Otpusno pismo „Gradska bolnica Sarajevo-Kasindol“ na ime svjedoka Mevlida Hadžića; Zapisnik o saslušanju svjedoka Mevlida Hadžića od 12.06.2007.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Muhameda Hurtića od 07.02.2009.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Nusreta Kepeša od 12.06.2007. godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Šemse Jašarevića od 07.03.2007. godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Izudina Husakovića od 04.10.2006. godine; br. KT-RZ-33/05, Zapisnik o saslušanju svjedoka Hazima Hadžihasanovića od 20.02.2007.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Mirsada Plećana od 15.02.2006.godine; br. KT-RZ-42/05 i 33/05, Zapisnik o saslušanju svjedoka Edina Hidića od 08.02.2006.godine br. KT-RZ-42/05 i 33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Josipa Sogovića od 19.02.2007.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Marijana Malešića od 07.03.2007.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka F od 16.06.2006.godine br. KT-RZ-42/05 i 33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Almira Garaplije od 14.06.2007.godine br. KT-RZ-33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Azre Zahiragić od 13.06.2007.godine br. KT-RZ 33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Šabana Zahiragića od 13.06.2009. godine br.KT-RZ 33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Gorana Bojića od

23.01.2009.godine br. KT-RZ-34/06 i KT –RZ – 33/05; Zapisnik o saslušanju svjedoka Nezira Huruza od 29.12.2005.godine br. KT-RZ-42/05 i 33/05; Spisak prebjeglih lica hrvatske nacionalnosti; Raspored rada radnika straže (različiti datumi-91 dokument); Spisak lica (u naslovu Knjiga radilišta za 1993.); Spisak radilišta za 1994.; Brojno stanje u KPD Butmir od 20.04.; 21.04.; 02.05.; 06.05.; 04.11.; 12.mjesec 1993; 04.01.1994.godine i 05.01.1994.godine; Sveska radilišta za 1994.; Spisak radno sposobnih Muslimana; Spisak zatočenika sa naznakom lokaliteta gdje se obavljaju radovi; Spisak radilišta; Spisak radilišta od 10.08.1994.godine; Raspored pritvorenika na radilištima od 27.09.1994.godine; Pregled utrošenih dnevnica i radnih sati po radilištima za mjesec januar 1994.godine i oktobar 1994.godine; Potvrda od 22.06.1994.godine;od 30.11.1993.godine;od 26.11.1993.godine;od 19.08.1993.godine i od 31.01.1994.godine; Izvještaji dežurnog KPD Butmir od 22/23.03.1993.godine zaključno sa 16,17,18,19.04.1995.godine; Izvještaji o radu službe policije za maj - april 1994.godine (2x), septembar 1994.godine, decembar 1994.godine, novembar 1994.godine, februar 1994.godine, mart 1994.godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka Miodraga Lalovića od 03.12.2008.godine br. KT-RZ-33/05 dana 02.07.2009. godine; Zapisnik o primopredaji DNA uzoraka od 14.06.2007.godine; Obdukcioni zapisnici (-različiti datumi-38 zapisnika); Zapisnici o utvrđivanju identiteta i Izvještaji o analizi leševa; Nalaz i mišljenje o ekshumaciji i pregledu-dr. Hamza Žujo od 12.09.2000.godine i 04.10.2000.godine; Nalaz i mišljenje o ekshumaciji i pregledu-dr. Hamza Žujo od 30.06.2000.godine; Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda od 26.11.1993.godine; Odluka od 01.05.1992.godine; Odluka o osnivanju KPZ organizacija na teritoriji srpske republike BiH od 01.05.1992.godine; Odluka o osnivanju KPZ organizacija. na teritoriji srpske republike BiH od 12-17.05.1992.godine; Izvod iz sl.glasnika br.5 od 09.05.1992.godine sa Zakonom o ministarstvima; Izvod iz Sl.glasnika br. 10 od 30.06.1992.godine sa Odlukom o osnivanju KPZ Butmir; Obavijest Ministarstva pravde RS od 22.01.2007.godine sa Rješenjem od 16.12.1992.godine o postavljenu Soniboja Škiljević i rješenjem o postavljenju Đorđa Faladžića; Potvrda KPD Butmir od 18.08.1992.godine; Potvrda KPD Butmir od 14.09.1992.godine; Spisak zaposlenih radnika u KPD Butmir od 30.09.1992.godine; Spisak radnika Ministarstva pravde od 18.05.1992.godine; Dopis Ministarstva pravde od 31.08.1992.godine sa Rekapitulacijom uplata i isplata sredstava; Spisak radnika KPD Butmir koji su primili lični dohodak za mjesec oktobar 1992.godine; Dopis KPD Butmir od 17.11.1992.godine; Rješenje Ministarstva pravosuđa i uprave od 16.12.1992.godine o postavljenju Radoja Lalovića; Rješenje Ministarstva pravde i uprave od 16.12.1992.godine o rasporedu na radnu obavezu za Radoja Lalovića; Potvrda Generalnog konzulata R Srbije od 24.02.2006.godine i Rješenje MUP-a R Srbije o prijemu u državljanstvo R Srbije od 27.06.2006.godine; Spisak osoba sa radnim stažom u KPD Butmir; Uvjerjenje Ministarstva pravde RS od 03.01.2007.godine; Spisak identifikovanih civila u logoru Kula i kasarni S.V.Čiča; Spisak zarobljenih lica u zatvoru Kula; Spisak zarobljenih lica iz 1992.godine; Spisak Saveza logoraša BiH -logoraša logora Kula od 15.02.2006.godine; Spisak Saveza logoraša BiH-logoraša logora Lukavica-Kula od 10.04.2006.godine; Spisak TO R BiH- zarobljenih lica; Spisak Ministarstva pravde -zatvorenih lica u KPD Butmir od 02.09.1992.godine; Spiskovi zatočenika-soba 1, 3, 4, 5 i 6-Hadžići; 2 spiska zatočenika-sobe br. 1-7 u KPD Butmir i soba br. 5 Pale; Dopis Ministarstva pravde od 23.06.1992.godine; Dopis MUP-a od 30.08.1992.godine; Dopis od

08.09.1992.godine; Odluka o razmjeni zarobljenih lica od 02.12.1992.godine; Spisak nestalih osoba u Kasindolskoj ulici od 29.05.2005.godine; Zahtjev za ekshumaciju od 17.5.2008.godine; Zahtjev za ekshumaciju od 17.05.2007.godine; Naredba Kantonalnog suda u Sarajevu za ekshumaciju od 18.05.2007.godine; Naredba za ekshumaciju od 22.05.2007.godine; Zapisnik o ekshumaciji od 23.05.2007.godine; Zapisnik o ekshumaciji od 25.05.2007.godine; Sl.zabilješka od 25.05.2007.godine; Sl.zabilješka od 13.06.2007.godine; Zapisnik o primopredaji predmeta od 15.06.2007.godine; Naredba Kantonalnog tužilaštva Sarajevo od 20.09.2007.godine; Naredba Kantonalnog tužilaštva Sarajevo od 25.09.2007.godine; Naredba Kantonalnog tužilaštva Sarajevo od 27.09.2007.godine; Zapisnik o identifikaciji od 24.09.2007.godine; Sl.zabilješka od 05.10.2007.godine; Sveska radilišta KPD Butmir od septembra do decembra 1992.godine; Presjek dešavanja u logoru Kula; Rješenje Osnovnog suda II u Sarajevu od 23.10.1996.godine; Rješenje Kantonalnog suda Sarajevo od 27.04.1999.godine; Zapisnik o uvidaju od 03.05.1999.godine; Ekspertno-forenzički nalaz i mišljenje od 24.03.2000.godine; Fotodokumentacija od 03.05.1999.godine; Sl.zabilješka od 24.03.2000.godine; Zapisnik o utvrđivanju identiteta od 26.02.2000.godine; Izvod iz MKU za umrlog Izeta Ramića od 03.03.2006.godine; Prijemni list od 05.05.1992.godine; Dozvola za sahranu od 21.05.1999.godine; Sprovodnica za prenošenje umrlog lica od 24.05.1999.godine; Potvrda o smrti od 21.05.1999.godine; Izvod iz MKU za umrlog Vahida Gačanovića od 06.03.2006.godine; Rješenje Osnovnog suda II u Sarajevu od 13.09.1994.godine; Rješenje Kantonalnog.suda u Sarajevu od 16.08.2000.godine; Zapisnik o ekshumaciji od 12.09.2000.godine; Izvještaj od 12.09.2000 i Zapisnik o utvrđivanju identiteta od 25.10.2000.godine; Fotodokumentacija od 25.10.2000.godine; Prijemni list od 12.09.2000.godine; Dozvola za sahranu od 04.10.2000.godine; Sprovodnica za prenošenje umrlog lica od 07.10.2000.godine; Izvod iz MKU za umrlog Mehmeda Isića od 26.02.2008.godine; Izvod iz MKU za umrlog Ramiza Smajića od 26.02.2008.godine; Dopis Ministarstvo pravde od 03.09.1992.godine; Spisak lica muslimanske nacionalnosti; Dopis Ministarstvo pravde od 22.09.1992.godine; Zapisnik od 10.06.1992.godine; Rješenje od 09.08.1992.godine; Zapisnik od 09.08.1992.godine; Zapisnik od 17.11.1992.godine; Informacija od 22.10.1990.godine; Zaključak od 06.08.1992.godine; Dopis Predsjedništva RS od 22.10.1992.godine; Dopis Ministarstva pravosuđa i uprave od 22.10.1992.godine; 1 CD-Audio snimak presretnutog razgovora Radivoja Grkovića i Momčila Mandića i Transkript razgovora; Odluka od 05.06.1990.godine; Odluka i Zakon o osnovama sistema državne bezbjednosti od aprila 1984.godine; Zahtjev za dodjelu novčanih sredstava od 28.08.1992.godine; Naredba Ministarstvo pravosuđa i uprave RS od 16.12.1992.godine; Dopis Komande SRK od 21.12.1992.godine; Naredba Komisije za razmjenu; Zahtjev Ministarstvo pravde od 21.11.1992.godine i Zahtjev Komisije za razmjenu od 29.11.1992.godine, 1 DVD (Video snimak CNN-a) i Transkript snimka-na ENG jeziku i prevod na BHS jezik; Izvještaj Ministarstvo pravosuđa i uprave od 16.11.1992.godine; Informacija; Izvještaj od 19.11.1992.godine i prevod na BHS jezik; Obavijest od 04.07.1992.godine; Spisak radnika KPD Butmir od 28.01.1993.godine; Podaci o izvršiocima radne obaveze u KPD Butmir od 14.02.1993.godine; Evidencija rada radnika KPD Butmir od 12.07.1993.godine; Evidencija o izvršiocima radne obaveze KPD Butmir od 22.12.1993.godine; Spisak radnika KPD Butmir od 18.01.1994.godine; Spisak radnika KPD Butmir od 26.12.1995.godine; Pravilnik o unutrašnjoj org.KPD Butmir; Dopis KPD Butmir od

10.07.1995.godine; Pravilnik o kućnom redu KPD Kula; Spisak radnika KPD Butmir od 17.03.1995.godine; Potvrda KPD Butmir od 20.07.1994.godine; Finansijski plan sredstava KPD Butmir od 30.01.1994.godine; Dopis KPD Butmir od 22.01.1993.godine; Dopis KPD Butmir od 24.05.1993.godine; Potvrda od 04.01.1994.godine; Dopis KPD Butmir od 13.12.1993.godine; Informacija, Zahtjev Ministarstvo pravosuđa i uprave RS od 06.04.1994.godine; Izvještaj Elektro distribucije od 17.05.1994.godine; Spisak zarobljenih lica zatvora Kula; Spisak ratnih zarobljenika; Spisak ratnih zarobljenika u KPD Butmir; Spisak zatočenika po sobama; Spisak zatvorenika muslimanske nacionalnosti na dan 27.08.1993.godine; Spisak zaključno sa rednim br. 81, 2 spiska zatvorenika iz 1993.godine; Sveska 1993/94 sa imenima osoba; 2 spiska osoba, Spisak ratnih zarobljenika u KPD Kula -92 osobe, Spisak osoba-soba br. 4 i 5, Spisak lica u sobi br. 3-Hadžići; sobi br. 5-Pale; sobi br. 6-Hadžići i soba br. 9; Spisak zatvora Kula od 06.02.1993.godine; Spisak lica hrvatske nacionalnosti; Spisak osoba-sobe 1,2,3,4 i 7, Spisak ratnih zarobljenika iz Rudog; Spisak Muslimana u KPD Butmir od 18.04.1994.godine i Spisak Muslimana u KPD Kula od 18.04.1994.godine; Spisak radno sposobnih Muslimana-stari od 11.07.1994.godine i Spisak radno sposobnih Muslimana-novi od 11.07.1994.godine; Spisak ratnih zarobljenika muslimanske nacionalnosti u KPD Butmir od 1-50; Spisak osoba od 1-70 i dopisano još 3; Spisak Centralne komisije za razmjenu od 13.07.1994.godine; Spisak Centralne komisije za razmjenu od 17.07.1994.godine; Spisak vojnih obveznika muslimanske (nacionalnosti)-olovkom dopisano -1995.godine; Dopis Komande Istočnobosanskog korpusa od 15.12.1992.godine; Potvrda KPD Butmir od 16.11.1993.godine; Dopis VP 7512 od 27.01.1994.godine; Zapisnik o primopredaji zarobljenih lica muslimanske nacionalnosti od 19.05.1994.godine; Zapisnik o primopredaji zarobljenih lica muslimanske nacionalnosti od 05.10.1994.godine; Dopis I Sarajevske mehanizovane brigade od 27.11.1994.godine; Dopis I Sarajevske mehanizovane brigade od 19.05.1995.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 23.03.1994.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 19.05.1994.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 04.07.1994.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 07.07.1994.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 16.07.1994.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 16.07.1994.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 13.08.1994.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 16.08.1994.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 17.08.1994.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 20.09.1994.godine; Dopis Centralne komisije za razmjenu od 24.10.1994.godine; Dopis Državne Komisije za razmjenu od 20.11.1995.godine; Dopis Državne komisije za razmjenu od 28.10.1995.godine; Zahtjev za izuzimanje zatvorenika iz zatvora Kula od 14.01.1993.godine; Zahtjev Komande I bataljona od 16.01.1993.godine; Zahtjev VP 7512 od 01.02.1993.godine; Zahtjev VP 7512 od 04.02.1993.godine; Zahtjev Komande I bataljona od 24.01.1993.godine; Zahtjev Komande I bataljona od 02.02.1993.godine i Zahtjev VP od 08.02.1993.godine; Zahtjev za rad i ispomoć zatvorenika; Zahtjev VP 7063 od 24.05.1993.godine; Zahtjev VP 7050 od 05.09.1993.godine; Zahtjev VP 7050 od 03.03.1994.godine; Akt MCK od 07.03.1994.godine; Rješenje Kantonalnog suda u Sarajevu od 14.06.2000.godine; Zapisnik o ekshumaciji od 27.06.2000.godine; Sl.zabilješka od 07.07.2000.godine; Zapisnik o utvrđivanju identiteta od 05.07.2000.godine; Fotodokumentacija od 27.06.2000.godine i Crtež lica mjesta od 26.06.2000.godine; Prijemni list od

27.06.2000.godine; Dozvola za sahranu od 05.07.2000.godine; Rješenje Osnovnog suda u Konjicu od 31.07.1995.godine; Zapisnik o ekshumaciji Višeg suda u Sarajevu od 24.05.1996.godine; Fotodokumentacija od 24.12.1996.godine; Izvod iz MKU za Kasima Hurtića od 20.06.2007.godine; Izvod iz MKU za Ismeta Hidića od 14.04.2008.godine; Izvod iz MKU za Safeta Bešića od 14.04.2008.godine; Izvod iz MKU za Denisa Ahmića od 14.04.2008.godine; Izvod iz MKU za Suvada Hasančevića od 14.04.2008.godine; Izvod iz MKU za Senada Hasančevića od 14.04.2008.godine; Izvod iz MKU za Samira Hidića od 14.04.2008.godine; Izvod iz MKU za Mustafu Hurtića od 14.04.2008.godine; Izvod iz MKU za Osmu Škiljana od 29.02.2008.godine; Izvod iz MKU za Rasima Čandžića od 17.04.2008.godine; Potvrda o smrti od 30.04.1993.godine; Zabilješka o pogibiji Alena Kure od 29.09.1994.godine; Izjava organa bezbjednosti II pješadijskog bataljona; Akt Federalne komisije za nestale osobe od 25.06.2007.godine; Akt Komisije za razmjenu; Evidencija rashoda od 25.02.1994.godine; Evidencija rashoda od 25.02.1994.godine; Izvještaj o bjekstvu dvojice zatvorenika od 21.05.1993.godine; Sveska radilišta za januar-april 1993.godine; Plan rada za mjesec avgust 1994.godine od 29.07.1994.godine i Plan rada za mjesec oktobar 1994.godine i 30.09.1994.godine; Akt MCK od 15.10.1994.godine; Prijava Ilije Soraka od 23.08.1993.godine; Naredba Suda BiH za pretresanje X-KRN-05/59 od 04.11.2008.godine; Zapisnik SIPA-e br. 17-04/2-4-04-2-31/08 od 18.11.2008.godine; Službeni izvještaj SIPA-e br. 17-04/2-4-04-2-454-23/05 od 18.11.2008.godine; Potvrda SIPA-e o privremenom oduzimanju predmeta br. 17-04/2-4-04-2-33/08 od 18.11.2008.godine; Zapisnik Tužilaštva BiH o otvaranju i pregledu privremeno oduzetih predmeta od 04.12.2008.godine; Akt KPZ Istočno Sarajevo o dostavljanju dokumentacije sa priložima br. 08/1.01/017-870/07 od 16.07.2007.godine; Radna knjižica Vlade Vasiljevića br. 928430; registarski broj 776/75 od septembra 1975.godine; Radna knjižica Soniboja Škiljevića registarski broj 3530; Akt srpske stanice milicije Ilidža od 20.05.1992.godine -spisak radnika milicije Kula, Akt SJB Ilidža, stanice milicije Kula –spisak rezervnog sastava milicije od 20.05.1992.godine; Spisak SJB Novi Grad; stanica milicije Kula-rezervni milicionari od 09.07.1992.godine; Spisak SJB Novi Grad, stanica milicije Kula-aktivni radnici milicije od 03.09.1992.godine; Spisak aktivnih radnika milicije, SJB Ilidža; stanica milicije Kula od 22.09.1992.godine; Potvrda KPZ Butmir br. S1 od 16.11.1992.godine; Akt KPD Butmir br. 03-424/98 od 14.12.(ne vidi se godina); Rješenje Ministarstva odbrane, Odsjek Ilidža, Odjeljenje na Kuli br. 06-80-279/94 od 18.05.1995.godine.

d) Po prijedlogu odbrane prvooptuženog u svojstvu svjedoka saslušani su:

10. Svjedok G, Milenko Todorović, Branko Mandić, Radomir Divljanović, Fadil Kreho, Vladimir Kenjić, Dobroslav Planojević, Ida Kovačević, Ranko Tešanović, Ilija Vučković, Malko Koroman, Ahmo Elezović, Nazif Sarajkić, Latif Adžajlić, Vlado Vasiljević, Fehin Mehmedika, Nedo Kapuran, Momir Pandurević, Ljupko Tešanović, Božidar Radović, Vule Govedarica, Slobodan Trifković, Voja Janjetović, Milimir Gutić, Slobodan Avlijaš, Boro Trapara, optuženi Radoje Lalović i Emin Prndelj.

e) Tokom glavnog pretresa odbrana prvooptuženog Radoje Lalovića je izvela sljedeće materijalne dokaze:

11. Potvrda izdata Centru službi bezbjednosti Sarajevo, Banja Luka, Doboj, Trebinje i Bijeljina od 06.08.1992. godine; Kopija Uvjerenje Mupa RS CJB Sarajevo, SJB Srpsko Sarajevo od 27.09.2002.godine na ime Vule Govedarica; Kopiju Rješenje o rasporedu na radnu obavezu sa potpisom Soniboja Škiljevića od 17.07.1993.godine, na ime Vuleta Govedarice; Kopija rješenje Ministarstva odbrane od 28.09.1994. godine na ime Voje Janjetović; Rješenje o rasporedu na radnu obavezu za Milimira Gutić; Uredba i Rješenje o rasporedu na radnu obavezu-Sl.glasnik srpskog naroda u BiH; lista Sl.glasnika srpskog naroda u BiH br. 8/92 (Uredba o organizovanju narodne odbrane i obrazac rješenja o rasporedu na radnu obavezu); Sl.glasnik srpskog naroda u BiH br. 7/92 (posljednja strana Glasnika-sadržaj); Podaci za Izeta Ramić od Kliničkog centra Istočno Sarajevo; Potvrdu da Radoje Lalović nije član SDS koja je izdata od strane stranke SDS dana 07.12.2009. godine; Odluka o osnivanju kazneno popravnih organizacija od 01.05.1992. godine; Odluka o osnivanju kazneno popravnih organizacija od 12.05.1992.godine; Odluka o osnivanju KPZ Butmir Ilidža od 30.06.1992.godine; Odgovor na pitanje na status KPD Foča od ministra pravde RS od 25.07.1992.godine; Odluku o osnivanju KPD Bijeljina od 13.07.1992.godine; Fotokopija Službenog glasnika RS str 335 glasnik od 13.06.1992.godine; Dopis Komisije za razmjenu Ilidža od 02.07.1992.godine; Kopija izvoda iz službenog glasnika RS od 13.06.1992.godine; Naredba o primjeni ratnog prava; Dopis komanda Sarajevsko romanijskog korpusa, Odjeljenje za bezbjednosno obavjestajne poslove od 21.09.1993.godine ; Fotokopiju sprovednog lista vojni pritvor Lukavica datum 14.01.1994.godine; Kopiju popratnog akta komande treće sarajevske OBP od 10.12.1994.godine; Kopiju akta prve Ilidžanske brigade od 06.03.1993.godine; Kopiju dopisa za nabavku ulja za loženje vladi RS od 13.11.1992.godine; Zahtjev za prinudno ispražnjenje stanova i ostalih prostorija od 02.10.1992.godine; Zahtjev za dodjelu novčanih sredstava RS vlada RS od 28.08.1992. godine i zahtjev od 01.09.1992.godine; Zahtjev Komande SLPB pov od 14.01.1993.godine, Zahtjev za obezbjeđenje radne snage od 02.02.1994.godine; Zahtjev vojne pošte od 08.02. Kula; Zahtjev za angažovanje radne snage 1. Sarajevske brigade od 1994.godine i zahtjev komande 3. bataljona od 16.01.1993.godine; Akt komande drugog pjesadijskog bataljona te kopiju dopisa Lalović Miodraga od 06.09.1994.godine; Spisak komisije za razmjenu ratnih zarobljenika od 25.06.1992.godine te saglasnost za premjestaj ratnih zarobljenika RS Vlada 25.05.1994.godine i razmjena zatvorenika Vlada RS od 20.09.1994.godine; Naredbu ministarstva pravosuđa vlade RS od 16.12.1992.godine; Potvrda SJB Ilidža, stanice milicije Kula br. 21/92 od 04.06.1992.godine; Pregled prisutnih na radu za mjesec juni 1992.godine; Pregled prisutnih na radu za mjesec juli 1992.godine; Pregled prisutnih na radu za mjesec avgust 1992.godine; Rješenje Ministarstvo pravde br. 01-145/92 od 28.07.1992.godine; Dopis Ministarstvo pravde br. 01-140/92 od 24.07.1992.godine; Akt Ministarstvo pravde od 23.07.1992.godine; Dopis Komande II Sarajevske brigade br. 146 od 16.10.1992.godine; Dopis KPZ Istočno Sarajevo br. 08/1.01/240-205/10 od 04.03.2010.godine; Dopis KPZ Istočno Sarajevo br. 08/1.01/240-210/10 od 05.03.2010.godine;

f) Po prijedlogu odbrane drugooptuženog Soniboja Škiljevića u svojstvu svjedoka saslušani su:

12. Ranko Tešanović, Ilija Vučković, Malko Koroman, Ahmo Elezović, Nazif Sarajkić, Latif Adžajlić, Vlado Vasiljević, Fehin Mehmedika, Nedo Kapuran, Momir Pandurević, Ljupko Tešanović, Božidar Radović, Vule Govedarica, Milimir Gutić, Slobodan Avlijaš, Boro Trapara, Željko Mrdić, Nedeljko Ljuboja, Mladen Prstojević, Nedo Pandurević, Mile Sladoje, Neven Lale, Vid Marčetić, Đorđe Faladžić, Miroslav Stjepanović, Slobodan Škrba, Halid Husaković, Bruno Mrnjavac, Dragan Prizmić, Nisad Sarajkić, Nedo Drašković, Željko Mitrović, Goran Nešković, Slavko Ždrale, Milan Trbojević, optuženi Soniboj Škiljević i Dragomir Bulajić.

g) Tokom glavnog pretresa odbrana drugooptuženog Soniboja Škiljevića je izvela sljedeće materijalne dokaze:

13. Potvrda Doma za djecu i omladinu ometenu u razvoju Veternik od 05.01.2009.godine; Potvrda SDS I.Sarajevo od 07.12.2009.godine; Dopis MUP-a RS od 07.09.2009.godine i spisak aktivnih milicionera PS Kula-SJB Ilidža, spisak radnika PS Kula od 20.05.1992.godine; spisak rezervnog sastava PS Kula -SJB N.Grad od 03.06.1992.godine, I spisak, II spisak za mjesec maj; Potvrda MUP-a-PS Kula-SJB Ilidža od 04.06.1992.godine; Dopis SJB N.Grad-PS Kula od 10.07.1992.godine i Dopis SJB N.Grad-PS Kula od 31.07.1992.godine; Čitulja iz Dnevnog avaza od 18.10.2009.godine-čitulje za lica ubijena-37 šehida iz Kasindolske ulice od 25.05.1992.godine; Dopis SJB N.Grad br. 10/92 od 25.05.1992.godine; Dopis SJB N.Grad br. 5/92 od 20.05.1992.godine; Dopis br. 242/93-48 od 12.02.1993.godine; Dokument MUP-a-CSB Sarajevo-Sektor SDB br. 538 od 08.05.1991.godine; Dopis br. 01-03-927/93 od 20.09.1993.godine; Katastarski plan KPD Butmir od 31.01.1996.godine; Tlocrt paviljona br. 2-3 lista; Sl.Glasnik od 30.06.1992.godine - Odluka o formiranju KPD Butmir; Sl.Glasnik srpskog naroda u R BiH br. 9-Uputstvo o postupanju sa ratnim zarobljenicima; Akt Komande Sarajevsko-romanijskog korpusa br. 10/74-498 id 22.10.1992.godine; Ovlaštenje MUP-Srpska stanica milicije Hadžići br. 01-2/92 od 29.07.1992.godine; Akt Min. pravde srpske Republike BiH od 30.07.1992.godine; Akt MUP srpske Republike BiH br. 10-277/92 od 30.08.1992.godine; Akt Ministarstva pravde srpske Republike BiH br. 72/92 od 21.11.1992.godine ; Akt VRS-Komisija za razmjenu; Akt Komande Sarajevskog korpusa od 31.12.1992.godine; Akt Komande I Romanijske pješadijske brigade bez datuma; Akt Komande Sarajevsko-romanijskog korpusa-Odjeljenje za obavještajne poslove od 21.09.1993.godine; Akt Komande I Romanijske pješadijske brigade od 21.05.1993.godine; Akt Komande I Ilidžanske pješadijske brigade br. 01/2-351/94 od 15.06.1994.godine; Akt I Ilidžanske pješadijske brigade br. 01-95/94 od 06.03.1994.godine; Raspored radnog vremena u KPD Butmir od 30.04.1993.godine; Akt KPZ Butmir br. 01-61/93 od 28.04.1993.godine; Akt Ministarstva pravosuđa i uprave-KPZ Butmir br. 01-141/93 od 13.07.1993.godine; Akt KPZ Butmir br. 01-234-47/92 od 16.12.1992.godine; Dopis Ministarstva pravde-KPD Butmir br. 01-207/92 od 01.09.1992.godine; Akt KPD Butmir br. 01-09/93 od 22.01.1993.godine; Akt od 07.04.1993.godine; Akt KPD Butmir br.01-10/93 od 22.01.1993.godine; Akt II pješadijskog bataljona br. 09-4/94; Fotodokumentacija CJB Sarajevo br. Ku 25A/95 od 31.05.1995.godine; Rješenje o rasporedu na radnu obavezu Neđe Ljuboja; Otpusno pismo bolnice Kasindo br. 431/93 za Neđu Ljuboja; Potvrda KPD Butmir br. 01-149/94 od 30.04.1994.godine za Neđu Ljuboja; Otpusno pismo bolnice Kasindo br. 456/93 za Mevludina Hadžića; Potvrda br. 01-170/94 od

16.05.1994.godine; Potvrda br. 01-195/94 od 06.06.1994.godine; Akt Centralne komisije za razmjenu ratnih zatvorenika i civila br. 01-351/94 od 17.08.1994.godine; Akt Centralne komisije za razmjenu ratnih zatvorenika i civila od 13.04.1994.godine sa spisakom lica; Izvještaj sa razmjene 08.01.1993.godine od 10.01.1993.godine; Zaključci Komisije za razmjenu opštine Hadžići (u dnu stranice, nema zaglavlja)-spisak lica zaključno sa br. 45; Fax poruka Komisije za razmjenu r.zarobljenika i zarobljenih lica od 29.06.1992.godine; Akt bolnice Kasindo br. 04-175/09 od 16.11.1992.godine; Akt bolnice Kasindo br. 05-28/10 od 24.02.2010.godine; Akt bolnice Kasindo br 04-140/09 od 24.09.2009.godine; Akt bolnice Kasindo br.02-237/09 od 11.05.2009.godine; Presuda Suda BiH br. X-KR-05/58 od 18.07.2007.godine; X-KRŽ-05/58 od 01.09.2009; Knjiga radilišta za 1993 (T239); Spisak radilišta za 1994 (T56); Sveska radilišta za 1994 (T58); Spisak zatočenika sa naznakom lokaliteta radova (T60); Obavijest Min. pravde RS od 22.01.2007.godine sa Rješenjem od 16.12.1992.godine o postavljenju Soniboja Škiljevića i rješenjem o postavljenju Đorđa Faladžića; Spisak nestalih osoba u Kasindolskoj ulici od 29.05.2005.godine; Zabilješka o pogibiji Kure Alena od 29.09.1994.godine; Odluka o osnivanju KPZ organizacija na teritoriji srpske republike BiH od 01.05.1992.godine; Odluka o osnivanju KPZ organizacija na teritoriji srpske republike BiH od 12-17.05.1992.godine; Odluka o osnivanju KPZ Butmir Ilidža od 30.06.1992.godine; Kopija izvoda iz službenog glasnika RS od 13.06.1992.godine; Naredba o primjeni ratnog prava; Dopis komanda Sarajevsko romanijskog korpusa; Odjeljenje za bezbjednosno obavjestajne poslove od 21.09.1993.godine Fotokopija sprovednog lista vojni pritvor Lukavica datum 14.01.1994.godine; Kopija popratnog akta komande treće sarajevske OBP od 10.12.1994.godine; Zahtjev Komande SLPB pov od 14.01.1993.godine; Zahtjev za obezbjeđenje radne snage od 02.02.1994.godine, Zahtjev vojne pošte od 08.02. Kula, Zahtjev za angažovanje radne snage 1. Sarajevske brigade od 1994.godine i zahtjev komande 3. bataljona od 16.01.1993.godine; Akt komande drugog pješadijskog bataljona te kopiju dopisa Miodraga Lalović od 06.09.1994.godine; Spisak komisije za razmjenu ratnih zarobljenika od 25.06.1992.godine te saglasnost za premještanje ratnih zarobljenika RS Vlada 25.05.1994.godine i razmjena zatvorenika Vlada RS od 20.09.1994.godine; Naredba ministarstva pravosuđa vlade RS od 16.12.1992.godine; CD-T002523-1-B od 24 minute do 40 i od 18 do 50 minute.

(2) Završne riječi

a) Tužilaštvo BiH

14. U svom završnom izlaganju, Tužilaštvo se najprije osvrnulo na opšte elemente krivičnog djela Zločin protiv čovječnosti, a to su postojanje širokog ili sistematičnog napada, usmjerenost takvog napada protiv civilnog stanovništva, veza između djela počinitelja i takvog napada te da su djela počinitelja predstavljala dio tog napada i da je isti znao za vezu između počinjenih djela i samog napada, istaknuvši da je Tužilaštvo izvedenim dokazima uspjelo dokazati postojanje svih opštih, pa čak i dodatnih elemenata koji karakterišu krivično djelo koje se optuženima stavlja na teret.

15. Postojanje širokorasprostranjenog ili sistematičnog napada usmjerenog prema civilnom nesrpskom stanovništvu, te da su optuženi stvarno znali za postojanje takvog napada u periodu koji im se stavlja na teret, jasno dokazuju činjenice i dokazi koji su provedeni tokom dokaznog postupka.
16. Tužilaštvo je elaboriralo izvedene materijalne dokaze, istaknuvši da su svi dokazi pribavljeni na zakonit način, te su kao takvi u cijelosti prihvatljivi i relevantni.
17. Nadalje, tužilac je dao poseban osvrt na iskaze neposredno saslušanih svjedoka na glavnom pretresu, kako svjedoka Tužilaštva tako i svjedoka odbrane. Naime, tužilac smatra iskaze saslušanih svjedoka relevantnima i vjerodostojnima, dodajući da iskazi svjedoka odbrane ne mogu imati značajnu dokaznu snagu kao iskazi svjedoka Tužilaštva obzirom da je jasno uočljivo kako su pojedini svjedoci odbrane svojim iskazima nastojali pružiti pomoć optuženima u pogledu umanjenja njihove odgovornosti.
18. Kada je riječ o saslušanju optuženih u svojstvu svjedoka u toku postupka, tužilac smatra da Sud nije imalo zakonskog osnova za takvo saslušanje pošto ono nije zakonom predviđeno, te iskaze optuženih smatra nedosljednim, nelogičnim i proturječnim mnogim provedenim dokazima tokom postupka.
19. Provedeni dokazi u cijelosti potvrđuju stav tužilaštva da je KPD Butmir od početka maja 1992.godine do sredine decembra 1995.godine u cijelosti funkcionisao pod isključivom ingerencijom Ministarstva pravosuđa i uprave uspostavljene Republike Srpske, te da je sa vojskom i policijom ostvarivao potpunu saradnju u svim segmentima svoje nadležnosti, zbog čega se njihov međusobni odnos može smatrati u potpunosti partnerskim i nikako drugačijim.
20. Dalje, Tužilaštvo navodi da svi navedeni dokazi jasno ukazuju na zaključak da je optuženi Radoje Lalović, iako nikada „de jure“ nije bio formalno postavljen za upravnika KPD Butmir, tu funkciju „de facto“ obavljao, nakon što se dobrovoljno javio i stavio na raspolaganje Ministarstvu pravde oko pomoći pri funkcionisanju novouspostavljenog KPD Butmir i to u neprekidnom trajanju od kraja aprila 1992.godine do 16.decembra iste godine kada je raspoređen na novu dužnost.
21. Iz navedenih dokaza se također može jasno zaključiti da je optuženi Soniboj Škiljević od početka maja do sredine decembra 1992.godine, iako formalno nikada nije postavljen na tu dužnost, ipak faktički u istom periodu vršio dužnost zamjenika upravnika KPD Butmir, te da je nakon toga u periodu od sredine decembra 1992.godine do sredine decembra 1995.godine, kako „de iure“ tako i „de facto“, obavljao dužnost upravnika KPD Butmir.
22. Tužilaštvo ističe da iz provedenih dokaza proizlazi da su u periodu od maja 1992.godine do sredine decembra 1995.godine u prostorima KPD Butmir bile zatvorene na desetine i stotine civilnih osoba nesrpske nacionalnosti, od kojih se samo jedan mali broj može smatrati ratnim zarobljenicima po odredbama ženevskih konvencija. Nadalje, takvo zatvaranje Tužilaštvo smatra proizvoljnim i neselektivnim, te je predstavljalo kolektivnu mjeru uperenu protiv konkretne grupe

lica, i to samo na osnovu njihove nacionalnosti, a ne na legitimnu bezbjednosnu mjeru.

23. Iskazi svjedoka i provedeni dokazi jasno ukazuju da su zatočene osobe tokom perioda zatočenja u KPD Butmir navedenog u optužnici bili izloženi krajnje nečovječnim smještajnim i higijenskim uslovima, namjernoj politici izgladnjivanja i uskraćivanja hrane te pravovremene i adekvatne medicinske pomoći što je za posljedicu imalo teško narušavanje fizičkog i psihičkog zdravlja zatočenih osoba pa čak i smrt pojedinih osoba.
24. Nadalje, provedeni dokazi potvrđuju da je svih 37 osoba koje su dovedene iz Kasindolske ulice i zatvorene u KPD Butmir tačno neutvrđenog dana i od tačno neutvrđenih osoba izvedene iz prostorija KPD Butmir, te odvedene u nepoznatom pravcu, da bi na tačno neutvrđenoj lokaciji sve te osobe bile lišene života.
25. Cijeneći izvedene dokaze, Tužilaštvo navodi da se bez svake sumnje može zaključiti da su zatočene osobe tokom perioda zatočenja naznačenim u tačkama 1.c i 2.c bile izložene teškom zlostavljanju, kako od strane stražara koji su obavljali te dužnosti u KPD Butmir tako i od osoba koje su obavljale određene policijske dužnosti u tadašnjoj Policijskoj stanici Kula, koje se baziralo na diskriminatornoj osnovi i koje je proizvelo velike patnje i teške posljedice po fizičko i psihičko zdravlje istih.
26. U vezi sa odvođenjem u ropstvo zatočenih osoba iz tačke 1.d i 2.d optužnice, iz izvedenih dokaza jasno i nedvosmisleno proizlazi da su civilne osobe nesrpske nacionalnosti koje su bile neosnovano zatočene u KPD Butmir tokom cijelog perioda obuhvaćenim optužnicom bile izložene odvođenju na prinudni rad kojeg su obavljali na raznim lokacijama.
27. U pogledu svih pojedinačnih djela koja čine krivično djelo progona, a koja se optuženima stavljaju na teret, jasno se može zaključiti da su ispunjeni svi elementi tog krivičnog djela jer su svi evidentirani zločini predstavljali namjerno i ozbiljno uskraćivanje osnovnih prava suprotno međunarodnom pravu te da su počinjeni isključivo prema pripadnicima skupine ljudi koji su bili nesrpske nacionalnosti s namjerom da se toj skupini uskrate osnovna prava samo iz razloga pripadnosti takvoj skupini.
28. Kada je riječ o odgovornosti optuženih, Tužilaštvo smatra da iz provedenih dokaza proizlazi da su oba optužena poduzimali radnje i učestvovali u udruženom zločinačkom poduhvatu na način koji se ustvari prepliću prva i druga kategorija poduhvata, te da je jasno da oba optužena nisu bili samo puki pomagači glavnim počiniocima krivičnog djela progona upravljenog prema civilnim osobama nesrpske nacionalnosti, nego isključivo saizvršioци koji su svojim radnjama i učestvovanjem u poduhvatu dali veoma veliki doprinos u provođenju zajedničkog plana, odnosno progon nesrpskog civilnog stanovništva na isključivo diskriminatornoj osnovi.
29. Nadalje, oba optužena, cijeneći funkcije koje su obavljali u navedenim periodima, mogu se u cijelosti smatrati odgovornim za protivpravno zatvaranje i lišenje slobode protivno normama međunarodnog humanitarnog prava i to u svojstvu saizvršilaca jer

su u cijelosti bili svjesni takvog protivpravnog zatočenja. Oba optužena su takode bila upoznata sa uslovima smještaja zatočenih osoba u KPD Butmir, a koja se odnose na uslovnost prostorija u kojima su bile zatočene, mogućnost izlaska na svjež zrak, higijenskih uslova, ishrane i pružanja medicinske pomoći.

30. Na kraju, cijeneći sve otežavajuće okolnosti na strani optuženih, Tužilaštvo je predložilo da Sud optuženima izrekne kazne zatvora u onom trajanju koje će u cijelosti ostvariti opštu i specijalnu svrhu, a koja bi trebala biti u trajanju dužem od pet godina.

b) Odbrana prvooptuženog Radoja Lalovića

31. Ne osporavajući da se nad privedenim licima iz ulice Kasindolska desio zločin, da je bilo isljeđivanja i maltretiranja privedenih u prostorije KPD Kula, te nehumanog postupanja, branilac prvooptuženog je u završnoj riječi istakao da se sve to dešavalo dok KPD nije formiran i kad optuženi Radoje Lalović nije bio ni „de jure“ ni „de facto“ upravnik.
32. Branilac je najprije prigovorio primjeni KZ BiH, ističući da se primjenom KZ BiH u predmetnom postupku krši pravilo primjene blažeg zakona.
33. Obzirom da je smrtna kazna izbrisana iz sistema kazni u 1993. godini, do donošenja KZ BiH iz 2003. godine, najteža kazna je bila kazna zatvora u trajanju od 20 godina, ali ne i preko 20 godina. Odbrana je htjela ukazati da nije moguće težinu jednog zakona provjeravati samo na osnovu propisane kazne, kako je to razmotrio Ustavni sud BiH u predmetu Maktouf, već se težina mora sagledavati uopšte, a odredba člana 142. KZ SFRJ je u svakom pogledu blaža po učinioce.
34. Odredba člana 180. KZ BiH retroaktivno predviđa drugačije oblike izvršenja krivičnih djela iz glave 17. KZ BiH i na taj način se, kako navodi odbrana, krši princip retroaktivnosti, ali i člana 7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava. Nadalje, jasno je da ni član 7. Evropske konvencije, pa ni član 4.a KZ BiH se ne bavi primjenom blažeg zakona, već zabranama iz osnovnog principa krivičnog prava “ nullum crimen, nulla poena sine lege”, što je drugačije od principa vremenskog važenja, koje sadrži obavezu primjene najblažeg zakona za učinioca.
35. Prema mišljenju odbrane, trebala bi se primjeniti odredba člana 142. KZ SFRJ, kao preuzeti zakon, koji propisuje samo dva načina izvršenja svih oblika tog krivičnog djela da se naredbom djelo čini ili da izvršilac sam preduzme radnje izvršenja. Ovaj stav proizlazi iz stava Apelacionog vijeća u predmetu Kurtović, gdje ovaj Sud ispravno dolazi do zaključka da se svaki predmet treba posmatrati in concreto, te da se svaki predmet ima posebno razmotriti koji je zakon blaži.
36. Nadalje, branilac ističe da koncept udruženog zločinačkog poduhvata kao vida učešća u izvršenju krivičnog djela nije propisan niti u KZ SFRJ, niti u KZ BiH, pa čak ni kao dio međunarodnog običajnog prava u vrijeme kada su optuženi navodno počinili djela koja im se stavljaju na teret. U tom smislu doktrina udruženog

zločinačkog poduhvata nije ni bila “opšti princip međunarodnog prava” i/ili običajnog međunarodnog prava u relevantnom trenutku ili bilo kojom prilikom, pa doktrina ne može tvoriti dio domaćeg krivičnog prava.

37. Takođe, optužnica ne sadrži ni prirodu učestvovanja optuženog u udruženom zločinačkom poduhvatu. Tužilaštvo je navelo da se u tom UZP-u optuženi Lalović nalazio sa vojnim i policijskim strukturama tzv. Srpske republike BiH, potom Republike Srpske. Dakle, Tužilaštvo nije napravilo niti minimalnu specifikaciju o kojim se jedinicama vojnih i policijskih struktura radi, kao ni poimenice odgovorna lica u njima.
38. Kada je riječ o namjeri, odbrana smatra da Tužilaštvo nije dokazalo niti je dokazivalo taj osnovni element protiv njegovog branjenika. Tužilaštvo nije iznijelo niti jedan dokaz iz kojeg bi se mogla izvući barem naznaka postojanja bilo kakve diskriminatorne namjere na strani optuženog Lalovića.
39. Što se tiče postojanja opšteg cilja iz zajedničke nakane, Tužilaštvo se pozvalo na dokaz Uputstvo o organizovanju i djelovanju srpskog naroda, koji je izdao SDS, Glavni odbor 19.12.1991.godine. Međutim, odbrana ističe da optuženi Lalović nije bio član SDS-a, a samim tim ni Glavnog odbora te stranke, zbog čega je nejasno kako je Tužilaštvo došlo do zaključka da je optuženi Lalović mogao biti upoznat sa sadržajem Uputstva ili se slagati sa stavovima u istom.
40. Za primjenu komandne odgovornosti, te odnosa podređeni-nadređeni, branilac navodi da je neophodno da nadređena osoba ima efektivnu kontrolu nad osobama koje su počinile prvobitna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, u smislu da je imala stvarnu mogućnost da spriječi i kazni izvršenje tih prekršaja.
41. Kada je riječ o znanju optuženog Lalovića, optuženo nadređeno lice može biti odgovorno samo ukoliko je znao ili imao razloga da zna da se njegovi podređeni spremaju da počine zločin ili su ga već počinili. Dakle, Tužilaštvo je moralo pokazati da je nadređeni posjedovao informacije koje su ga upozorile na krivična djela koja su izvršena ili će biti izvršena od strane podređenih.
42. Odbrana podsjeća da je u ovom predmetu svjedočilo više svjedoka da je optuženi Lalović u periodu za koji se tereti u više navrata bio odsutan s Kule- Butmir, što je važno za njegovu krivičnu odgovornost.
43. Nadalje, optuženi Lalović nije mogao znati da su njegovi podređeni počinili bilo koji zločin jer, kako odbrana navodi, nije bilo niti su izvedeni dokazi u tom pravcu, niti je u optužnici opisana bilo koja radnja zločina osobe koja je podređena optuženom Laloviću.
44. Odbrana optužnicu smatra neargumentovanom iz razloga što se optuženom Laloviću stavlja na teret isto za šta je bio optužen tadašnji ministar pravde Momčilo Mandić koji se i spominje u činjeničnom dijelu optužnice na čelu udruženog zločinačkog poduhvata jer je bio pretpostavljeni optuženom Laloviću.

45. Dalje, odbrana ističe da optužnica nije mogla da sadrži opis radnji planiranja, naređenja, podstrekivanja i pomaganja optuženog Lalovića, jer ne postoji ni jedan dokaz iz kojeg bi proizašao činjenični opis navedenih radnji.
46. Kada je riječ o progonu, odbrana navodi da optuženi može biti oglašen krivim za krivično djelo progona, ukoliko se dokaže postojanje diskriminatorske namjere, ted a Tužilaštvo tokom izvođenja dokaza niti u jednom slučaju nije ukazalo na postojanje namjere optuženog Lalovića da diskriminira bilo koga na bilo koji način.
47. Odbrana dalje relevantnim smatra činjenicu da je optuženi Lalović prije rata bio penzionisan, te je kao vojni obveznik imao opciju da ide na prvu liniju ili da prihvati poziciju upravnika KPZ Butmir. Zbog njegovog dugogodišnjeg iskustva u radu na rukovodećim pozicijama u kazneno popravnim institucijama, prihvatio je mjesto upravnika, vjerujući da će se zatvor uspostaviti legalnim sistemom u kojem će on imati sva pravna ovlaštenja i obaveze koje nosi ta funkcija.
48. Prema navodima odbrane, nemoć optuženog da uspostavi red u KPZ-ima kulminirala je naredbom tadašnjeg predsjednika Predsjedništva Srpske republike BiH Radovana Karadžića kojom se ovlašćuje Ministar odbrane Srpske Republike BiH da potpiše uputstvo o postupanju sa zarobljenim licima, a istovremeno se naređuje da vojska Srpske republike BiH i Srpsko Ministarstvo unutrašnjih poslova primjenjuje i poštuje pravila međunarodnog ratnog prava iz čega se može zaključiti da su Ministarstvo odbrane, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Vojska Srpske Republike BiH bili isključivo odgovorni za stanje u KPZ-ima na području Srpske republike BiH kao i u onom za koje se tereti optuženi.
49. Predmetnu optužnicu odbrana smatra uopštenom i nepreciznom kako u pogledu pravne kvalifikacije krivičnog djela, tako i u pogledu pojedinačno opisanih navodnih radnji izvršenja, obliku odgovornosti optuženog te načinu navodnog izvršenja krivičnog djela.
50. Izvedeni dokazi Tužilaštva, prema mišljenju odbrane, ne dokazuju da je Lalović lično počinio, naredio, podstrekavao, pomagao izvršenje krivičnih djela ili bilo koje radnje opisane u tački 1., 1 a), 1.b), 1.c) I 1.d) optužnice, niti da je počinio neki od propusta koji se navode u optuženju.
51. Iz izvedenih dokaza proizlazi da je KPD Butmir izbijanjem ratnog sukoba bio raspušten, a stražari srpske nacionalnosti pozvani na rad u Centralni zatvor, te da je KPD faktički počeo sa radom krajem mjeseca jula i početkom avgusta 1992.godine.
52. Iz iskaza pojedinih svjedoka proizlazi da je SM Kula od 01.08.1992.godine bila smještena u prostorijama predratnog kazneno-popravnog doma Butmir, a rukovodni kadar policije do naznačenog perioda je bio smješten u upravnoj zgradi KP Doma. Nadalje, iz izvedenih dokaza proizlazi da je vojska imala isključivu ingerenciju nad licima nesrpske nacionalnosti.
53. Na kraju, odbrana je navela da Tužilaštvo nije uspjelo dokazati postojanje opštih elemenata niti posebnih krivičnih djela za koja bi optuženi Lalović bio odgovoran,

što je osnovni razlog zbog kojeg bi se koncept udruženog zločinačkog poduhvata trebao primjenjivati sa velikim oprezom.

c) Optuženi Radoje Lalović

54. U svom završnom izlaganju, optuženi Lalović pridružio se navodima svog branioca, te dodao da nije bio član bilo kakvog udruženog zločinačkog poduhvata niti se svjesno i voljno pridružio takvom jednom poduhvatu kako se navodi u optužnici.
55. Optuženi Lalović je istakao da je imao dužnost da organizuje da se KPD Butmir ponovo uspostavi kao kazneno-popravna ustanova, te da je rješenje o svom postavljenju dobio dana 16.12.1992.godine, kada je već radio u KPD Bijeljina, a do tada se u KPD Butmir bavio isključivo Privrednom jedinicom "Privrednik".
56. Prema navodima optuženog Lalovića, uslovi ishrane i smještaja lica nesrpske nacionalnosti u KP domu su bili na nivou uslova boravka lica srpske nacionalnosti.

d) Odbrana drugooptuženog Soniboja Škiljevića

57. U svojoj završnoj riječi, branilac drugooptuženog se najprije osvrnuo na koncept udruženog zločinačkog poduhvata kao oblik odgovornosti koji se može primjenjivati samo prema najvišim političkim i vojnim starješinama, a ne prema stražarima KPD Butmir, što bi u tom slučaju dovelo do kolektivne odgovornosti.
58. Nadalje, navode Tužilaštva da je optuženi Škiljević od početka maja 1992.godine bio zamjenik upravnika KPD Butmir, odbrana smatra neutemeljenim i proizvoljnim, jer je KPD Butmir formiran tek 30.06.1992.godine.
59. Kada je riječ o progonu nesrpskog stanovništva, odbrana navodi da je progon učinjen isključivo od strane pripadnika policije, te da njegov branjenik kao upravnik KPD Butmir nije učestvovao u progonu.
60. Odbrana dalje navodi da radnje planiranja, naređivanja i počinjenja, te podstrekavanja i pomaganja u izvršenju zajedničkog plana u potvrđenoj optužnici nisu konkretizovane niti opisane u optužnici kao radnje izvršenja optuženog.
61. U pogledu zatvaranja pod nehumanim uslovima, namjernog lišavanja života i prinudnog rada ratnih zarobljenika, a koja se drugooptuženom stavljaju na teret, odbrana ističe da su te radnje počinjene od strane pripadnika vojske ili policije, te da Tužilaštvo nije izvelo niti jedan dokaz koji bi njegovog branjenika povezao sa navedenim radnjama.
62. Kada je riječ o zločinu u ulici Kasindolska, odbrana smatra da se optuženi Škiljević od strane Tužilaštva neosnovano dovodi u vezu sa izvršenjem tog zločina te da nijednim dokazom nije potkrepljen njegov doprinos u izvršenju istog.
63. Nadalje, govoreći o uslovima smještaja iz tačke 2.a optužnice, odbrana je istakla da je smještaj, ishrana i kvalitet hrane u KPD Butmir bila primjerena ratnim uslovima, te

da niko od zarobljenika nije bio izgladnjivan jer su se dnevni obroci dijelili jednako zarobljenim licima i uposlenicima KPD-a, dok navode pojedinih svjedoka o nečovječnim uslovima smještaja i oskudnim dnevnim obrocima smatra neutemeljenim.

64. Dio optužnice u kojem se optuženi Škiljević tereti da ratnim zarobljenicima nije ukazivana pravovremena i adekvatna medicinska pomoć, usljed čega je došlo do smrti tri zarobljenika, odbrana smatra proizvoljnim i paušalnim jer se u izvedenom dokazu Knjiga radilišta za 1993.godine, precizno navode podaci o pruženoj medicinskoj pomoći zarobljenim licima.
65. Osvrćući se na radnje iz tačke 2.c optužnice, branilac je naveo da njegov branjenik kao pripadnik Ministarstva pravde i uprave, nije imao mogućnosti da kontroliše ili spriječi pripadnike vojske i policije da fizički maltretiraju zatvorenike.
66. Iz optužnice proizlazi da je optuženi Škiljević učestvovao u stvaranju sistema prinudnog rada zatvorenih lica. Dokazi odbrane, ali i optužbe, kako ističe branilac, su pokazali da su pripadnici vojske izvodili ratne zarobljenike na radove, na šta njegov branjenik nije mogao utjecati.
67. Na kraju, smatrajući da Tužilaštvo nije dokazalo da je optuženi Škiljević počinio djelo za koje se tereti, branilac drugooptuženog je predložio da Sud donese presudu kojom se njegov branjenik oslobađa od optužbe. Optuženi Škiljević Soniboj se u svim bitnim činjenicama saglasio sa svojim braniocem.

(3) Procesne odluke

a) Utvrđene činjenice

68. Mehanizam prihvatanja činjenica utvrđenih pravosnažnim presudama u postupcima koji su vođeni pred MKSJ predstavlja veoma značajan način za poboljšanje efikasnosti i ekonomičnosti krivičnog postupka. Naime primanjem na znanje određenih činjenica, stvara se oboriva pretpostavka o istima tako da suprotna strana ima mogućnost njihovog pobijanja i opovrgavanja.
69. Kako bi se u postupku primanja na znanje utvrđenih činjenica zaštitila prava optuženi lica, razraden je veći broj kriterija, koji između ostalog podrazumijevaju da se radi o postupcima koji su pravosnažno presuđeni ili gdje je u toku postupak po žalbi, ali pod uslovom da se žalbama ne napadaju činjenice čije se prihvatanje predlaže, te da se ne radi o činjenicama iz presuda donesenih na osnovu sporazuma o priznanju krivnje.
70. Nadalje, među kriterije koji se primjenjuju između ostalih, spadaju i (1) da se ne radi o zaključcima pravne prirode (ovi zaključci su u isključivoj nadležnosti sudskog vijeća), te da (2) se ne radi o činjenicama koje neposredno impliciraju krivičnu odgovornost optuženog, kako u pogledu radnji koje je poduzeo tako i njegovog subjektivnog odnosa spram istih, odnosno da li je bio uračunljiv u vrijeme izvršenja krivičnog djela, koje mu se stavlja na teret.

71. Drugim riječima, "utvrđene činjenice" se prije svega odnose na pitanja kao što su postojanje širokorasprostranjenog ili sistematičnog napada odnosno postojanja oružanog sukoba i njegove prirode.
72. Dakle, dana 04.03.2009.godine, Tužilaštvo BiH je podnijelo prijedlog broj KT-RZ-33/05 kojim se traži da Sud prihvati kao utvrđene činjenice definisane u presudi MKSJ u predmetu *tužilac protiv Stanislava Galića* (IT-98-29-T) od 05.12.2005.godine.
73. Ovim prijedlogom je Tužilaštvo tražilo da se prihvati kao dokazane ukupno četrdeset i osam činjenica utvrđene u navedenoj presudi.
74. Zatim, je Tužilaštvo dana 17.03.2009.godine dostavilo i drugi prijedlog za prihvatanje utvrđenih činjenica kojim se traži da sud prihvati kao utvrđene sedamdeset i dvije činjenice iz prvostepene presude MKSJ u predmetu *tužilac protiv Momčila Krčajišnika* (IT-00-39-T).
75. Komentirajući prijedlog Tužilaštva, odbrana prvooptuženog Radoja Lalovića istakla je da je za odbranu prihvatljiva samo činjenica pod rednim brojem 8. dok su sve ostale sporne. Naime, ostale predložene činjenica odbrana smatra neistinitim ili irelevantnim te da je veći broj činjenica pogrešno naveden, odnosno da su praktično prepričane.
76. Nadalje, odbrana je prigovorila primjeni principa utvrđenih činjenica jer se na taj način ugrožava pravo na pravično sudenje, obzirom da navodi iz presude predstavljaju samo činjenične zaključke jednog od vijeća MKSJ.
77. Odbrana drugooptuženog, usprkos insistiranju predsjednika vijeća, nije dostavila pismeno izjašnjenje na prijedlog Tužilaštva kojim se traži prihvatanje činjenica utvrđenih presudom MKSJ u predmetu *tužilac protiv Stanislava Galića* od 05.12.2005.godine.
78. Kada je riječ o drugom prijedlogu Tužilaštva, odbrane prvooptuženog i drugooptuženog su izrazile svoje protivljenje iz razloga što drugostepena-preinačavajuća presuda u predmetu *tužilac protiv Momčila Krčajišnika* (IT-00-39-T) nije bila prevedena na BHS.
79. Dana 30.08.2009.godine, Sud je na osnovu člana 4. Zakona o ustupanju donio rješenje kojim je djelomično prihvatio prijedlog Tužilaštva. Prihvaćeno je kao dokazano 17 činjenica koje je predložilo Tužilaštvo, a koje su utvrđene u postupcima pred MKSJ i to:
 1. „U septembru 1991. Glavni odbor SDS-a predložio je da se osnuju srpske autonomne oblasti. Prva takva oblast bila je oblast Romanija-Birač na području Sarajeva...“ (par. 194.);

2. „Dana 24. oktobra 1991. godine bosanski Srbi osnovali su Skupštinu srpskog naroda BiH i u plebiscitu održanom 09. i 10. novembra većina ih je glasala da ostanu sastavni dio SFRJ.“ (par. 185.);
3. „Dana 9. januara 1992. proglašena je Srpska Republika BiH s ciljem da dio BiH stupi u konfederaciju sa SFRJ ili da se, u protivnom, objavi otcjepljenje od BiH i pripajanje SFRJ. Prvih nekoliko mjeseci 1992. po cijeloj BiH, između ostalog i u većini od deset sarajevskih opština, osnivane su uz organe koje je kontrolisalo Predsjedništvo Republike BiH (dalje u tekstu: Predsjedništvo) i paralelni srpski organi.“ (par. 195.);
4. „Početkom marta 1992. godine na raznim lokacijama u BiH izbio je međunacionalni sukob.“ (par. 196.);
5. „Oružani sukob izbio je nakon što je Evropska zajednica 6. aprila 1992. priznala BiH kao suverenu državu.“¹ (par. 199.);
6. „Dana 2. maja 1992., kad je predsjednik Izetbegović bio u Lisabonu na pregovorima, izvršen je veliki napad na centar Sarajeva.“ (par. 200.);
7. „Nakon što se JNA djelimično povukla, 12. maja 1992. skupština Republike Srpske je naredila da se osnuje Vojska Republike Srpske (dalje u tekstu: VRS) i imenovala generala Ratka Mladića za načelnika Generalštaba. Dana 22. maja 1992. BiH je prihvaćena kao zemlja članica Ujedinjenih nacija. Savjet bezbjednosti zatražio je povlačenje stranih snaga, između ostalog i JNA, s teritorije BiH. Tog istoga dana general Mladić naredio je da se osnuje Sarajevskoromanijski korpus (dalje u tekstu: SRK)...„ (par. 201.);
8. „U vrijeme na koje se odnosi Optužnica grad Sarajevo bio je izložen dugotrajnom i snažnom granatiranju.“² (par. 210.);
9. „Spis sudskog postupka, međutim, pokazuje da je granatiranje u većoj mjeri usmjeravano *na* grad i da su civili, i civilno stanovništvo kao takvo, na područjima koje je kontrolisala ABiH gađani s teritorije koju je kontrolisao SRK.“ (par. 213.);
10. „Spis takođe sadrži dokaze o tome da su civile namjerno gađali dok su se bavili civilnim djelatnostima ili se nalazili na civilnim lokacijama.“ (par. 217.);
11. „Dokazi pokazuju da su civile u Novom Sarajevu gađali s područja Grbavice, koje je kontrolisao SRK.“ (par. 228.);
12. „Dokumenti UNPROFOR-a ukazuju na granatiranje i pucnjavu širokih razmjera na središnji dio grada Sarajeva tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.“ (par. 231.);
13. „Pretresno vijeće konstatuje da su van razumne sumnje oko 11:30 sati 4. februara 1994. tri minobacačke granate pale na stambeno naselje Dobrinja...“ (par. 407.);

¹ Ovaj dio potiče iz poglavlja u kome se opisuju događaji u Sarajevu.

² 10.09.1992. godinc-10.08.1994. godinc.

14. „Pretno vijeće, stoga, konstatuje da je incident granatiranja naveden u Prilogu pod brojem četiri predstavljao napad koji je, u *načmarju ruku*, bio neselektivn u pogledu izbora cilja (to je, bilo prvenstveno stambeno, ako ne i sasvim stambeno naselje) i koji je izveden bezobzirno, te je imao za posljedicu stradanja civila.“³ (par. 410.);
15. „Iz dokaza se vidi da je grad žestoko granatiran 1992. i 1993. godine.“⁴ (par. 561.);
16. „Prema shvatanju Pretnog vijeća, ta tvrdnja govori o krajnjoj svrsi kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja usmjerenoj protiv civila u Sarajevu.“ (par. 576.);
17. „Pretno vijeće zaključuje da je u periodu na koji se odnosi Optužnica van razumne sumnje poginulo na stotine civila i da su hiljade ranjene u dijelovima grada pod kontrolom ABiH.“ (par. 581.);
80. Sud je djelomično prihvatio i drugi prijedlog Tužilaštva te je činjenice utvrđene u pravosnažnoj presudi pretnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, prihvatio kao utvrđene u opsegu i redosljedom kojim su nabrojane u daljem tekstu:
18. „Početkom maja 1992., SDS je održao sjednicu na kojoj je osnovana srpska opština Hadžići i definisane granice te opštine.“ (par. 542.);
19. „Dana 07. maja 1992., naoružani srpski rezervisti i policajci ušli su u opštinsku zgradu u Hadžićima i istjerali zaposlene. Istog dana, SDS je izdao ultimatum kojim se od policajaca, pripadnika TO-a i pripadnika drugih opštinskih organa muslimanske nacionalnosti traži da do sljedećeg dana odu iz opštine Hadžići.“ (par. 542.);
20. „Dana 08. maja 1992. godine, izvršen je artiljerijski napad na policijsku stanicu u Hadžićima.“ (par. 542.);
21. „U sljedećih nekoliko dana Srbi su preuzeli kontrolu nad dijelovima te opštine i počeli sa hapšenjima, protjerivanjem i deložacijama velikog dijela nesrpskog stanovništva.“ (par. 543.);
22. „Dvije do tri hiljade muškaraca, žena i djece muslimanske i hrvatske nacionalnosti otišlo je iz Hadžića, a mnogi od njih su krenuli pješice kroz šumu. Žene i djeca srpske nacionalnosti evakuisani su iz Hadžića autobusima.“ (par. 543.);
23. „Od prvobitnih stanovnika muslimanske i hrvatske nacionalnosti, samo je dvije ili tri stotine njih ostalo u gradu Hadžićima.“ (par. 543.);
24. „Dana 20. maja 1992., naoružani Srbi u uniformama JNA ili u maslinastosivim uniformama ušli su u Musiće, pokupili četrnaest muškaraca muslimanske nacionalnosti i odveli ih u garažu zgrade Skupštine opštine Hadžići. U toj garaži je bilo zatočeno još 46 muškaraca. Srpske snage su maltretirale zatočenike i nisu im davale dovoljno hrane i vode.“ (par. 544.);

³ Radi se o činjenici pod rednim brojem 13.

⁴ Ova konstatacija se odnosi na Sarajevo.

25. „Dana 25. maja 1992., srpske snage su prebacile neke zatočenike iz garaže zgrade Skupštine opštine u sportski centar u Hadžićima...“ (par. 545.);
26. „Zatočenike su tokom njihovog zatočeništva u sportskom centru u Hadžićima pripadnici paravojnih jedinica često tukli i seksualno zlostavljali.“ (par. 545.);
27. „Početkom marta 1992., nakon što su otpušteni policajci Muslimani, formiran je srpski SJB.“ (par. 552.);
28. „Krajem aprila 1992., teška artiljerija, raketni bacači, protivavionski topovi i tenkovi JNA, po naredjenjima potpukovnika Tadije Manojlovića, svakodnevno su gađali mete u Sarajevu, između ostalog, u četvrtima Butmir i Hrasnica u opštini Ilidža.“ (par. 553.);
29. „Početkom maja 1992. godine, Ilidža je već bila pod kontrolom srpskih snaga.“ (par. 553.);
30. „Vijeće zaključuje da su srpske snage, nakon što su preuzele kontrolu nad opštinom Ilidža u maju 1992., civile pretežno muslimanske i hrvatske nacionalnosti držale zatočene u dvanaest zatočeničkih centara u toj opštini.“ (par. 556.);
31. „Mnogi Muslimani su s teritorije opštine Ilidža otišli iz straha i zbog represivnih mjera koje su protiv njih preduzete.“ (par. 556.);
32. „Pripreme za zauzimanje većinskog muslimanskog sela Lješeva započele su u martu 1992. kadu su Srbi podigli kontrolne punktove, podijelili oružje mještanima i na okolna brda postavili tešku artiljeriju.“ (par. 560.);
33. „Srpske vlasti su 1992., godine u opštini Ilijaš civile pretežno hrvatske i muslimanske nacionalnosti držale... (par. 563.);
34. Vijeće zaključuje da su srpske snage su u maju i junu 1992. godine u opštini Ilijaš napale nekoliko većinski muslimanskih sela i uništile brojne istorijske i vjerske spomenike.“ (par. 565.);
35. „U izvještaju MUP-a iz maja 1993. se kaže da je iz te opštine otišlo 13.000 Muslimana i 40 Hrvata, a u nju došlo 3.400 Srba.“⁵ (par. 572.);
36. „Srbi su civile pretežno hrvatske i muslimanske nacionalnosti držali zatočene u četiri zatočenička centra u toj opštini gdje su ih srpski stražari premlaćivali i zlostavljali.“⁶ (par. 573.);
37. „Srpske vlasti su 1992. godine u toj opštini civile pretežno hrvatske i muslimanske nacionalnosti držale zatočene u zatočeničkim centrima.“⁷ (par. 580.);

⁵ Odnosi se na opštinu Novi Grad.

⁶ Odnosi se na opštinu Novi Grad.

⁷ Odnosi se na opštinu Novo Sarajevo.

38. „Dana 22. maja, srpske snage su napale i granatirale većinski muslimansko selo Donja Vinča, paleći kuće i tjerajući seljane iz sela.“ (par. 584.);

39. „Muslimani su u Palama bili zatočeni u pet zatočeničkih centara.“ (par. 588.);

40. „U organizaciji Kriznog štaba, autobusi su krajem juna i u julu transportovali veliki broj Muslimana sa Pala u muslimanski dio Sarajeva.“ (par.588.);

41. „Približno 29. ili 30. maja 1992., srpsko stanovništvo je, očekujući skori napad, počelo napuštati Trnovo. Sutradan su srpske snage pod komandom Ratka Bundala nekoliko sati granatirale Trnovo. Glavna meta granatiranja bile su kuće u vlasništvu Muslimana. Osim toga, jedna srpska jedinica palila je muslimanske kuće u gradu i srušila gradsku džamiju.“ (par. 591.);

42. „Zbog tog napada je približno 2.500 Muslimana otišlo iz Trnova. Oni koji su ostali uglavnom žene, djeca i starci-odvedeni su u Krizni štab radi ispitivanja.“ (Par. 592.);

43. „Dana, 2. maja 1992., Srbi su opkolili i granatirali sela Svrake i Semizovac u opštini Vogošća.“ (par. 599.);

44. „Nakon zauzimanja Svraka i Semizovca početkom maja 1992., Srbi su odveli 470 muškaraca, žena i djece muslimanske nacionalnosti u kasarnu u Semizovcu.“ (par. 599.).

81. Primjenom kriterija relevantnosti, Sud je odbio da prihvati paragrafe presude pretresnog vijeća u predmetu MKSJ *Tužilac protiv Stanislava Galića* (IT-98-29-T), pod brojem: 3., 6., 7., 9., 10., 11., 15., 19., 20., 21., 22., 23., 26., 27., 28., 29., 30., 31., 32., 35., 36., 37., 38., 42., 43., 44., 45., 46., i 47., te dio paragrafa pod brojem 33., i paragrafe presude u predmetu *Tužilac protiv Momčila Krajišnika* (IT-00-39-T) pod brojem 1., 2., 9., 13., 14., 15., 16., 18., 21., 24., 25., 26., 28., 29., 33., 34., 35., 36., 37., 38., 40., 42., 43., 44., 46., 49., 50., 51., 53., 56., 57., 58., 61., 62., 63., 64., 67., 68., 69., 70., 71. i 72. te dijelove paragrafa pod brojem 11., 30., 31., 47., 54., 65. i 66.

82. Nadalje, odbijeni su prijedlozi tužioca da prihvati paragrafe presude pretresnog vijeća u predmetu MKSJ *Tužilac protiv Stanislava Galića* (IT-98-29-T) pod brojem 13. jer je u kontekstu cjelokupne presude, vijeće došlo do zaključka da se u suštini radi o citatu iskaza jednog od svjedoka, a ne o preciznom zaključku pretresnog vijeća MKSJ.

83. Takođe, vijeće je odbilo prihvatiti činjenicu pod rednim brojem 48. iz presude *Tužilac protiv Momčila Krajišnika* (IT-00-39-T), kao i činjenicu pod rednim brojem 48. iz presude *Tužilac protiv Stanislava Galića* (IT-98-29-T), obzirom da se u njima navodi kako su srpske snage izvršile masovan progon, odnosno da se radilo o rasprostranjenom i sistematskom napadu, što zapravo predstavlja zaključak pravne a ne činjenične prirode.

84. Imajući u vidu sve naprijed navedeno, potrebno je naglasiti da se formalnim primanjem na znanje činjenica utvrđenih pred MKSJ postiže ekonomičnost postupka.

Ta svrha je u skladu sa pravom optuženih na suđenje bez odlaganja zagantovano članom 13. ZKP-a i članom 6. stv 1. Evropske konvencije. Međutim, bez obzira na to, ekonomičnost postupka nije bila jedini prevladavajući kriterij u konkretnom slučaju obzirom da je ista usklađena sa principom pretpostavke nevinosti i pravom optuženih na pravično suđenje zagantovano članom 6. Evropske konvencije.

b) Način ispitivanja svjedoka

85. Tokom istražnog postupka u predmetu protiv tad osumnjičenih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića, sudija za prethodni postupak niti sudija za prethodno saslušanje nisu donijeli rješenje kojim se svjedocima u ovom predmetu određuju bilo koje mjere zaštite.
86. Nakon početka pretresa u ovom predmetu Sud je odlučujući o prijedlogu Tužilaštva broj: KT-RZ-33/05, dana 09.03.2009.godine, u skladu sa članom 13. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka donio rješenje broj: X-KR-05/59 kojim se za dva svjedoka određuju mjere zaštite i to na način da su im dodijeljeni pseudonimi A i B, uz istovremeno proglašavanje svih ličnih podataka svjedoka povjerljivim, tako da će ostati tajna za javnost narednih 30 godina.
87. Nadalje, skoro u potpuno identičnim uslovima, Sud je dana 08.04.2009.godine, donio rješenje kojim su za jednog svjedoka određene mjere zaštite, dodjeljivanjem pseudonima C i proglašavanjem ličnih podataka povjerljivim, dok su na pretresu održanom 09.04.2009.godine za dva svjedoka predviđene iste mjere zaštite, odnosno dodijeljen im je pseudonim D i E.
88. Dalje, na glavnom pretresu održanom 18.06.2009.godine, određene su identične mjere zaštite za jednog svjedoka, odnosno dodijeljen mu je pseudonim F uz istovremeno proglašavanje svih ličnih podataka povjerljivim.
89. Tokom navedenih pretresa, Sud je svim svjedocima kojima su određene mjere zaštite, dodijelio dodatne mjere koje uz pseudonim i zaštitu ličnih podataka narednih 30 godina, obuhvaćaju svjedočenje u sudnici, ali uz upozorenje prisutnim da ne smiju otkrivati identitet svjedoka kome su dodijeljene mjere zaštite, te zabranu objavljivanja ličnih podataka i fotografija svjedoka.
90. Prilikom donošenja ovakve odluke Sud je imao u vidu da će u slučaju da budu korišteni pravi lični podaci ovih sedam svjedoka, doći do ugrožavanja njihove sigurnosti te sigurnosti njihovih porodica.
91. Nadalje, kod donošenja odluka o dodjeljivanju dodatnih mjera zaštite, vijeće je naročito imalo u vidu činjenicu da odbrana nije izrazila protivljenje njihovom dodjeljivanju.

c) Odbijanje izvođenja pojedinih dokaza

92. Nakon što je tužilac uložio preciziranu optužnicu, odbrana optuženog Soniboja Škiljevića, obratila se sa prijedlogom za dopunu dokaznog postupka na način da je

predloženo saslušanje pet svjedoka (Momčila Mandića, Nede Pandurevića, Vuleta Govedarice, Bože Radovića i Đorda Faladžića).

93. Nakon što je razmotren prijedlog odbrane optuženog Soniboja Škiljevića, Sud je istu dana 28.04.2010. godine obavijestio⁸, da neće biti dozvoljena dopuna dokaznog postupka.
94. Naime, ovom prilikom Sud je obavijestio branioca kako je ranija optužnica samo precizirana u dijelu koji se odnosi na imena članova udruženog zločinačkog poduhvata, na način da su u preciziranoj optužnici navedena imena lica koja su obavljala dužnost ministra pravosuđa i uprave SR BiH, te imena određenih stražara iz KPD Butmir.
95. Imajući u vidu da je u toku postupka, izjašnjavajući se na pitanje predsjednika vijeća, zašto je tužiocu relevantno prisustvo Momčila Mandića, tužilac je istako da je on u kritičnom periodu bio ministar pravosuđa i uprave SR BiH, Sud je zauzeo stav da je odbrana na vrijeme imala informaciju o tome i da je u skladu sa raspoloživim saznanjima, tokom svog dokaznog postupka trebala predložiti saslušanje Momčila Mandića.
96. Nadalje, isto važi i za saslušanje stražara. Naime, u prvobitnoj optužnici se navodi da su zajedno sa optuženim Radojem Lalovićem i Sonibojem Škiljevićem udruženi zločinački poduhvata činili i stražari u KPD Butmir.
97. Dakle, slijedom svih opisanih argumenata, Sud je zaključio da su odbrane bile blagovremeno informisane o svim bitnim činjenicama u ovom predmetu, odnosno optužnici, a nisu tada predlagali ove svjedoke, iz kojih razloga nije prihvaćen prijedlog odbrane optuženog Soniboja Škiljevića za dopunu dokaznog postupka.

(4) Primjenjivi zakon

98. Vezano za primjenjivo materijalno pravo, odbrana je prigovorila primjeni Krivičnog zakona BiH ističući da bi trebalo primijeniti Krivični zakon SFRJ, koji je bio na snazi u vrijeme navedenih događaja. Odbrana je stajališta da primjena bilo kojeg drugog zakona umjesto KZ SFRJ koji je bio na snazi u periodu relevantnom za ovaj predmet predstavlja kršenje načela zakonitosti. U ovom kontekstu, odbrana se poziva na član 7. stav 1. Evropske konvencije i član 15. stav 1. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.
99. Član 3. KZ BiH reguliše načelo zakonitosti, odnosno, da se krivična djela i krivičnopravne sankcije propisuju samo zakonom, te da nikome ne može biti izrečena kazna ili druga krivičnopravna sankcija za djelo koje, prije nego što je učinjeno, nije bilo zakonom ili međunarodnim pravom propisano kao krivično djelo i za koje zakonom nije bila propisana sankcija. Nadalje, član 4. Krivičnog zakona BiH predviđa da se na počinioca krivičnog djela primjenjuje zakon koji je bio na snazi u

⁸ Dopis Suda broj X-KR-05/59 od 28.04.2010. godine upućen braniocu optuženog Soniboja Škiljevića, advokatu Miloradu Raševiću.

vrijeme učinjenja krivičnog djela; ako se poslije učinjenja krivičnog djela jednom ili više puta izmijeni zakon, primijenit će se zakon koji je blaži za počinioca.

100. Član 7. stav 1. Evropske konvencije takođe propisuje načelo zakonitosti. U skladu sa članom 2.2. Ustava BiH, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava ima prioritet nad svim zakonima BiH. Nadalje, ova odredba Evropske konvencije propisuje opšte načelo kojim se zabranjuje izricanje kazne teže od one koja je bila propisana u vrijeme počinjenja krivičnog djela, ali ne propisuje primjenu najblažeg zakona.
101. Član 4a. KZ BiH propisuje da član 3. i član 4. KZ BiH ne sprječavaju suđenje i kažnjavanje nekog lica za činjenje ili nečinjenje koje se u vrijeme počinjenja "smatralo krivičnim čjelom u skladu sa opštim principima međunarodnog prava."
102. Član 7. stav 2. Evropske konvencije predviđa isti izuzetak propisujući da stav 1. istog člana "...neće uticati na suđenje i kažnjavanje nekog lica za činjenje ili nečinjenje koje se u vrijeme počinjenja smatralo krivičnim čjelom u skladu sa opštim pravnim načelima koja priznaju civilizovani narodi." (pogledati takođe član 15. stav 1. i 2. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima sadrži slične odredbe. Država Bosna i Hercegovina je, kao nasljednik Jugoslavije, ratifikovala ovaj Pakt).
103. Ovim se daje mogućnost da se u opisanim okolnostima odstupi od načela iz člana 3. i 4. KZ BiH (i člana 7. stav 1. Evropske konvencije) i od primjene krivičnog zakona koji je bio na snazi u vrijeme počinjenja krivičnog djela.
104. Prilikom razmatranja prigovora odbrane, treba reći da se nijedna odredba KZ SFRJ, koji je bio na snazi u relevantnom periodu, nije isključivo bavila zločinima protiv čovječnosti na način na koji je to propisano članom 172. KZ BiH. Međutim, uzimajući u obzir druge odredbe važećeg materijalnog zakona, kao i opšte principe međunarodnog prava, ovaj prigovor odbrane nije mogao biti prihvaćen kao osnovan.
105. Sud ističe da krivična djela za koja su optuženi proglašeni krivim predstavljaju krivična djela prema međunarodnom običajnom pravu i stoga potpadaju pod „opšte principe međunarodnog prava“ propisane članom 4a. Zakona o izmjenama i dopunama KZ BiH, i „opšta pravna načela koja priznaju civilizovani narodi“ propisana stavom 2. člana 7. Evropske konvencije. Slijedom navedenih razloga KZ BiH može biti primijenjen u ovom slučaju.
106. Naročito je potrebno istaći da status koji u međunarodnom običajnom pravu imaju zločini protiv čovječnosti kao i pripisivanje individualne krivične odgovornosti u periodu relevantnom za optužnicu je između ostalog naveden u Izvještaju generalnog sekretara Ujedinjenih nacija u skladu sa stavom 2. Rezolucije 808. Savjeta bezbjednosti od 3.5.1993. godine, Međunarodna pravna komisija, Komentari na nacrt Kodeksa o zločinima protiv mira i bezbjednosti čovječanstva (1996. godine) i prakse MKSJ i MKSR. Ove institucije nalaze da kažnjavanje zločina protiv čovječnosti predstavlja imperativ među standardima međunarodnog prava ili jus cogens (Međunarodna pravna komisija, Komentar na nacrt članova o državnoj odgovornosti za međunarodna nezakonita djela (2001. godina), član 26.). Stoga

proizilazi da je nepobitno da su 1992.godine zločini protiv čovječnosti predstavljali dio međunarodnog običajnog prava.

107. Konačno, primjena KZ BiH je dodatno opravdana činjenicom da je izrečena kazna u svakom slučaju blaža nego smrtna kazna koja je bila na snazi u vrijeme izvršenja krivičnog djela, čime se zadovoljava načelo vezano za vremensko važenje krivičnog zakona, tj. primjena zakona blažeg za učinitelja.
108. Gorenavedeno je u skladu sa stavom koji je zauzeo Odjel I Apelacionog odjeljenja Suda BiH u svojoj presudi protiv Abduladhima Maktoufa broj KPŽ 32/05 od 4.4.2006. godine i presudi protiv Dragoja Paunovića broj KPŽ 05/16 od 27.10.2006. godine. Ustavni sud Bosne i Hercegovine je razmatrao ovo pitanje u žalbi A. Maktoufa (AP 1785/06) i u svojoj odluci od 30.3.2007. godine navodi: „68. U praksi, ni u jednoj državi bivše Jugoslavije u zakonodavstvu nije postojala mogućnost izricanja doživotnog zatvora niti dugotrajnih zatvorskih kazni, a što je Međunarodni krivični sud za zločine na području bivše Jugoslavije često činio (predmet Krstić, Galić, itd.). Istovremeno, koncept KZ SFRJ je bio takav da nije predviđao postojanje dugotrajnog niti doživotnog zatvora nego je za najteža krivična djela propisivao smrtnu kaznu, a za lakše oblike maksimalne zatvorske kazne do 15 godina zatvora. Dakle, jasno je da se ne može odvojiti jedna sankcija od cjelokupnosti cilja koji se želio postići kaznenom politikom u vrijeme važenja tog zakona.“ U vezi s tim, Ustavni sud smatra da nije moguće jednostavno „odstraniti“ sankciju i primijeniti druge, blaže sankcije i time praktično ostaviti neadekvatno sankcionirana najteža krivična djela.“
109. U ovom konkretnom slučaju, sud smatra utvrđenim da su optuženi morali znati da tokom ratnog stanja primjena međunarodnih pravila ima prioritet i da kršenje međunarodno zaštićenih vrijednosti povlači teške posljedice. Ukoliko se analizira odredba člana 172. KZ BiH, očigledno je da biće ovog krivičnog djela uključuje, između ostalog, elemente kršenja međunarodnih pravila. To ovu grupu krivičnih djela čini posebnim, pošto nije dovoljno samo počinuti takva krivična djela nekom fizičkom radnjom, nego je nepohodno postojanje svijesti da se tim počinjenjem krše međunarodna pravila i pretpostavka da optuženi mora biti svjestan da je period rata ili sukoba ili neprijateljstava posebno osjetljiv i posebno zaštićen opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, te, kao takvo, to krivično djela poprima još veći značaj, a njegovo počinjenje povlači još teže posljedice nego što bi to bio slučaj sa krivičnim djelom počinjenim u mirnodopskim uslovima.
110. Također, u vrijeme kada su počinjena krivična djela, Bosna i Hercegovina je kao nasljednica države SFRJ bila strana potpisnica svih relevantnih međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i međunarodnom humanitarnom pravu, koja štite ljudska prava u ratu i u miru.⁹

⁹ Ovo posebno uključuje: Konvenciju o genocidu (1948.g.); Ženevske konvencije (1949.) i njihove dodatne protokole (1977.g.); Konvenciju o ropstvu izmjenjenu 1956.g.; Konvenciju o rasnoj diskriminaciji (1966.g.); Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.g.); Konvenciju o neprinjjerljivosti zastare ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti (1968.g.); Konvenciju o aparthejdu (1973.g.); Konvenciju o eliminaciji svih vrsta diskriminacije protiv žena (1979.g.); UN Konvenciju o torturi (1984.g.)

111. Isto tako, običajni status krivične odgovornosti za zločin protiv čovječnosti i ratni zločin protiv civila i pojedinačne odgovornosti za ratne zločine počinjene 1992. godine potvrđen je i od strane Generalnog sekretara UN-a¹⁰, Komisije za međunarodno pravo¹¹, kao i jurisprudencijom MKSJ i Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (MKSR)¹². Ove institucije su utvrdile da krivična odgovornost za zločin protiv čovječnosti i ratne zločine protiv civilnog stanovništva predstavlja imperativni standard međunarodnog prava odnosno *jus cogens*.¹³ Zbog toga se čini nespornim da su zločin protiv čovječnosti i ratni zločini protiv civilnog stanovništva 1992. godine predstavljali dio međunarodnog običajnog prava. Ovaj zaključak potvrdila je i Studija o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu¹⁴ sačinjena od strane Međunarodnog komiteta Crvenog krsta. Prema toj Studiji „teške povrede međunarodnog humanitarnog prava predstavljaju ratne zločine“ (pravilo 156), „pojedinci su krivično odgovorni za ratne zločine koje počine“ (pravilo 151) i „Države moraju istraživati ratne zločine navodno počinjene od strane svojih državljana ili oružanih snaga, odnosno na vlastitoj teritoriji, te ako je potrebno, krivično goniti osumnjičene. Takođe moraju istraživati i druge ratne zločine iz svoje nadležnosti, i ako je potrebno, krivično goniti osumnjičene“ (pravilo 158).
112. Prema principu univerzalne nadležnosti, običajno međunarodno humanitarno pravo obavezuje svaku državu u svijetu, bez obzira da li je ratifikovala odgovarajuće međunarodne pravne instrumente. Tako je svaka država obavezna da krivično goni ili izruči (*aut dedere aut judicare*) sve osobe za koje se sumnja da su izvršile povredu običajnog međunarodnog humanitarnog prava.
113. Principi međunarodnog prava priznatog Rezolucijom 95 (I) Generalne skupštine UN (1946.g.) kao i od strane Komisije za međunarodno pravo (1950.g.) odnose se na „Nimberšku povelju i presude Suda“, te stoga i na ratne zločine općenito. „Principi međunarodnog prava priznati Poveljom Nimberškog suda i presudama Suda“, usvojeni od strane Komisije za međunarodno pravo 1950. godine i dostavljeni Generalnoj Skupštini propisuju u principu br. 1: „Svako ko počinji neko djelo koje po međunarodnom pravu predstavlja zločin smatraće se odgovornim, te stoga podliježe kažnjavanju“. Princip II takode propisuje: „Činjenica da se domaćim zakonom ne izriče kazna za djelo koje prema međunarodnom pravu predstavlja zločin ne oslobađa odgovornosti osobu koja je djelo počinila prema međunarodnom pravu.“
114. Zbog toga krivično djelo zločin protiv čovječnosti i ratni zločin protiv civilnog stanovništva treba u svakom slučaju svrstati u „opšte principe međunarodnog prava“ iz člana 3. i 4. (a) KZ BiH. Zato je, bez obzira na to da li se posmatra sa aspekta međunarodnog običajnog prava, međunarodnog ugovornog

¹⁰ Izvještaj Generalnog sekretara UN u skladu sa stavom 2. Rezolucije 808 Vijeća sigurnosti od 03.05.1993.godine, d. djelovi 34-35 i 47-48.

¹¹ Komisija za međunarodno pravo, Komentar Nacrta Zakona o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva (1996.g.)

¹² MKSJ, Žalbeno vijeće, predmet Tadić, Odluka o pr. predlogu odbrane za interlokutornu žalbu u pogledu nadležnosti, 02.10.1995.g., stav 151.; MKSJ, Pretresno vijeće, presuda u predmetu Tadić od 07.05.1997.g.; stavovi 618-623;

¹³ Komisija za međunarodno pravo, Komentar Nacrta odredbi o odgovornosti države za radnje nezakonite prema međunarodnom pravu (2001.g.), član 26.

¹⁴ Jean-Marie Henchaerts i Luise Doswald-Beck: Običajno međunarodno humanitarno pravo; MKCK, Cambridge University Press, 2005., str. 568 i da je.

prava ili „principa međunarodnog prava“, nesporno da su zločin protiv čovječnosti i ratni zločini protiv civilnog stanovništva predstavljali krivična djela u kritičnom periodu, odnosno da je načelo zakonitosti bilo zadovoljeno i u smislu *nullum crimen sine lege* i *nulla poena sine lege*.

115. Prema tome, krivično djelo zločin protiv čovječnosti, u skladu sa odredbama iz zajedničkog člana 3. stav 1. tačke (a) i (c) Ženevskih konvencija i člana 27. stav 2. Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12.08.1949. godine, treba u svakom slučaju podvesti pod „međunarodno pravo“, odnosno „opće principe međunarodnog prava“ iz člana 3. i 4. (a) KZ BiH. Dakle, nesporno je da je zločin protiv čovječnosti i ratni zločin protiv civilnog stanovništva predstavljao krivično djelo u inkriminisanom periodu .

(5) Primjenjeni standardi u pogledu ocjene dokaza

116. Zadatak svakog suda je da cijeni dokaze u skladu sa važećim procesnim zakonom, odnosno Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine. Takođe, prilikom analize svakog pojedinog dokaza Sud je dužan da na optužene primijeni pretpostavku nevinosti, koju predviđa odredba člana 3. ZKP BiH, što ujedno predstavlja temeljni princip savremenog krivičnog zakonodavstva. Dakle, Tužilaštvo je snosilo teret dokazivanja krivice optuženih.
117. Nadalje prilikom ocjene iskaza svjedoka, Sud je u obzir uzeo njihovo držanje, vladanje, karakter u mjeri u kada je to bilo moguće, kao i logičnost i konzistentnost njihovih iskaza. U pogledu svih svjedoka, Sud je takode u obzir uzeo vjerovatnoću, dosljednost i druge dokaze, okolnosti predmeta, kao i lično interesovanja pojedinih svjedoka u vezi sa ovim krivičnim postupkom.
118. Sud je tokom cijelog postupka vodio računa o činjenici da kredibilitet svjedoka ovisi od njihovog poznavanja činjenica o kojima su svjedočili, njihove sposobnosti da na adekvatan način percipiraju okolnosti o kojima svjedoče, njihovu iskrenost i okolnosti da su se obavezali da će govoriti istinu u smislu date zakletve.
119. U slučaju i kada Sud ocijeni da je svjedok svoj iskaz dao iskreno, ključno pitanje je da li je takav iskaz pouzdan i da li je on odražavao sve relevantne okolnosti. U ovom kontekstu vijeće je posebno razmatralo navode svjedoka o neadekvatnoj odnosno nepravovremenoj medicinskoj njezi. Naime, mnogi svjedoci su ustvrdili da nisu imali adekvatnu medicinsku njegu, da je medicinar koji je bio na raspolaganju u suštini veterinar te da su ih samo provocirali u slučajevima kada bi ih vodili u bolnicu.
120. Ne dovodeći u pitanje iskrenost ovih svjedoka i njihovu namjeru da kažu istinu, vijeće je ipak njihove iskaze tumačilo u kontekstu ostalih izvedenih dokaza i to posebno u vezi sa okolnostima koje njima nisu bile poznate. Tako je izveden zaključak da je medicinska njega imala niz manjkavosti ali da se optuženima ne mogu staviti na teret optužbe u vezi sa medicinskom njegom jer su oni poduzeli značajne korake kako bi se osigurali minimalni uslovi, tako da činjenica što su

pojedine dijagnoze bile pogrešne ili manjkave, ne može biti temelj za uspostavljanje krivične odgovornosti optuženih.

121. Sud je takođe tokom cijelog postupka bilo svjesno da je u iskazima o činjenicama koje su se dogodile ponekada (puno) godina prije davanja iskaza prisutna nesigurnost uslijed nestalnosti ljudske percepcije traumatičnih događaja i sjećanja na njih. Međutim, u predmetu kao što je ovaj treba istaknuti da je u suštini prije svege trebalo utvrditi da su pojedini događaji predstavljali samo sastavni dio uobičajene prakse. Dakle, ovdje je bilo relevantno da se utvrdi da su pojedina zbivanja uobičajena i redovna pojava, bez posebno izražene potrebe da se utvrđuju i najsitniji detalji u vezi sa svakim incidentom.
122. Posebno su cijenjeni iskazi svjedoka koji su u vrijeme dok su prisustvovali događajima o kojima su svjedočili bili izloženi jakom stresu i traumi. Prema ocjeni Suda, određena odstupanja u vezi sa redoslijedom događaja i njihovim vremenskim trajanjem, ne utiču na kredibilitet iskaza u pogledu navoda da li su se neki događaji i desili. Naime, kako je još prethodno istaknuto, u situacijama kada pojedina lica duži vremenski period bivaju zatvoreni u neuslovnim prostorijama i kada postoji praksa da su određena zbivanja redovna pojava, sasvim je logično da svjedoci pogriješe u njihovom redoslijedu ili njihovom vremenskom trajanju. Isto tako, vijeće je bilo svjesno da postoji mogućnost da takvi svjedoci kad opisuju prisustvo i ponašanje određenih osoba naprave grešku.
123. Međutim u slučajevima kada drugi dokazi potvrđuju prisustvo određene osobe, Sud je u potpunosti poklanjao vjeru opisima i detaljima koje je takav svjedok naveo.
124. U vezi sa dokazima iz druge ruke, treba istaći da se u sudskoj praksi prilično ustalio stav prema kojem su dokazi iz druge ruke prihvatljivi. Međutim, u smislu odredbe člana 15. ZKP BiH, sud je slobodan u njihovoj ocjeni. Ti dokazi ipak moraju biti pouzdani, odnosno da ako se radi o iskazima svjedoka, oni moraju biti dobrovoljno dati, istiniti, odnosno pribavljeni na zakonit način. Konkretno, dokazna vrijednost iskaza iz druge ruke zavisi od konteksta i karaktera predmetnog iskaza i/ili od toga da li je taj iskaz potkrijepljen i drugim odgovarajućim dokazima.
125. Posredni dokazi u suštini predstavljaju dokaze o činjenicama, odnosno o događajima ili krivičnom djelu iz kojih logično proizilazi relevantna činjenica. Budući da su se neki od kritičnih događaja po svemu sudeći desili u vrijeme kada na licu mjesta nije bilo puno svjedoka i pošto je mogućnost utvrđivanja relevantnih činjenica kroz iskaze svjedoka i materijalne dokaze koji direktno potvrđuju te činjenica bila problematična ili otežana, posredni dokazi su tada bivali ključni element ne samo za Tužilaštvo nego i za optužene.
126. Takvi dokazi uzeti pojedinačno mogu biti sami po sebi nedovoljni, ali ukoliko se sagledaju u svojoj ukupnosti njihov kolektivni i kumulativni karakter može biti razotkrivajući i ponekad presudan.

127. Za Sud je od posebne važnosti bio redoslijed i vremenska povezanost događaja koji su obuhvaćeni optužnicom, kao i istovjetan način njihovog odvijanja.
128. U ovom konkretnom predmetu, dokumentarni dokazi su bili obimni i oni su bili od naročito značaja, za sticanje prave i potpune slike o relevantnim događajima.
129. Tokom postupka odbrana je insistirala i ukazivala na činjenicu da su vojne vlasti civile koji su zatvoreni u KPD Butmir, smatrale svojim, posebno kada se radilo o izvođenju na radove, te da je odjel bezbjednosti SRK imao ključnu ulogu u tretmanu i razvrstavanju lica koja se zatvaraju u KPD Butmir. Takođe, odbrana je posebno ukazivala na činjenicu da su vojne vlasti i policija određivali koja lica imaju status ratnih zarobljenika. Međutim, za Sud je od presudnog značaja bila činjenica da li su optuženi znali da lica koja su vojne i policijske vlasti zatvorile u KPD Butmir uz obrazloženje da se radi o ratnim zarobljenicima, ne ispunjavaju uslove za taj status, odnosno da se u suštini radi o civilima.
130. Nadalje, činjenica da neki dokument nije potpisan ili nema pečat ne znači nužno da isti nije vjerodostojan (posebno kada se radi o raznim evidencijama i dnevnicima). Sud nije smatrao da dokumenti bez potpisa i pečata, *a priori*, nisu vjerodostojni. Cijelo vrijeme imajući na umu princip prema kojem teret dokazivanja vjerodostojnosti ostaje na Tužilaštvu, Sud je pregledao sve predložene dokumente, jedan po jedan, i smatra da je Tužilaštvo dokazalo njihovu vjerodostojnost van svake razumne sumnje.
131. Prilikom ocjene vjerodostojnosti dokumenata, Sud ih iste razmatrao u svjetlu svih ostalih izvedenih dokaza, kao što su drugi dokumentarni dokazi i iskazi svjedoka. Pored toga, čak i kada je Sud bio uvjeren da je razmatrani dokument vjerodostojan, nije automatski prihvatano da izjave sadržane u tim dokumentima predstvljaju tačan prikaz činjenica, već su u svakom konkretnom slučaju cijenjena vjerodostojnost sadržaja.
132. Ovom prilikom kao primjer mogu se uzeti dokazi Tužilaštva T-100 i T-101. Naime, radi se o spiskovima koji su pronađeni u KPD Butmir. Oni na sebi ne sadrže datum, međutim obzirom da se u suštini radi o spisku lica koja su se nalazila u pojedinim prostorijama u KPD Butmir (na spiskovima se nalaze lica koja su saslušana kao svjedoci koji su istakli da su određeno vrijeme proveli u KPD Butmir, u koje, između ostalih spadaju: Šučro Džihanić, Ahmo Fako, Avdo Pizović, Almin Dželilović, Junuz Harbaš i Hasib Dželilović), pa je Sud takve spiskove prihvatio kao dokaze koje je, naravno cijenio u lontekstu svih ostalih dokaza, kao i iskaza saslušanih svjedoka.
133. Takođe, članom 15. ZKP-a BiH ustanovljen je princip slobodne ocjene dokaza, koji daje Sudu pravo da ocjenjuje postojanje ili nepostojanje činjenica slobodno. Ocjena da li postoji ili ne postoji neka činjenica se ne vezuje, niti je ograničena posebnim formalnim dokaznim pravilima. Vrijednost dokaza nije unaprijed određena, ni kvalitativno ni kvantitativno. Dakle, čak i u slučajevima kada postoje odgovarajuće potvrde i iješenja o statusu ili određenim relevantnim činjenicama, sud je imao mogućnost da ponovo preispita njihovo postojanje.

134. U pogledu slobodne ocjene dokaza Sud ima pravo ali i obavezu da savjesno ocijeniti svaki dokaz pojedinačno i u vezi s ostalim dokazima te da na osnovu takve ocjene izvede zaključak o tome da li je neka činjenica dokazana, pri tome ocjena dokaza obuhvata njihovu logičku i psihološku ocjenu.
135. Drugim riječima, slobodna ocjena dokaza je ograničena principom zakonitosti dokaza i ničim drugim.
136. Nadalje, bitno je istaći da je članom 10. ZKP-a BiH definiran pojam nezakonitog dokaza, na način da se kao pravno nevaljani dokazi određuju oni izvori saznanja koji su pribavljeni ili izvedeni na zakonom zabranjen način. Dokazi pribavljeni povredama osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i bitnim povredama procesnog zakona označavaju se kao nezakonito pribavljeni dokazi. Oni predstavljaju pravno nevaljane dokaze i na njima nije moguće temeljiti sudsku odluku.
137. Takođe, često zna biti aktuelizirano pitanje originalnosti ili fotokopije dokumenta čiji sadržaj je važan za proces dokazivanja. Iako načelno postoji stav o potrebi da se Sudu dokumenti predaju u originalu, taj stav sam po sebi ne isključuje mogućnost korištenja kao zakonitog dokaza i kopije nekog dokumenta. O tome isti stav imaju i sudovi drugih država u regiji, pa tako i Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci broj I Kž-645/01:

"U pravu su optuženici kada navode da se svi dopisi koji imaju značenje dokaza podnose u izvorniku, što u konkretnom slučaju nije učinjeno sa zapisnikom o ispitivanju osumnjičenika N. Š. od 8. svibnja 1999. godine (list 72-74 spisa), niti je prvostuparjski sud, unatoč nastojanju, uspio pribaviti izvornik tijekom postupka. Međutim, protivno žalbenim navodima ne može se prihvatiti da se radi o nezakonitom dokazu u smislu čl. 9. st. 2. ZKP, samo iz tog formalnog propusta budući opt. Š. ne osporava autentičnost tog zapisnika, isti nije pribavljen kršenjem Ustavom, zakonom ili međunarodnim pravom zajamčenih prava obrane, a sam optuženik je i u tijeku glavne rasprave, kada je iznosio obranu, izjavio da ostaje kod te obrane, koja je zatim pročitana i za koju je naveo da je upravo, ono što je pročitano, govorio pred redarstvenim vlastima. Osim toga, s obzirom da optuženik Š. u cjelosti poriče počinjenje djela koje je prihvatljivo da se pobijana presuda temelji na tom dokazu pa stoga i kada bi se prihvatilo da se radi o dokazu iz čl. 9. st. 2. ZKP nije ostvaren žalbeni osnov protupravne povrede iz čl. 367. st. 2. ZKP."

138. Kada se govori o stavu Evropskog suda za ljudska prava (dalje u tekstu: ESLJP) u vezi sa ocjenom dokaza, treba ukazati da je ustanovljeno opšte pravilo prema kojem se procjenom dokaza bave nacionalni sudovi. Budući da u Konvenciji ne postoji izričita odredba o tome, ESLJP se nije upustio u postavljanje pravila o dokazima i čvrsto je ostao pri stavu da njegov zadatak nije da presuđuje o tome da li su dokazi bili na primjeren način prihvaćeni na suđenju, što je u načelu pitanje koje se reguliše shodno nacionalnom zakonu, nego da utvrdi da li je sudski postupak u cjelini bio pravičan.

139. Dakle, ESLJP kao i pravosuda susjednih zemalja, su zauzeli stav da je glavni cilj krivičnog postupka utvrđivanje materijalne istine¹⁵, slijedom čega su kao donji prag u vezi sa zakonitošću dokaza, postavili pravičnost krivičnog postupka u cjelini, ne ograničavajući se na njegove pojedine aspekte.

Opšti elementi zločina protiv čovječnosti

140. Optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević se terete za krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h. u vezi sa tačkama e), k), a), f) i c) KZ BiH.
141. Da bi se neko krivično djelo okvalifikovalo kao zločin protiv čovječnosti, Zakon propisuje da tužilac, pored konkretnih elemenata pojedinačnih krivičnih djela, mora dokazati opšte elemente zločina protiv čovječnosti, i to:
1. postojanje širokorasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva;
 2. svijest optuženih postojanju takvog napada;
 3. svijest optuženih da njihove radnje predstavljaju ili bi mogle predstavljati dio napada.

Pravni standardi primjenjivani na utvrđeno činjenično stanje

142. Tužilaštvo je optuženim Radoju Laloviću i Soniboju Škiljeviću, na teret stavilo izvršenje progona i to nezakonitim zatvaranjem, nečovječnim djelima učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede, ubistvima mučenjem i odvođenjem u ropstvo.
143. U nastavku će biti data definicija/objašnjenje značenja pojedinih pojmova, te kraći komentar u vezi sa utvrđenim činjeničnim stanjem.
144. - **protivpravno zatvaranje** treba razumjeti kao proizvoljno zatvaranje odnosno definisati ga kao "lišavanje slobode nekog pojedinca bez redovnog pravnog postupka". Slijedom toga, Sud je smatrao da je zatvaranje civila protivpravno kada su (1) civili zatočeni suprotno članu 42 Ženevske konvencije IV, to jest, kada ne postoji razumna osnova da se vjeruje da je njihovo zatvaranje apsolutno neophodno zbog razloga bezbjednosti sile koja ih drži u zatoceništvu; (2) kada se u pogledu zatočenih civila ne poštuju zagarantovani procesni zaštitni mehanizmi koje zahtijeva član 43 Ženevske konvencije IV, čak i onda kada je prvobitno zatočenje možda bilo opravdano; i (3) kada se zatvaranje pojavljuje kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.
145. U vezi sa pitanjem protivpravnog zatvaranja mora se istaći da nisu mogli biti prihvaćeni stavovi odbrane, da su lica koja su zatvorena u KPD Butmir bila ratni

¹⁵ O eventualnim odstupanjima od ovog načela bi se moglo govoriti samo kada se radi o institutima sporazma o priznanju krivnje i izjašnjenju optuženog da se osjeća krivim.

zarobljenici i da se slijedom takvog uvjerenja mogao izvesti zaključak kako je zatvaranje bilo zakonito. Po mišljenju suda, imajući u vidu činjenicu da su lica u KPD Butmir bila nezakonito zatvorena još prije nego je KPD Butmir prešao pod nadležnost Ministarstva pravosuđa i uprave SRBiH, te da su upravo optuženi prilikom primopredaje ovog KPD, bili dužni izvršiti provjeru stanja i zakonitost zatvaranja (posebno iz razloga što su optuženi lica koja imaju puno iskustva u radi kazneno-popravnih zavoda i poznaju proceduru zakonitog zatvaranja), neminovnim se nameće zaključak da je optuženim od samog početka bilo jasno da se u KPD Butmir ne nalaze ratni zarobljenici već da su u pitanju civili.

146. Da bi zatvaranje civila bilo zakonito, morali su biti zadovoljeni prethodno opisani kriteriji, što u predmetu koji se nalazi pred ovim vijećem nije bio slučaj.

147. - **mučenje** sadrži sljedeće elemente:

1. nanošenje teške tjelesne ili duševne boli ili patnje, radnjom ili propustom,
2. radnja ili propust moraju biti namjerno izvršeni,
3. radnja ili propust moraju biti izvršeni radi dobivanja informacija ili priznanja, ili radi kažnjavanja, zastrašivanja ili prisiljavanja žrtve ili treće osobe, ili radi diskriminacije žrtve ili treće osobe po bilo kojoj osnovi.

148. Mučenje u suštini predstavlja jedan od najtežih napada na psihički i fizički integritet osobe i ono se razlikuje od ostalih oblika zlostavljanja po svrsi i težini napada na žrtvu. Mučenje kao krivično djelo nije bezrazložan čin nasilja: ono ima za cilj da nanošenjem teške duševne ili tjelesne boli postigne izvjestan rezultat ili svrhu. Prema tome, ako ne postoji takva svrha ili cilj, čak ni vrlo teško nanošenje boli ne može se okvalifikovati kao mučenje.

149. Analizirajući izvedene dokaze u ovom predmetu Sud je izveo zaključak kako su optuženi morali znati i bili svjesni periodičnog zlostavljanja odnosno premlaćivanja zatvorenika. Međutim polazeći od prirode izvora saznanja koja su stajala na raspolaganju optuženim, Sud nije mogao zauzeti stav da je izvan svake razumne sumnje dokazano da su optuženi znali kako se premlaćivanje i zlostavljanje vršeno sa zabranjenom svrhom (koja tema će biti posebno obrađena u nastavku teksta), slijedom kojeg stava su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević, za tačke 1c) i 2c) optužnice, oglašeni krivim za krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom k) KZ BiH.

150. - **druga nečovječna djela** slične prirode predstavljaju djela učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja predstavljaju djela kod kojih je potrebo dokazati postojanje radnji ili propusta slične težine kao i za druge zločine pobrojane u članu 172. stav 1. KZ BiH;

1. radnju ili propust kojima je nanosena duševna ili tjelesna patnja ili povreda, odnosno koji predstavljaju ozbiljan napad na ljudsko dostojanstvo;

2. radnju ili propust koje je namjerno izvršio optuženi i osoba odnosno osobe za čije radnje ili propuste optuženi snosi krivicnu odgovornost.

151. Ocjena ozbiljnosti takve radnje ili propusta relativne je prirode. U obzir se moraju uzeti sve činjenične okolnosti, uključujući karakter radnje ili propusta, kontekst u kojem se odvijaju, njihovo trajanje i/ili ponavljanje, tjelesni, duševni i moralni učinak te radnje na žrtvu i lične okolnosti žrtve, uključujući njenu dob, pol i zdravstveno stanje. Patnje koju dotična radnja nanosi žrtvi ne moraju biti trajne, dovoljno je da su stvarne i ozbiljne.
152. Traženi element *mens rea* prisutan je ako je glavni počinitelj u vrijeme izvršenja radnje ili propusta imao namjeru da nanese tešku tjelesnu ili duševnu patnju, ili da počini ozbiljan napad na ljudsko dostojanstvo žrtve, ili ako je znao da će njegova radnja ili propust vjerovatno imati za posljedicu nanošenje teške tjelesne ili duševne patnje ili ozbiljan napad na ljudsko dostojanstvo, a bezobzirno se odnosio prema mogućnosti da se pojave takva patnja ili napad kao posljedica njegove radnje ili propusta.
153. - **ubistvo** jeste lišenje druge osobe života i njega karakterišu sljedeći elementi:
- a) smrt žrtve;
 - b) smrt koja je posljedica činjenja ili nečinjenja optuženog ili njegovog podređenog;
 - c) pri čemu je optuženi ili njegov podređeni imao namjeru da žrtvu liši života ili da nanese tešku povredu njenom fizičkom integritetu, a za koju je razumno mogao pretpostaviti da će izazvati smrt.
154. Tražena *mens rea* ubistva jeste namjera da se izvrši ubistvo ili namjera da se nanese teška tjelesna povreda uz bezobzirnu nebrigu za ljudski život. Potrebni standard *mens rea* zahtijeva namjerno ubijanje i to sa predumišljajem.
155. Posljedica je rezultat predumišljaja kada je akter formulirao svoju namjeru da ubije nakon što je o tome razložno razmislio. Posljedica je namjeravana kada ona predstavlja cilj aktera ili kada je akter svjestan da će se ona dogoditi slijedeći uobičajeni tok događaja.
156. Ovom prilikom treba skrenuti pažnju na specifičnosti predmeta koji se vodi protiv optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića. Naime, kada se radi o ubistvima iz tačke 1b) optužnice, vijeće nije moglo izvan razumne sumnje utvrditi da su optuženi imali bilokakvu ulogu u upravljanju KPD Butmir, tako da se nije posebno bavilo samim elementima krivičnog djela ubistva jer su se događaji za koje se optuženi terete odigrali prije njihovog dolaska u KPD Butmir.
157. Sa druge strane, kada se radi o ubistvima iz tačke 2b) optužnice, vijeće nije moglo da pronađe uzročno-posljedičnu vezu između radnje/propusta optuženog Soniboja Škiljevića i nastupjele posljedice. Naime, vijeće nije našlo da je optuženi bio svjestan da se dva lica izvode iz KPD Butmir radi ubijanja ili da bi sljedeći

uobičajeni tok događaja moglo doći od ubistva. Naime, dva lica koja su izvedena iz KPD Butmir radi obavljanja radova, pa su tom prilikom ubijena. Ovo su jedina dva događaja takve vrste tokom cjelokupnog relevantnog perioda (tri i pol godine), pri čemu je važno istaći da je jedno lice ubijeno prilikom obavljanja radova dok je drugo ubijeno pri pokušaju bjekstva.

158. - **prisilni rad** predstavlja kršenje niza normi međunarodnih ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava. U mirnodopskim uslovima međunarodni i regionalni ugovori o ljudskim pravima predviđaju izvjesne zabrane prisilnog rada ili radne obaveze. Tako su pretresna vijeća Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u dosadašnjim predmetima smatrala da optužba za “prisilni rad” može biti u osnovi krivičnog djela porobljavanja kao zločina protiv čovječnosti iz člana 5 (c) Statuta, odnosno iz člana 172. stav 1. tačka c) KZ BiH, te da kao takvo ovo krivično djelo ima dovoljnu težinu da potkrijepi optužbu za progon.
159. Da li se u suštini radilo o prisilnom radu treba suditi u svakoj konkretnoj situaciji na osnovu raspoloživih dokaza. U ovom predmetu radi se o velikom broju nezakonito zatvorenih civila koji su vođeni na obavljanje radova i to na utvrđivanju položaja kojom prilikom je veliki broj tih civila ranjen ili je smrtno stradao.
160. Razlog zašto su se pojedini javljali da idu na radove (ukoliko bi se uopšte tražili dobrovoljci) leži u činjenici što bi tada zatvorenici dobili isti obrok kao i vojska. Dakle, ovde se ne može reći da se radi o pristanku već se radilo o jedinom načinu da se osigura ishrana koja je barem malo bolja od one koju su redovno dobijali i zbog koje su svi izgubili na tjelesnoj težini.
161. - **progon** jest namjerno i teško, međunarodnom pravu suprotno uskraćivanje osnovnih prava, zbog pripadnosti skupini ljudi ili zajednici.
162. Suština krivičnog djela progona se ogleda u činjenici da se određena prava uskraćuju licima zbog njihove pripadnosti određenoj skupini. Dakle, da bi se radilo o progону, potrebno je dokazati selektivan pristup, odnosno diskriminatornu namjeru. U ovom predmetu postoji specifična okolnost da je postojala prećutna saglasnost svih aktera da se muškarci, nesrbi, mahom civili tretiraju kao ratni zarobljenici i da se u skladu sa time drže u nehumanim uslovima, da se periodično premlaćuju i zlostavljaju te da se odvođe na prinudne radove. O ovome će biti više riječi u nastavku.

Individualna krivična odgovornost prema članu 180. stav 1. KZ BiH

163. Odredbom člana 180. stav 1. KZ BiH, definisana je individualna krivična odgovornost u predmetima ratnih zločina i odnosi se na: planiranje, naređivanje, činjenje, podstrekavanje (podsticanje) i pomaganje krivičnih djela. Polazeći od činjenice da Tužilaštvo oba optužena tereti za planiranje, naređivanje, činjenje, podstrekavanje i pomaganje, u nastavku slijedi obrazloženje svakod od navedenih pojmova:

Planiranje

164. “Planiranje znači da jedna ili više osoba smišljaju izvršenje krivičnog djela, u pripremnoj fazi kao i u fazi sprovođenja.”¹⁶

Podsticanje

165. “Podsticanje znači navođenje druge osobe da počini krivično djelo”¹⁷
166. Za razliku od planiranja koje se svodi na aktivnost pojedinca ili više lica u pravcu izvršenja krivičnog djela, podsticanje se svodi na navođenje druge osobe da učini krivično djelo. Dakle, potrebno je dokazati da je ponašanje optuženih predstavljalo faktor koji je jasno doprinio ponašanju druge osobe. Nije potrebno dokazati da krivično djelo ne bi bilo počinjeno da nije bilo učešća optuženih.
167. Kada se radi o samom *actus reus-u* podsticanja, treba ukazati da on obuhvata kako činjenje tako i propuštanje¹⁸. Po ovoj osobini se radnja podsticanja razlikuje od podstrekavanja koje se prema većini zakona može izvršiti samo aktivnom radnjom.
168. Kada je u pitanju mentalno stanje optuženih, za podsticanje potrebno je dokazati da su optuženi namjeravali izazvati ili navesti na počinjenje krivičnog djela ili su bili svjesni značajne mogućnosti da će vjerovatna posljedica njegovog postupka biti počinjenje zločina.¹⁹

Naređivanje

169. Naređivanje podrazumijeva osobu na položaju vlasti koja taj položaj koristi da bi uvjerila drugu osobu da učini krivično djelo.²⁰
170. Osnovne karakteristike naređivanja su da ono može biti eksplicitno ili implicitno, da ne mora biti izdato direktno osobi koja izvršava krivično djelo te da nije potrebno da postoji formalan odnos nadređeni-podređeni²¹.

Počinjenje

171. Počinjenje obuhvata fizičko izvršenje krivičnog djela ili uzrokovanje kažnjivog propusta, čime se krše odredbe krivičnog prava.²²
172. *Actus reus* koji se traži za počinjenje zločina sastoji se u tome da su optuženi učestvovali, bilo fizički, bilo na neki drugi neposredan način, u materijalnim elementima

¹⁶ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, para. 279.

¹⁷ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Krstića*, para. 601.

¹⁸ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, para 280.

¹⁹ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Naletelića i Martinovića* para. 60.

²⁰ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Krstića*, para. 601

²¹ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Kordić i Čerkez* para. 388. i Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* para. 282..

²² Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Krstića* para. 601.

zločina.²³ Za nekog pojedinca se može reći da je "počinio" krivično djelo kada on ili ona fizički izvrši relevantnu krivičnu radnju ili prouzroči kažnjivi propust kršeći tako neko od pravila krivičnog prava.²⁴

173. *Zahtijevana mens rea*, kao i kod drugih oblika zločinačkog učešća prema članu 180. stav 1., jeste u tome da je optuženi djelovao sa sviješću o značajnoj vjerovatnoći da će usljed njegovog ponašanja doći do krivičnog djela ili propusta.

Pomaganje i podržavanje

174. "Pomaganje i podržavanje, 'koji se mogu činiti sinonimima, u stvari su različiti. Pomaganje znači pružanje pomoći nekome. Na drugoj strani, podržavanje bi uključivalo olakšavanje počinjenja nekog djela tako što bi se slagalo s istim."²⁵
175. "*Actus reus* pomaganja i doprinošenja u međunarodnom krivičnom pravu pretpostavlja praktičnu pomoć, ohrabrenje ili moralnu podršku koja ima bitan uticaj na počinjenje zločina"²⁶
176. " Pomagač, osim što je znao da će njegovi postupci doprinijeti počinjenju krivičnog djela, morao je imati namjeru da pomogne ili barem biti svjestan da će ta pomoć biti moguća i predvidljiva posljedica njegovog ponašanja."²⁷

Udruženi zločinački poduhvat

177. Iz jurisprudencije jasno proizlazi da se za pripisivanje krivice za zločin počinjen u okviru UZP-a ne postavlja uslov da je optuženi u bilo kojem udjelu ostvario *actus reus* izvršenog zločina, već jednako jasno kao uslov postavlja učešće optuženog u ostvarivanju zajedničkog cilja u osnovi UZP-a.
178. Svaki tip radnji ne doseže nivo značajnog doprinosa zločinu iz kojeg bi proisticala krivična odgovornost optuženog.
179. UZP nije rastegljiv pojam koji bi omogućavao izricanje osudjujućih presuda zasnovanih na krivici po udruživanju. Naprotiv, osudjujuća presuda zasnovana na doktrini UZP-a može se izreći samo ako se sud van razumne sumnje uvjerio da su ostvareni svi neophodni elementi.
180. U nastavku slijede elementi o kojima je riječ:
- za početak, kako je već objašnjeno, optuženi mora posjedovati traženu namjeru;
 - sud može utvrditi da optuženi zaista posjeduje traženu namjeru samo ako je to jedini razuman zaključak koji se na osnovu dokaza može izvesti.

²³ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Kvočke* para. 251.

²⁴ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Kumarca, Kvočke i Vukovića* para. 390.

²⁵ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Kvočke* para. 254.

²⁶ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Furundžije*, para. 235. i 249.

²⁷ pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, para. 286.

181. Ostali uslovi za izricanje osudjujuće presude na osnovu doktrine UZP-a jednako su striktni;
- presuditelj o činjenicama mora van razumne sumnje utvrditi da je više osoba dijelilo zajednički zločinački cilj;
 - da je optuženi doprinio ostvarenju tog zajedničkog zločinačkog cilja;
 - da se zajednički namjeravan zločin (odnosno, za izricanje osudjujuće presude na osnovu treće kategorije UZP-a, predvidiv zločin) zaista i dogodio.
182. U slučaju kada nije dokazano da je neposredni izvršilac krivičnog djela bio pripadnik udruženog zločinačkog poduhvata, potrebno je utvrditi da se određeni zločin može pripisati barem jednom učesniku udruženog zločinačkog poduhvata i da je taj učesnik, posluživši se neposrednim izvršiocom, djelovao u skladu sa zajedničkim planom. Prilikom potvrđivanja tih elemenata, sud, pored ostalog, mora:
- utvrditi da je UZP-u pripadalo više osoba (mada nije nužno utvrditi imenom identitet svake od tih osoba);
 - precizno definisati zajednički zločinački cilj kako u smislu namjeravanog kažnjivog cilja tako i u pogledu domašaja (npr. utvrditi vremenska i geografska ograničenja tog cilja);
 - opšti identitet namjeravanih žrtava);
 - da taj zločinački cilj nije samo jedinstven, nego i zajednički za sve osobe koje su zajedno djelovale u okviru udruženog zločinačkog poduhvata;
 - te tačno okvalifikovati doprinos optuženog tom zajedničkom planu.
183. Što se tiče ovog posljednjeg elementa, treba napomenuti da taj doprinos, iako ne mora da bude neophodan odnosno znatan, mora biti u najmanju ruku značajan doprinos zločinima, za koje se odgovornost pripisuje optuženom.
184. Ako su van razumne sumnje ostvareni svi ti uslovi za pripisivanje odgovornosti na osnovu UZP-a, to znači da je optuženi skrivio mnogo više od pukog udruživanja sa kriminalcima. On je posjedovao namjeru da počini zločin, udružio se sa drugima kako bi ostvario i taj cilj, i dao je značajan doprinos počinjenju zločina.
185. Na osnovu jurisprudencije – koja odražava standarde usvojene u međunarodnom običajnom pravu za utvrđivanje opštih okvira udruženog zločinačkog poduhvata –optuženi se osnovano može proglasiti krivim ne samo zbog sopstvenog doprinosa, nego i zbog postupaka ostalih učesnika UZP-a koji su djelovali na ostvarenju predmetnog zločina (prva kategorija UZP-a), odnosno za djela koja su bila predvidiva posljedica izvršenja tog zločina ako se njegovo stanje svijesti može okvalifikovati kao dolus eventualis (treća kategorija UZP-a).

186. Na kraju za ovaj konkretni predmet, relevantan je tzv. UZP tip dva, odnosno mens rea koju je potrebno dokazati i koja postavlja standard: **da li su optuženi znali za sistem i da li su uz njega pristali**²⁸.
187. Nije presudno da li su ti ostali učesnici UZP-a lično ostvarili *actus reus* zločinā ili su se za to poslužili glavnim izvršiocima koji nisu dijelili zajednički cilj.
188. Ovaj pristup u praksi može uroditi izvjesnim odstupanjima utoliko što se njime ne definiše nikakva formalna distinkcija između učesnika UZP-a čiji je doprinos prevladajući i učesnika UZP-a čiji doprinos, iako značajan, nije tako velik. Medjutim, treba podsjetiti da se svako takvo odstupanje na odgovarajući način rješava u fazi odmjeravanja kazne.

Odstupanja u izreci presude od navoda iz optužnice vezanih za udruženi zločinački opoduhvat

189. Izreka presude se na više mjesta razlikuje od izreke optužnice, što zahtijeva posebno obrazloženje. Naime, tužilac je u dispozitivu optužnice pored optuženih Radoja Lalalovića i Soniboja Škiljevića, naveo imena više lica koja su po njegovom mišljenju bili pripadnici istog udruženog zločinačkog poduhvata.
190. Imajući u vidu potrebu da se utvrdi da je više lica bilo uključeno u udruženi zločinački poduhvat, Sud je sve izvedene dokaze analizirao u pomenutom kontekstu te zaključio da je navedeni uslov ispunjen. Takođe, bez obzira na činjenicu što se sud uvjerio da je u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu bio veliki broj sudionika, među koje po svemu sudeći spadaju i ostala lica navedena u izreci optužnice, Sud je smatrao da bi navođenje njihovih imena u izreci presude bilo neprimjereno. Naime, u slučaju da se određena lica koja nisu bila optužena navedu u izreci presude i okarakterišu članovima udruženog zločinačkog poduhvata, došlo bi se u situaciju da se implicira krivična odgovornost lica koja nisu bila u poziciji da iznesu svoju odbranu.
191. U skladu sa opisanim stanjem stvari sud je našao najprimjerenijim da u izreci presude navede krug lica iz kojeg potiču ostali članovi udruženog zločinačkog poduhvata. Tako su na primjer u uzreci presude ispuštena imena pojedinih stražara koja su navedena u optužnici (npr. Neđo Pandurević, Vule Govedarica i Božo Radović), dok je samo naveden krug lica iz kojeg potiču članovi udruženog zločinačkog poduhvata (npr: „imajući isti cilj sa osobljem koje je obavljalo stražarske dužnosti u toj kazneno-popravnoj organizaciji“).
192. Nadalje, u izreci presude ispušteno je i „Ministarstvo pravde tzv. Srpske Republike Bosne i Hercegovine...“ jer u ovom postupku sud se nije primarno bavio utvrđivanjem krivične odgovornosti Momčila Mandića i Jove Rosića. Naime, u odvojenom postupku koji je voden upravo protiv nekadašnjeg ministra Momčila Mandića donesena je presuda kojoj je on oslobođen od optužbi. Budući da je ista postala pravosnažna, te da su prvostepena i drugostepena presuda u pomenutom predmetu uvedene kao dokazi odbrane, vijeće nije moglo izvan svake razumne

²⁸ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu Krnojelac, para. 97.

sumnje utvrditi da su odgovorne osobe iz Ministarstva pravde Srpske Republike Bosne i Hercegovine i to prije svega ministri Momčilo Mandić i Jovo Rosić zajedno sa optuženim Radojem Lalovićem i Sonibojem Škiljevićem, bili pripadnici istog udruženog zločinačkog poduhvata.

Napad na civilno stanovništvo grada Sarajeva

Činjenice koje govore o postojanju napada

193. Jedan od opštih elemenata krivičnog djela zločina protiv čovječnosti, predstavlja širok ili sistematičan napad usmjeren protiv civilnog stanovništva.
194. Takav napad nužno se ne vezuje za postojanje borbenih dejstava i isti se može odvijati paralelno sa borbenim dejstvima (npr.: napadom na određene vojne ciljeve). Takođe, napad na civilno stanovništvo može trajati i nakon što se okončaju dejstva usmjerena na vojne ciljeve.
195. Za potrebe ovog predmeta, a imajući u vidu da se optuženi terete za izvršenje krivičnog djela zločina protiv čovječnosti, važno je je utvrditi da se na području grada Sarajeva u relevantnom periodu odvijao širokorasprostranjen ili sistematičan napad.
196. U konkretnom slučaju, kada se govori o području grada Sarajeva, može se reci da je praktično za cijeli period optuženja postojao napad na civilno stanovništvo a da je u određenim trenucima postojao zajedno sa borbenim dejstvima i napadom na vojne ciljeve.
197. Kako bi se postupak odvijao što efikasnije i ekonomičnije ali i bez namjere da se uskrate prava koja su optuženima zagantirana, odlučujući o prijedlogu Tužilaštva, dana 30.08.2010. godine, sudeće vijeće donijelo je rješenje o prihvatanju utvrđenih činjenica.
198. Donošenjem takvog rješenja (što je obrazloženo u dijelu presude u kome se govori o procesnim odlukama), vijeće je primilo na znanje određene činjenice koje u značajnoj mjeri mogu dokazati postojanje širokog i sistematičnog napada na civilno stanovništvo.
199. Kako bi se stvorila odgovarajuća slika, odnosno napravila adekvatna interpretacija događaja, vijeće je kao utvrđene uzelo i nekoliko činjenica koje govore o političkim zbivanjima i njihovim implikacijama u odnosu na određene relevantne činjenice. Tako, je između ostalog prihvaćeno da je tokom mjeseca septembra 1991. godine, Glavni odbor SDS-a predložio da se osnuju srpske autonomne oblasti, što se u velikoj mjeri odrazilo na događaje koji su uslijedili.
200. Već, 09.01.1992. godine proglašena je Srpska republika Bosna i Hercegovina (SR BiH), a početkom marta 1992. godine na raznim lokacijama u BiH izbio je međunacionalni sukob.

201. Nakon što je Evropska zajednica 06.04.1992. godine priznala BiH kao suvrenu državu, sukobi su se intenzivirali tako da je 02.05.1992. godine izvršen veliki napad na Sarajevo.

Postojanje širokorasprostranjenog napada

202. Nakon što je započeo pomenuti napad, iz utvrđenih činjenica proizilazi da je grad bio pod vatrom tokom cijelog perioda optuženja, kao i da je isti bio usmjeren na civilno stanovništvo. Da je ovakav zaključak ispravan jasno proizilazi iz činjenica 8-17, koje upravo govore o tome da je meta napada bilo civilno stanovništvo i da je stotine civila smrtno stradalo te da su hiljade civila ranjene.
203. Nadalje, iz utvrđenih činjenica ali i iskaza gotovo svih svjedoka, prizilazi da se tokom relevantnog perioda odvijao napad na gotove sve dijelove grada Sarajeva, uključujući i okolna naselja (Hadžići, Semizovac, Ilidža, Kotorac).
204. Dakle, iz prethodno izloženog vidljivo je da je tokom kritičnog perioda postojao širokorasprostranjen napad, usmjeren protiv civilnog stanovništva grada Sarajeva.

Postojanje sistematičnog napada

205. Da se radilo o sistematičnom napadu govori činjenica pod rednim brojem 32. iz koje je vidljivo kako su napadi na pojedina naselja pripremani dugo unaprijed.
206. Nadalje, isti zaključak se može izvesti iz činjenice da je napad na sva naselja izvršen na isti način. Naime gotovo redovna je pojava bila da se prvo dadne ultimatum, potom bi uslijedio artiljerijski napad i na kraju bi pješadija ušla u naselje.
207. Da su se napadi odvijali upravo na opisani način potvrdili su brojni svjedoci koji su saslušani tokom glavnog pretresa. Među njima bio je i Aldin Badžić koji je opisao kako je u vrijeme kad je započeo napad na njegovo naselje spavao i da ga je sestra probudila. Potom je opisao da se sakrio zajedno sa komšijama u jedan podrum gdje su njemu nepoznta lica bacila suzavac a potom dodala da će na njih baciti bombu ukoliko ne otvore. Po kazivanju svjedoka Aldina Babdžića, svi oni su bili civili i u njihovoj zgradi kao i okolini nije bilo vojnih ciljeva. Kako svjedok navodi, radilo se o napadu na naselje.
208. Svjedok Junuz Harbaš je takođe opisao kako je on boravio sa porodicom u svom stanu i kako su im nepoznata lica upala u 7h i sve ih izveli pred zgradu, potom stavili u kombi i odvezli pred zgradu opštine u Hadžićima.
209. Salko Zolj je takođe kao i prethodni svjedoci potvrdio kako se on kao civil nalazio u svom stanu gdje je uhvaćen, odveden na ispitivanje, a potom i zatvoren²⁹.

²⁹ Kako je ranije naznačeno, napad u smislu odredbe člana 172. KZ BiH može podrazumijevati i masovna lišavanja slobode civila.

210. Nadalje, tokom svog kazivanja svjedokinja Alisa Muratčauš je istakla kako se nalazila u svom stanu kada je izvršen napad na njeno naselje, opisujući kako je vojska ulazila u zgrade, provaljivala vrata od stanova, raspitujući se za imena stanara, da bi tek kasnije ona lično bila odvedena i zatvorena u KPD Butmir.
211. Najzad, svjedok A je takođe kao i predhodni svjedoci potvrdio da se nalazio u stanu kad je otvorena vatra po njihovom naselju, zbog čega se sakrio sa ostalim komšijama u podrum, da bi potom prišao neki vojnik sa bombom i zaprijetio da će je baciti ako ne izađu. Oni su izašli, da bi nakon toga bili zatvoreni u KPD Butmir, pri čemu su prethodno, žene i djeca pušteni.
212. Dakle, sve ove činjenice potvrđuju da je na području grada Sarajeva u periodu optuženja postojao širokorasporstranjen i sistematičan napad usmjeren protiv civilnog stanovništva.

Napad je bio usmjeren protiv cjelokupnog stanovništva grada Sarajeva, a ne samo protiv nesrpskog, kako se tvrdi u optužnici

213. Nadalje, razmotreni su dokazi u kontekstu tvrdnje Tužilaštva da se radilo o napadu na nesrpsko civilno stanovništvo grada Sarajeva.
214. Analizirajući sve izvedene dokaze, mogao se izvesti zaključak da se radilo o napadu usmjerenom protiv civilnog stanovništva. Ovo potvrđuju brojni dokazi ali i utvrđene činjenice iz kojih je vidljivo da su napadani civilni ciljevi. Međutim, Tužilaštvo nije ponudilo dovoljno dokaza iz kojih bi se izvan svake razumne sumnje mogao izvesti zaključak da se radilo o selektivnom napadu koji je bio usmjeren protiv nesrpskog stanovništva. Naime, pojedini svjedoci jesu naveli da su ih prilikom lišavanja slobode pitali za ime (pri tome aludirajući na nacionalnu pripadnost), međutim ova činjenica sama po sebi nije bila dovoljna da podrži navode optužnice.
215. Dakle, imajući u vidu činjenicu da se prije svega radilo o napadima na civilne objekte i civilna lica, bez nekog posebnog izbora ciljeva iz kojeg bi se mogao izvesti zaključak da je napad usmjeren protiv nesrpskog civilnog stanovništva grada Sarajeva, to je sud u skladu sa principom *in dubio pro reo* zaključio da se radilo o napadu na cjelokupno civilno stanovništvo Sarajeva.
216. Dosljedno navedenom zaključku, iz činjeničnog opisa izreke presude u odnosu na optužnicu, izuzet je termin „nesrpsko“.

Svijest optuženih o postojanju širokorasprostranjenog odnosno sistematičnog napada

217. Pored širokorasprostranjenog i sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, bilo je potrebno utvrditi da li su optuženi bili svjesni njegovog postojanja, te da su znali da njihove radnje čine dio tog napada, ili da su u najmanju ruku bili svjesni rizika da bi njihove radnje mogle biti dio napada³⁰.

³⁰ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu Kunarac, para. 102. i presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu Kunarac, para. 434

218. Naime, kada se govori o pitanju da li su optuženi bili svjesni takvog napada i da li su znali da njihove radnje čine dio istog, odnosno da one mogu predstavljati dio takvog napada, treba se ponovo vratiti na nezakonito zatvorene civile. Takođe, treba imati u vidu i način na koji su optuženi napustili grad Sarajevo, kada su prilikom saslušanja u konceptu vlastite odbrane prilično detaljno opisali zbivanja i atmosferu koja je vladala u Sarajevu, u proljeće 1992. godine.
219. pravo iz njihovih navoda prizilazi da su oni znali kako situacija u gradu nije sigurna, pa je tako optuženi Radoje Lalović prilikom saslušanja na glavnom pretresu potvrdio da je sigurnosna situacija bila jako loša i da je vjerovao da će se sve popraviti. Naknadno se ispostavilo da nije bio u pravu, već je došlo do sukoba.
220. Svjedočeći u konceptu vlastite odbrane optuženi Radoje Lalović je, između ostalog, izjavio kako je za izbijanje *rata* saznao od dvojice vojnika nekad početkom aprila 1992. godine, kada se nalazio na vikendici u Tvrdimicima.
221. Poput optuženog Radoja Lalovića, optuženi Soniboj Škiljević je opisao kako je on napustio Sarajevo, pri čemu je istakao da je duže vremena pripremao odlazak i da je na kraju uspio izaći iz Sarajeva.
222. Nadalje, govoreći o događajima koji su uslijedili optuženi Radoje Lalović je izjavio kako mu je bilo poznato da je Kula u kritično vrijeme bila važno čvorište, odnosno da su se na tom lokalitetu sakupljali srpski kadrovi i da mu je na tom mjestu Momčilo Mandić (ministar pravosuđa i uprave SR BiH) rekao da će organizovati KPD ako nemiri potraju.
223. Takođe, optuženi Radoje Lalović je komunicirao sa zatvorenicima, a imao je saznanja o njihovom statusu (što će biti u nastavku detaljno obrazloženo). On je u svom svjedočenju istakao kako je znao da su lica koja su zatvorena u suštini civili i da su oni dovoženi u velikim brojevima, uključujući žene i djecu.
224. Dakle, upravo imajući u vidu da su borbena dejstva bila već započela, te da su paralelno nastupila masovna zatvaranja civilnih lica, jasno je da je to zatvaranje civila upravo predstavljalo jedan od vidova napada na civilno stanovništvo.
225. Dakle, optuženi Radoje Lalović je znao da je u kritično vrijeme paralelno sa odvijanjem borbenih dejstava postojao i napad na civilno stanovništvo te da je upravo nezakonito zatvaranje u čemu je on svjesno učestvovao, predstavljao samo jedan od vidova tog napada.
226. U vezi sa prethodnim treba još jednom ponoviti da je optuženi Radoje Lalović dugi niz godina obavljalo različite rukovodeće dužnosti upravo u ustanovama za izdržavanje krivičnih sankcija i mjera pritvora.
227. Kada se radi o optuženom Soniboju Škiljeviću i njegovom znanju o postojanju širokorasprostranjenog i sitematičnog napada, treba prije svega ukazati na činjenicu kako je optuženi Soniboj Škiljević bio aktivan u radu KPD Butmir od njegovog osnivanja u junu 1992. godine, te da je u decembru mjesecu iste godine

počeo obavljati dužnost upravnika. Dakle, on je praktično imao na raspoložanju gotovo identične informacije kao i optuženi Radoje Lalović.

228. Dodatno treba ukazati i na činjenicu da je optuženi Soniboj Škiljević, opisujući način kako je napustio grad Sarajeva zbog loše bezbjednosne situacije, pri čemu je naveo tačne lokacije odakle je su djelovali snajperi. Drugim riječima, optuženi Soniboj Škiljević je očigledno bio svjestan zbivanja koja su bila aktuelna i to prije svega zbog činjenice što je i on na određeni način bio žrtva istih.

Zaključak

229. Imajući u vidu sve prethodno navedeno, odnosno činjenicu da su optuženi bili svjesni postojanja napada na civilno stanovništvo te da su znali da su lica koja su zatvorena u KPD Butmir civili, jedini mogući zaključak je da su oni bili svjesni da nezakonito oduzimanje slobode civilima predstavlja samo jedan od vidova tog napada, odnosno da su radnje koje su oni poduzimali bile dio takvog napada. Takođe imajući u vidu da su se sva ostala djela, za koja se terete optuženi, u osnovi naslanjala na nezakonito zatvaranje civila, jasan je zaključak da su porobljavanje i druga nečovječna djela učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede.
230. Dosljedno tome, vijeće je zaključilo da su ostvareni opšti elementi zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. KZ BiH.

Diskriminatorna namjera/progon

231. Optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević se optužnicom terete da su sve radnje koje im se stavljaju na teret izvršili sa diskriminatornom namjerom, odnosno da su zločini na koje se odnosi optužica izvršeni zbog činjenice što su oštećeni pripadali određenoj političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj i vjerskoj skupini.
232. Tokom postupka proveden je veliki broj dokaza kako saslušanjem svjedoka tako i prezentiranjem materijalnih dokaza iz kojih je vidljivo da je cjelokupan sistem nezakonitog zatvaranja civila u KPD Butmir bio zasnovan na diskriminatornim načelima odnosno na jednom od zabranjenih osnova.
233. Da je u postupanju sa licima bila ključna nacionalna pripadnost potvrđuje veći broj dokaza i to kako tužilaštva tako i odbrane.
234. Među dokazima koje je uvelo Tužilaštvo treba izdvojiti video snimak posjete prvog međunarodnog promatrača Paddy Ashdowna KPD Butmir (T-156), koji počinje upravo sa riječima: „Na dan naše posjete u zatvoru koji drže Srbi je bilo zatvoreno 157 Muslimana, većina između 20 i 60 godina starosti“; dakle sasvim je jasno da su koda zatvaranja ovih lica godine i nacionalna pripadnost bili jedini kriterij. Da je ovakav zaključak opravdan potvrđuje se u nastavku snimka, gdje prilikom puštanja na slobodu deset lica koja su starija od 60 godina i ili u lošem zdravstvenom stanju, Radovan Karadžić izjavljuje da se oslobadaju samo oni za koje nije

- vjerovatno da će biti mobilisani, dok će svi ostali moći biti samo razmijenjeni, odnosno neće biti jednostrano pušteni, što znači da nije postojala namjera da se puste mladi muškarci muslimanske nacionalnosti da se isti ne bi uključili u sukobe koji su u toku.
235. U ovom kontekstu treba pomenuti i svjedoka Suvada Korićenića, koji je opisao kako se nalazio u grupi od 30 muškaraca, u kojoj je bilo je Muslimana, Srba i Hrvata, ali i da su prilikom ulaska u KPD, postrojeni i da je tom prilikom izdvojen Vlatko Knežević, koji je bio Srbin i još par lica, dok su svi preostali zatvoreni.
236. Dakle, u konkretnom slučaju očigledno je da nije izvršena selekcija po pravilima člana 4. Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12.08.1949. godine, odnosno ko od njih ispunjava uslove da bude ratni zarobljenik, već na osnovu nacionalne pripadnosti.
237. Također, na snimku vidljivo je nekoliko lica koja izjavljuju da nisu sudjelovala u borbama uprkos čemu su nezakonito zatvoreni, kao i jedno lice koje je slijepo, dakle koje čak nije ni vojno sposobno, bez obzira na koju činjenicu su, evidentno, zbog svoje nacionalne pripadnosti bili nezakonito zatvoreni.
238. Tako su gotovo svi saslušani svjedoci Tužilaštva u svojim iskazima istakli da su dovođeni iz naselja sa većinskim muslimanskim življem, i da se radilo o selekciji koja je vršena na osnovu nacionalne pripadnosti.
239. Da se radilo o nezakonitom zatvaranju i to zbog postojanja diskriminatorne namjere (na osnovu nacionalne pripadnosti), svjedoče brojni dokazi objektivne prirode, pa se tako kao primjer mogu navesti i T-59 (spisak radno sposobnih **muslimana**); T-65 (Potvrda da će pet lica **muslimanske** nacionalnosti ići na obavljanje radova na radilište Kamenolom Igman, od 22.06.1994. godine), (Potvrda da će šest lica **muslimanske** nacionalnosti ići na rad na Hrešu, od 30.11.1993. godine), (Potvrda da se za potrebe radilišta Čolina kapa upućuju lica **muslimanske** nacionalnosti od 31.01.1994. godine), T-66 (Izveštaj dežurnog doma za 21./22. 03.1993. godine, u kome se kao kategorije lica samo navode, lica srpske i **muslimanske** nacionalnosti) i T-150 (transkript razgovora koji je vođen između ministra pravosuđa i uprave, Momčila Mandića i Grkovića komadanta bataljona iz Nedarića , u kom razgovoru se lica zatvorena u KPD Butmir karakterizira kao „Turci“).
240. Da je praksa diskriminacije određene nacionalne i vjerske skupine uzela maha u kritičnom periodu te da je postojala politika da se svi vojnosposobni muškarci, pripadnici diskriminisane skupine tretiraju kao ratni zarobljenici, bez obzira na činjenicu da li su oni zaista bili vojnici i da li su sudjelovali u borbenim dejstvima, potvrđuje dokaz odbrane O2-17 (Naredba Komande Sarajevsko-Romanijskog korpusa).
241. Istina, bilo je i slučajeva da je kao na Dobrinji 4 iseljeno cjelokupno stanovništvo, pa i srpsko, te da je u dvorištu KPD Butmir odvojeno od nekolicine pripadnika srpske nacionalnosti.

242. Nadalje, među uvedenim dokazima, kada je riječ o diskriminatornoj namjeri odnosno politici, treba ukazati na dokaz Tužilaštva T-202 (Dopis 1. sarajevske meh. Brigade, Organa bezbjednosti, broj 04/74 od 19.05.1995. godine) iz kojeg je vidljivo da je na obavljanje radova odvođena isključivo muslimanska populacija.
243. Nadalje, među materijalnim dokazima koji potvrđuju diskriminatornu namjeru, treba izdvojiti i dokaz Tužilaštva T-201 (Dopis 1. sarajevske meh. Brigade, Organa bezbjednosti), koji je označen kao „Predaja lica muslimanske nacionalnosti“ i iz kojeg je ponovo vidljivo da je jedini kriterij za zadržavanje u „KPD Kula“, njihova nacionalna, odnosno vjerska pripadnost.
244. Sve prethodno potvrđuju i dokazi T-198 (Dopis vojne pošte Lukavica, broj 7512 od 27.01.1994. godine) i T-93 (Spisak identifikovanih civila koji su bili nezakonito zatočeni u koncentracionom logoru "Kula" kod Sarajeva) iz kojih ponovno proizilazi da su Safet Kojić i Šeća Kojić, prilikom pokušaja prelaska uhvaćeni i zatvoreni u „KPD Kula“, pri čemu se posebno ističe da se radi o licima muslimanske nacionalnosti.
245. Dakle, iz svih izvedenih dokaza jasno proizilazi upravo da je sistem nezakonitog zatvaranja i cjelokupnog tretmana koji su imali tzv „ratni zarobljenici“ u KPD Butmir, bio zasnovan na činjenici što se radilo o licima nesrpske nacionalnosti, odnosno prije svega licima muslimanske nacionalnosti.
246. Kada se govori o pitanju da li su optuženi Radoje Lalolović i Soniboj Škiljević imali jasna saznanja o kriterijima po kojima se vrši zatvaranje i da li su oni dijelili tu diskriminatornu namjeru, treba se ponovo vratiti na sami početak oružanog sukoba na području Bosne i Hercegovine, te događajima koji su prethodili sukobu.
247. Dakle, već tokom proljeća 1992. godine dolazi do podjele različitih državnih organa i to po nacionalnom principu. Tu prije svega treba imati na umu, policijske snage koje su najdirektnije bilo pogođene takvim tendencijama. Nakon tih događaja uslijedile su međunacionalne tenzije i periodični sukobi kojih su optuženi morali biti svjesni. Naime, to su bili događaji koji su predstavljali dio bosanskohercegovačke sakodnevnicе. Drugim riječima radilo se o opštepoznatim činjenicama.
248. Upravo u svjetlu prethodnih navoda treba posmatrati i sve ostalo što je uslijedilo.
249. Već prilikom preuzimanja KPD Butmir od strane Uprave koju je formiralo Ministarstvo pravosuđa i uprave SR BiH, zadržana su lica koja su još od ranije nezakonito boravila.
250. Takođe, postoje brojni dokazi koji potvrđuju da su optuženi imali čestu pa čak i dobronamjernu komunikaciju, pri čemu je recimo optuženi Ratko Lalović napominjao kako će jednom doći neka bolja vremena i da treba ostati čovjek. Ipak, uprkos u načelu korektnom ponašanju optuženih, i dalje je prisutna činjenica da su

optuženi znali i bili svjesni kako je jedini kriterij za razlikovanje nezakonito zatvorenih lica bila njihova nacionalna pripadnost.

251. Nadalje, svemu navedenom treba dodati da su dokumenti koji su elaborirani u prethodnim paragrafima i u kojima se kao osnovna odrednica navodi nacionalna pripadnost, bili naslovljeni na upravnika ili Upravu KPD Butmir, što je u suštini značilo da je većina tih dokumenata dostavljena lično optuženim, što samo potvrđuje znanje i svijest optuženih o diskriminaciji zatočenih lica u KPD-u.

252. Na kraju, ako se pomenutom doda činjenica kako je bilo slučajeva da su stražari vrijeđali nezakonito zatvorene civile nazivajući ih pogrdnim imenima (balije) te da je o nezakonito zatvorenim licima muslimanske nacionalnosti, uz veliki publicitet, a u krugu KPD Butmir, govorio Radovan Karadžić i to u prisustvu optuženog Soniboja Škiljevića, neminovno je zaključak da su oba optužena znali i bili svjesni da su dio, na diskriminaciji zasnovanog sistema, nezakonitog zatvaranja civila.

253. Na kraju, treba dodati da su lica nezakonito zatvorena u KPD Butmir, veom često karakterizirana kao zarobljenici muslimanske nacionalnosti, pri čemu nije navedena odrednica da se radi o ratnim zarobljenicima, (Izveštaj dežurnog doma za 29.04.1993. godine., Izveštaj dežurnog doma za 23.06.1993. godine., Izveštaj dežurnog doma za 26.06.1993. godine, Izveštaj dežurnog doma za 20.08.1993. godine.

Zaključak

254. Dakle, imajući u vidu činjenicu da su oba optužena znali i bili svjesni na diskriminatornoj osnovi zasnovanog sistema nezakonitog zatvaranja i da su tokom dužeg vremenskog perioda obavljali dužnost upravnika, vijeće je izvan svake razumne sumnje izvelo zaključak da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević, dijelili diskriminatornu namjeru zbog čega su oglaseni krivim za progon.

Početak oružanog sukoba i raspuštanje KPD Butmir

255. Jedan od ključnih aspekata ovog predmeta i optužbi protiv Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića se tiče perioda maj-juni 1992. godine.

256. Kako bi se stekla adekvatna predstava o zbivanjima u kritičnom preiodu moraju se detaljno razmotriti događaji koji su prethodili, posebno oni koji se tiču postojanja ili ne postojanja diskontinuiteta u radu KPD Butmir.

257. Prema viđenju Tužilaštva, nije postojao diskontinuitet u radu ovog KPD-a, dok je sa druge strane odbrana tvrdila, da upravo KPD Butmir nije u institucionalnom smislu postojao u periodu maj-juni 1992. godine, za koji period se vezuju pojedini zločini iz optužnice.

258. Sud je pažljivo razmotrio izvedene dokaze, i ocjenjujući ih kako pojedinačno tako i u kontekstu njihove međusobne i logičke povezanosti došao do zaključka, da

KPD Butmir tokom mjeseca maja i do pred kraj mjeseca juna 1992. godine nije funkcionisao kao KPD, koji se nalazi pod ingerencijom Ministarstva pravosuđa i uprave Srpske republike Bosne i Hercegovine, već je nad njim faktičku kontrolu ostvarivalo Ministarstvo unutrašnjih poslova Srpske republike Bosne i Hercegovine.

259. Da je zaista tako i bilo potvrdili su brojni dokazi, tako da će u nastavku biti obrazloženi svi relevantni aspekti, uz ukazivanje na pojedinačne dokaze.
260. Prema ocjeni Suda svjedok odbrane prvooptuženog Fadil Kreho, čijem iskazu je vijeće u potpunosti poklonilo vjeru, ocijenivši ga jasnim, ubjedljivim, vjerodostojnim i logičnim, a imajući u vidu da je osoba koja je najpozvanija da govori o funkcionisanju KPD Butmir. Naime, svjedok, je bio zadnji prijeratni upravnik ovog KPD-a i on je u svom svjedočenju upravo potvrdio da je na poziciji upravnika ostao do 4. aprila 1992. godine. Navodeći detalje, po kojima se prisjeća ovog datuma, svjedok je dodao da se radilo o vikendu i da se naredne sedmice pokušao vratiti na svoje radno mjesto, ali da nije uspio jer je Dom preuzela MZ Kotorac.
261. Zaključak o prekidu kontinuiteta u radu KPD Butmir, između ostalog potvrđuje i dokaz Tužilaštva T-157 (Izveštaj o radu Ministarstva pravosuđa i uprave Republike Srpske, za period maj-oktobar 1992. godine) iz kojeg proizilazi da je u ovom periodu došlo do osnivanja KPD Butmir.
262. Pomenuti zaključak potvrđuje i dokaz Tužilaštva T-79, koji je uveden i kao dokaz odbrane O2-15_(Odluka o osnivanju kazneno-popravnog doma Butmir-Ilidža), koja odluka potvrđuje da je Predsjedništvo Srpske republike Bosne i Hercegovine dana 16.06.1992. godine odlučilo da osnuje KPD Butmir. Ova odluka je objavljena u Sl. Glasniku srpskog naroda u BiH od 30.06.1992. godine.
263. Preostali dio iskaza svjedoka Fadila Krehe u potpunosti se podudara sa ostalim izvedenim dokazima. Naime, ovaj svjedok je potvrdio kako je informaciju o preuzimanju KPD Butmir od strane MZ Kotorac dobio putem telefona od komandira. Međutim, imajući u vidu da je svjedok Fadil Kreho bio upravnik KPD Butmir, on se nije zadržao samo na telefonskom pozivu već se nekad tokom mjeseca aprila, zajedno sa još nekoliko ranijih uposlenika ovog KPD-a uputio na svoje radno mjesto kako bi pokušao sačuvati imovinu KPD-a, odnosno organizovati rad privredne jedinice.
264. Pomenute prilike, svjedoka Fadila Krehu na prijemnoj kapiji KPD Butmir, dočekaao je Ranko Tešanović, kojeg je od ranije poznao kao stražara, ali mu nije bilo poznato koje je bilo njegovo svojstvo u konkretnom slučaju.
265. Izjašnjavajući se na pitanje u okviru koje institucije je bio raspoređen na kapiju KPD Butmir, svjedok Ranko Tešanović je odgovorio da je radio za stanicu milicije koja je bila smještena u KPD Butmir. Tokom svog kazivanja svjedok je detaljno opisao proceduru u vezi sa ulaskom različitih lica u krug ranijeg KPD Butmir. Naime, u svom kazivanju svjedok je u potpunosti podržao navode svjedoka Fadila Krehe, ističući kako je početkom mjeseca aprila 1992. godine došlo do

preuzimanja KPD Butmir od strane Kriznog štaba iz Kasindola, a sam svjedok je nakon nekoliko dana po preuzimanju bio raspoređen na ulaznu kapiju. Ovu dužnost obavljao je u okviru stanice milicije koja je formirana na Kuli.

266. U svom kazivanju svjedok je naveo da je načelnik novoformirane stanice milicije na Kuli bio Milenko Tepavčević, a komandir Radenko Vujičić.
267. Svjedok je nadalje potvrdio kako je u vrijeme dok se nalazio na kapiji bila uobičajena pojava da se u KPD Butmir privode i zatvaraju lica srpske i muslimanske nacionalnosti.
268. Navode svjedoka Ranka Tešanovića, u cijelosti potvrđuje i dokaz odbrane O2-4 (potvrda broj 21/92 od 04.06.1992. godine, koju je izdalo Ministarstvo za unutrašnje poslove SR BiH, SJB Ilidža – SM Kula), iz koje je vidljivo da je Ranko Tešanović, u kritično vrijeme bio pripadnik SM Kula³¹.
269. Ovim dokazom je potvrđen i dio iskaza svjedoka Ranka Tešanovića koji se tiče načelnika SM Kula, jer je u potpisu pomenute potvrde navedeno lice koje je i svjedok Ranko Tešanović, okarakterisao kao načelnika, odnosno u potpisu je Milenko Tepavčević.
270. Najzad u vezi sa pitanjem faktičke vlasti nad licima koja su zatvorena u objekta KPD Butmir u periodu maj-juni 1992. godine, treba izdvojiti i dokaz Tužilaštva T-25 (dokument pod nazivom: Prijedlog za razrješenje daljeg statusa 38 pritvorenih lica, od 25.05.1992. godine, u suštini radi se o dopisu kojim se SJB Ilidža-SM Kula obraća MUP-u i Ministarstvu pravde i ističe: "potrebno je iznaći adekvatno rješenje za dalji status 38 lica koja su 12.05.1992. godine neposredno zarobljena od strane snaga TO Ilidža (Kasindolska ulica)",) iz kojeg proizilazi da je ingerenciju nad zatvorenim licima imalo Ministarstvo za unutrašnje poslove Srpske republike Bosne i Hercegovine, SJB Novi Grad-SJB Ilidža, SM Kula, a ne Uprava KPD Butmir, u okviru Ministarstva pravosuđa i uprave Srpske republike Bosne i Hercegovine (SR BiH).
271. Na kraju vijeće je razmatrajući predočene dokaze u vezi osnivanja nove kazneno-popravne institucije na istom mjestu, cijenilo i iskaz svjedoka Tužilaštva Milenka Tepavčevića. Polazeći od svih izvedenih dokaza, te imajući u vidu nedorečenost i nepreciznost iskaza Milenka Tepavčevića, vijeće istom nije moglo pokloniti vjeru.
272. U iskazu ovog svjedoka postoje mnoge nedosljednosti i nedorečenosti, naime on je u svom iskazu naveo između ostalog, kako je on tokom svoje karijere obavljao rukovodne poslove u okviru policijskih struktura pa da su ga iz tih razloga smatrali za načelnika, a da on to ustvari nije ni bio. Takode, Milenko Tepavčević jeste istakao da je davao savjete i preporuke svojim kolegama ali da ne želi ulaziti u diskusiju o temi koliko su se te preporuke poštovale.

³¹ Na potvrdi je posebno naznačeno da se radi o potvrdi privremenog karaktera i da se ista može koristiti uz ličnu kartu prilikom obavljanja službenih djelatnosti. Potvrdu je potpisao Milenko Tepavčević – načelnik.

273. Najzad, indikativan je navod ovog svjedoka, zbog toga što on tvrdi da je možda jedan a možda dva mjeseca boravio u PS Kula, pri čemu nije bio u mogućnosti da se izjasni oko vremenskog okvira svog boravka (pominjao je maj, juni i juli). Takođe, kod svjedoka je bila vidljiva i protivrječnost prilikom navođenja imena rukovodilaca u PS Kula.
274. Konačno ovaj svjedok nije mogao dati odgovore na pitanje da li je u kritičnom periodu (maj, juni i juli 1992. godine) u prostorijama KPD Butmir bilo zatvorenih lica i ako jeste, ko ih je čuvao. Ova nedorečenost je još upečatljivija ako se ima u vidu da svjedok Milenko Tepavčević sa puno više sigurnosti govori o zbivanjima koja su se desila u maju nego ona koja su se desila tokom juna i jula, uprkos činjenici što je on, po vlastitim kazivanjima, boravio u KPD Butmir, upravo tokom mjeseca juna i jula, a ne maja.
275. Dakle cijeli iskaz ovog svjedoka je za vijeće očigledno usmjeren na izbjegavanje vlastite uloge u kritičnom periodu iz kojeg razloga isti nije mogao biti prihvaćen kao vjerodostojan.
276. Polazeći od ostalih relevantnih dokaza koji tretiraju sam prekid u funkcionisanju KPD Butmir (svjedok G, Milenko Todorović, Branko Mandić, Radimir Divljanović i Velimir Kenjić), vijeće je izvelo zaključak da već od početka mjeseca aprila pa do pred kraj mjeseca juna, faktičku vlast u KPD Butmir, ali i nad licima zatvorenim u ovom KPD-u (o čemu će biti više riječi kasnije) ne vrši Uprava KPD Butmir, već novoformirana stanica milicije Kula, čije je sjedište bilo u prostorijama KPD Butmir.

Dovođenje i zatvaranje civila u prostorije KPD Butmir u periodu april-sredina juna 1992. godine

277. Velika većina svjedoka koji su saslušani tokom ovog postupka, predstavljali su lica koja su u različitim vremenskim intervalima bila zatvorena u KPD Butmir, u periodu između 1992. i 1995. godine.
278. Među prvima koji su dovedeni u prostorije KPD Butmir, bili su civili iz Dobrinje a među njima i svjedok Suvad Korjenić.
279. Tokom svog kazivanja, ovaj svjedok je, kome je vijeće poklonilo vjeru, potvrdio kako je on (kao civil) sa grupom svojih susjeda, uključujući žene i djecu 10. ili 11. maja, bio prvo lišen slobode a onda sproveden do KPD Butmir. Govoreći, o načinu lišenja slobode, svjedok je napomenuo da su u jednom trenutku žene i djeca izdvojeni i vraćeni, a da je njih 30 muškaraca dovedeno na Kulu. U toj grupi od 30 muškaraca, po kazivanju svjedoka bilo je muslimana, Srba i Hrvata. Međutim, prilikom ulaska u KPD, postrojani su i tom prilikom je izdvojen Vlatko Knežević, koji je bio Srbin i još par lica, dok su svi preostali zatvoreni. Dakle, očigledno nije izvršena selekcija po pravilima člana 4. Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12.08.1949. godine, odnosno ko od njih ispunjava uslove da bude ratni zarobljenik, već na osnovu nacionalne pripadnosti.

280. Opisujući uslove u KPD Butmir, ovaj svjedok je naveo kako su svi oni bili zatvoreni u jednoj prostoriji kao i da je u ovo vrijeme već bilo zatvornih lica iz Kotorca i Dobrinje IV.
281. Na kraju ovaj svjedok je naveo da je u to vrijeme bilo premlaćivanja a da je najviše premlaćivan Dubravko Smolčić, koji je jedne prilike bio pretučen do te mjere da mu je na leđima virila kost.
282. U kontekstu higijenskih uslova i ishrane, svjedok je naveo da su bili na nezadovoljavajućem nivou kao i da nisu imali potrebnu medicinsku pomoć. Na kraju, treba dodati da je ovaj svjedok napustio prostorije KPD Butmir, nakon desetak dana, dakle tokom mjeseca maja, u vrijeme kada je KPD Butmir nije funkcionisao u okviru Ministarstva pravosuda i uprave SR BiH.
283. Tokom svog kazivanja i svjedok Salko Zolj potvrdio je kako je bila raširena praksa da se u prostorije KPD Butmir zatvaraju lica muslimanske nacionalnosti bez obzira na njihov vojni ili civilni status. Salko Zolj je također potvrdio i navode svjedoka Suvada Korjenića, opisujući da je on nakon što je lišen slobode, u KPD Butmir predat određenim licima koja su bila u SMB uniformi. Takode, Salko Zolj je potvrdio da je tokom mjeseca maja (bio zatvoren u prostorijama KPD Butmir u periodu od 12. do 21. ili 22. maja 1992. godine) bila prisutna praksa premlaćivanja zatvorenika. On je tokom kazivanja opisao, kako je lično bio premlaćen.
284. U kontekstu prvih zatvaranja u prostorije KPD Butmir, treba pomenuti i iskaz svjedoka Rešada Brdarića. Ovaj svjedok je jedino preživjelo lice iz grupe od 38 muškaraca, koji su uhvaćeni u Kasindolskoj i dovedeni u KPD Butmir. Naime, ovaj svjedok je tokom svog ispitivanja jeste naveo da je određeni broj lica iz grupe od njih 38 bio naoružan, ali da niko nije sudjelovao u borbenim dejstvima. Ipak, bez obzira na ove okolnosti iz dokaza T-25, vidljivo je da ni u jednom trenutku nije postojala namjera da se izvrši selekcija lica koja mogu imati status ratnih zarobljenika, od civila. Već u ovom momentu postaje jasno da su lica koja su zaticana u svojim kućama dijeljena u dvije skupine i to vojno sposobne muškarce, bez obzira da li su imali vojni angažman i ostale (žene, djeca i starci).
285. Prilikom analiziranja iskaza ovog svjedoaka, u kontekstu drugih izvedenih dokaza, vijeće je imalo u vidu činjenicu da je svjedok Rešad Brdarić bio zatvoren u KPD Butmir u periodu od 14. do 21. maja. Dakle, to je period u kome je po stavu ovog Suda baziranom na izvedenim dokazima, prostorijama KPD Butmir rukovodila SM Kula. Taj zaključak potvrđuje upravo i iskaz svjedoka Rešada Brdarića ako se dovede u vezi sa dokazom Tužilaštva T-247. Naime, odgovarajući na pitanje branioca drugooptuženog, svjedok Rešad Brdarić je potvrdio kako se sjeća da je tokom perioda zatvaranja bilo prozivki i da ih je vršio neki Forcan.
286. Iz dokaza broj T-247 (Spisak radnika milicije SSM Kula, datiran od 20.05.1992. godine) proizilazi da je jedan od pripadnik stanice milicije bio i Sreten Forcan, koji se nalazi pod rednim brojem 3.

287. Na isti zaključak upućuje i dokaz Tužilaštva T-247 C (Spisak aktivnih radnika milicije koji su tokom mjeseca avgusta 1992. godine obavljali poslove u SM Kula).
288. Da je pojava nezakonitog zatvaranja tokom narednog perioda postala još raširenija i masovnija potvrđuje iskaz svjedoka Edine Cerbašić, koja je potvrdila kako je 18. juna zajedno sa svojom porodicom izvedena iz stana u kome je živjela, zatim odvedena u kasarnu a potom u prostorije KPD Butmir, gdje ostaje par dana.
289. Važno je istaći kako je po kazivanju svjedokinje, tokom zatvaranja bilo prisutan i veći broj žena i djece, koji su nakon nekoliko dana pušteni. Međutim, iz ove grupe su ponovo zadržani muškarci, bez razlikovanja, da li su sudjelovali u borbenim dejstvima i da li su bili pripadnici nekih vojnih formacija.
290. Među brojnim svjedocima koji su govorili o načinu na koji su zatvoreni bio je i svjedok Šućro Džihanić koji je potvrdio kako je izveden iz svoje zgrade 17.06.1992. godine i kako je zajedno sa grupom od 37 ljudi zatvoren u prostoriju KPD Butmir, u kojoj su imali dva dušeka.

Nezakonito zatvaranje i preuzimanje KPD Butmir od strane Uprave koju je formiralo Ministarstvo pravosuđa i uprave SR BiH (tačka 1. optužnice)

291. Prethodno je analizirano nezakonito zatvaranje civila u KPD Butmir u cjelokupnom periodu optuženja. Međutim imajući u vidu da je sud zauzeo stav da se optuženim Radoju Laloviću i Soniboju Škiljeviću na teret može staviti isključivo nezakonito zatvaranje u vrijeme kada su oni obavljali dužnost upravnika, te je u konkretnom slučaju (za optuženog Radoja Lalovića) bilo relevantno utvrditi da li su postojali slučajevi nezakonitog zatvaranja u periodu od kraja juna pa do polovine decembra 1992. godine.
292. Na ovu okolnost sasalušan je niz svjedoka, među koje spadaju Šućro Džihanić, svjedok E, svjedok C, Delka Jamaković, Almin Dželilović, Avdo Pizović, Hasan Šunj, Hasib Dželilović, Junuz Harbaš i Mujo Kalkan.
293. U kontekstu pitanja nezakonitog zatvaranje, posebno značajan je iskaz svjedoka Šućre Džihanića i to prije svega zbog činjenice što je za vrijeme njegovog relativno kratkog boravka u prostorijama KPD Butmir (od 17. do 30. juna 1992. godine), evidentno došlo do preuzimanja, rukovođenja KP Domom od strane uprave koju je formiralo Ministarstvo pravosuđa i uprave SR BiH.
294. Naime, svjedok Šućro Džihanić je u svom kazivanju potvrdio kako je neki Lalović par puta dolazio do prostorije u kojoj su boravili i da se nešto raspitivao.
295. Svjedok u svom iskazu ističe da su oni u tom periodu bili smješteni u prenatrpanim prostorijama, da su za higijenske potrebe koristili kantu, da je bila redovna pojava da ih stražari udaraju ako bi zakasnili prilikom korištenja toaleta i da su imali samo jedan obrok dnevno.

296. Da je postojala praksa zatvaranja civila, odnosno da se nije pravila razlika između civila i lica koja mogu imati status ratnih zarobljenika, jasno prizilazi i iz iskaza svjedoka E, koji je potvrdio navode svih ranijih svjedoka ali i izvedenih dokaza. Naime, on je u svom kazivanju naveo da je zajedno sa svojom cjelokupnom porodicom 7. jula 1992. godine zatvoren u prostorije KPD Butmir, da su iste jedno vrijeme bile prenatrane i da je on ostao u KPD Butmir do 28. avgusta 1992. godine.
297. U vezi sa nezakonitim zatvaranjem svjedok E u svom iskazu navodi kako su zajedno sa njim u KPD Butmir bili zatvoreni supruga i djeca, koji su bili u KPD Butmir sve do 2. avgusta 1992. godine.
298. Nadalje, svjedok E je tokom svog kazivanja potvrdio da je bio u prilici da vidi optužene Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića u KPD Butmir.
299. Navode svjedoka E o razdvajanju odraslih muškaraca od žena i djece potvrdio je takode i svjedok C koji je živio na Iliži (u Kulu doveden početkom jula 1992. godine gdje ostaje do 08.08.1992. godine) i koji je opisao kako je naredeno, da se žene i djeca odvoje a da muškarci idu na drugu stranu.
300. Dakle iz iskaza ovog svjedoka kao i iz niza drugih dokaza nesporno proizilazi da je u tom periodu nastavljena praksa nezakonitog zatvaranja civila, (od kraja juna 1992. godine) odnosno u vrijeme kada su oba optužena bila u KPD Butmir i kada je optuženi Radoje Lalović bio upravnik.
301. Takode, svi ovi svjedoci su potvrdili da niko od njih nije dobio bilo kakav dokument koji bi navodio razloge njihovo zatvaranja, niti su na bilo koji drugi način bili upoznati sa razlozima zbog kojih su zatvoreni.
302. Među licima koja su zatvorena u prostorije KPD Butmir, bila je i svjedokinja Delka Jamaković. Ona je u svom kazivanju istakla kako je bila angažovana u radnoj obavezi da bi potom, nakon što su lokalne vlasti shvatile da nije srpske nacionalnosti bila je odvedena u kasarnu u Lukavicu a potom zatvorena u prostorije KPD Butmir.
303. Ova svjedokinja je dovedena u KPD Butmir u julu 1992. godine i tu je provela oko 15 dana, međutim, ona je potvrdila jednu jako važnu činjenicu, koja proizilazi i iz ostalih izvedenih dokaza, a to je da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević bili svjesni činjenica da se u KPD Butmir, nalaze lica koja nemaju odgovarajući osnov za lišenje slobode.
304. Svjedokinja Delka Jamaković, u svom kazivanju istakla je kako su njenu grupu u prostorije KPD Butmir upravo primili optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević te da im je Soniboj Škiljević donio cigarete.
305. Po hronologiji zatvaranja, naredna velika grupa koja je dovedena u KPD Butmir, bili su ljudi iz sportske dvorane u Hadžićima.

306. Tokom postupka, saslušan je veći broj svjedoka iz Hadžića, među kojima su bili Almin Dželilović, Avdo Pizović, Hasan Šunj, Hasib Dželilović, Junuz Harbaš, Mujo Kalkan, kao i mnogi drugi.
307. Da se zaista radi o licima iz Hadžića, potvrđuje i dokaz Tužilaštva broj T-100, iz kojeg je vidljivo da su među Hadžićanima, u sobi broj 1. bili zatvoreni Đelilović Almin, Avdo Pizović, Đelilović Hasib, dok su Junuz Harbaš i Hasan Šunji bili smješteni u prostorije broj 4 i 6.
308. Praktično svi svjedoci koji su dovedeni u prostorije KPD Butmir, jednoglasno su potvrdili kako su negdje krajem mjeseca juna 1992. godine autobusima, iz dvorane u Hadžićima prebacili u Lukavicu a potom nakon dan-dva, isto tako autobusima iz kasarne u Lukavici, prebačeni su u KPD Butmir.
309. Svi prethodno nabrojani svjedoci su potvrdili kako su u dvorani bili zatvoreni i žene i djeca, ali da su negdje oko 22. juna odvojeni muškarci i prebačeni u Lukavicu u kasarnu Slaviša Vajner Čiča, da bi potom nakon 2-3 dana bili konačno prebačeni u KPD Butmir.
310. U vezi sa zatvaranjem ovih lica, ključni aspekt čini činjenica da se radilo o civilima i da je cijelo vrijeme ta okolnost bila očigledna. Isto tako, veoma važna je i činjenica da se među zatvorenim licima koja su klasifikovana kao „ratni zarobljenici“ nije bilo onih srpske nacionalnosti, veću se uglavnom radilo o muslimanima i Hrvatima³².
311. Da se radilo o nezakonitom zatvaranju i to zbog postojanja diskriminatorne namjere svjedoče brojni dokazi objektivne prirode, koji su već navedeni ali ih sada ponovo ističemo, i T-59 (spisak radno sposobnih **muslimana**); T-65 (Potvrda da će pet lica **muslimanske** nacionalnosti ići na obavljanje radova na radilište Kamenolom Igman, od 22.06.1994. godine), (Potvrda da će šest lica **muslimanske** nacionalnosti ići na rad na Hrešu, od 30.11.1993. godine), (Potvrda da se za potrebe radilišta Čolina kapa upućuju lica **muslimanske** nacionalnosti od 31.01.1994. godine), T-66 (Izveštaj dežurnog doma za 21./22. 03.1993. godine, u kome se kao kategorije lica samo navode, lica srpske i **muslimanske** nacionalnosti).

Nezakonito zatvaranje u KPD Butmir od decembra 1992. godine do decembra 1995. godine (tačka 2. optužnice)

312. Prilikom odlučivanja o krivičnoj odgovornosti optuženog Soniboja Škiljevića, bilo je potrebno utvrditi da li se praksa nezakonitog zatvaranja civila nastavila u periodu kad je on bio upravnik (od sredine decembra 1992. godine pa do sredine decembra 1995. godine).
313. Na navedenu tačku optužnice, tokom postupka, saslušano je više svjedoka, među koje se ubrajaju Edin Hidić, Izudin Husaković, Mevlid Hadžić i Muhamed Hurtić, Šaban Zahiragić, Azra Zahiragić, Nusret Kepeš i Miodrag Lalović.

³² Ovaj aspekt je detaljno obrazložen u dijelu u kome se govori o progonu.

314. U relevantnom periodu (decembar 1992. godine) dovedena je grupa zatvorenika iz Grapske kod Doboja koja je prethodno bila u logoru na Manjači.
315. Među ovim zatvorenicima bili su i Edin Hidić, Izudin Husaković, Mevlid Hadžić i Muhamed Hurtić.
316. Svjedok Edin Hidić, čijem iskazu je sud poklonio vjeru, zbog njegove logičnosti, dosljednosti i konzistentnosti sa ostalim izvedenim dokazima, u svom kazivanju je potvrdio kako je on bio u grupi muškaraca iz Grapske koji su lišeni slobode 10. maja 92. godine, bez obzira na pitanje da li su bili učesnici u borbenim dejstvima i da li su pojedinačno bili naoružani.
317. Ovaj svjedok, je u svom kazivanju naveo da je u prostorijama KPD Butmir, ostao zatvoren do 20.08.1993. godine, i da je za vrijeme boravka u KPD Butmir, upravnik bio Soniboj Škiljević.
318. U vezi sa zatvaranjem grupe muškaraca koji su porijeklom iz Grapske, saslušan je i svjedok Izudin Husaković, koji je isto kao i svjedok Edin Hidić potvrdio da je nekad tokom decembra 1992. godine stigao u prostorije KPD Butmir. Govoreći o okolnostima svog lišavanja slobode i zatvaranja, svjedok Izudin Husaković je u potpunosti potvrdio navode svjedoka Edina Hidića. Naime, ovaj svjedok je u svom kazivanju izjavio kako je 10.05.1992. godine, izvršen napad na selo Grapska, i da je nakon zauzimanja sela došlo do razdvajanja, na način da su žene i djeca prebačeni u susjedna muslimanska sela, a da su muškarci odvedeni u logore. Dakle, i ovaj svjedok je potvrdio da ni u jednom momentu nije postojala namjera da se napravi razlika između lica koja mogu imati status ratnih zarobljenika i civilia. Jedini osnov za razlikovanje jeste da su oni bili muškarci.
319. Na kraju, svjedok Izudin Husaković je u KPD Butmir ostao do 17.07.1994. godine, nakon čega je razmijenjen.
320. U svom kazivanju, svjedok Mevlid Hadžić je na isti način opisao kako je na Grapsku (selo u kome je živio) izvršen napad 10.05.1992. godine i da je nakon zauzimanja sela, došlo da razdvajanja muškaraca od žena i djece. Dakle i ovaj svjedok je potvrdio kako nije postojala namjera da se izvrši selekcija na osnovu statusa ratnih zarobljenika, već su svi muškarci bez obzira na njihov vojni ili civilni status, bili zatvoreni. Ovaj svjedok, u svom kazivanju u potpunosti je potvrdio navode svjedoka Edina Hidića i Izudina Husakovića, kako su oni zajedno, sa Manjače, 15.12.1992. godine dovedeni u KPD Butmir.
321. Nadalje, vezano za pitanje nezakonitog zatvaranja, svjedok Mevlid Hadžić je u svom iskazu potvrdio kako je u vrijeme dok je on bio zatvoren u KPD Butmir, upravnik bio optuženi Soniboj Škiljević.
322. Na kraju u vezi sa grupom koja je dovedena sa Manjače a koja je inače iz sela Grapska, saslušan je i svjedok Muhamed Hurtić. Ovaj svjedok je na potpuno identičan način opisao događaje koji se tiču napada na selo Grapska 10.05.1992. godine, i događaja koji su potom uslijedili.

323. Naime, svjedok Muhamed Hurtić, opisujući napad, istakao je kako je sve počelo 10.05.1992. godine, kada je izvršen artiljerijski napad na selo, da bi potom uslijedio i pješadijski napad, nakon čega je došlo do razdvajanja žena i djece od muškaraca. Poslije razdvajanja, muškarci su odvojeni i prebacivani na više različitih lokacija da bi krajem decembra sa grupom ostalih zatvorenika iz Grapske bio prebačen u KPD Butmir negdje krajem decembra 1992. godine, gdje ostaje do proljeća 1994. godine.
324. Krajem 1994. godine u prostorije KPD Butmir dovedena je i jedna grupa civila iz okoline Sokoca, na koju okolnost su svoje iskaze dali svjedoci Šaban Zahiragić i Azra Zahiragić. Oba ova svjedoka su potvrdila kako su negdje u jesen (septembar ili oktobar) svi iz njenog sela, autobusom prebačeni u prostorije KPD Butmir, gdje su ostali do početka januara 1995. godine.
325. Opisujući okolnosti koje su dovele do toga da se nađu zatvoreni u Kuli, oba ova svjedoka su istakla da su oni negdje u jesen 1994. godine, okupljeni i prebačeni do KPD Butmir. Pojašnjavajući, ko je sve bio u toj skupini, oba svjedoka su istakli da se radi o mještanima iz njihovog sela i da su svi oni bili civili. Uprkos činjenici da se radilo o civilima, oni su dovedeni i zatvoreni u KPD Butmir gdje su proveli oko tri mjeseca.
326. Slično kao i svi raniji svjedoci i svjedok Nusret Kepeš opisao je kako je on sa svojom porodicom zatvoren u novembru 1992. godine te da je boravio na nekoliko različitih lokacija, da bi konačno 30.04.1994. godine, zajedno sa suprugom, sinom i punicom koja je imala 90 godina bio zatvoren u KPD Butmir, gdje ostaje do 06.10.1994. godine.
327. U kazivanju ovog svjedoka ponovo je važno da je on potvrdio prisustvo u KPD Butmir lica koja ne mogu ispunjavati uslove da budu ratni zarobljenici. Dakle i ovaj svjedok je ponovio sve što su rekli svi ostali svjedoci, da su svi zatvorenici bili civili koji su bili zatvoreni određeno vrijeme u KPD Butmir samo zbog činjenice što nisu bili srpske nacionalnosti.
328. U ovom kontekstu, zatvaranja muškaraca, žena i djece se samo mogu iskoristiti kao dokaz da je kod optuženog postojalo znanje da se u KPD Butmir zatvaraju lica koja nemaju odgovarajući pravni osnov za zadržavanje. Uprkos ovoj činjenici (što je predmet odvojenog obrazlaganja), optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević, svaki u vrijeme kada je obavljao dužnost upravnika, nisu poduzeli ništa u pravcu zaustavljanja prakse nezakonitog zatvaranja niti su odlučili da takvim postupcima uskrate podršku na način da će odbiti prijem tih lica ili da će napustiti dužnost upravnika.
329. Konačno, da je praksa zatvaranja lica muslimanske nacionalnosti potrajala do kraja 1995. godine, potvrđuje svjedok Miodrag Lalović, koji je u kritičnom periodu obavljao dužnost komandira straže. Naime, ovaj svjedok je odgovarajući na pitanje da definiše prisustvo lica muslimanske nacionalnosti u KPD Butmir, izjavio kako mu je poznato da su ova lica bila zatvoreni u KPD-u. On je dalje pojasnio kako je u

kritičnom periodu postojala uobičajena praksa da se sva lica muslimanske nacionalnosti koja dovede vojska u KPD Butmir, tamo i zadrže. Ovaj svjedok je nadalje potvrdio kako se oni nisu bavili pitanjem postojanja adekvatnog pravnog osnova za zatvaranje tih lica.

330. Naizad, u vezi sa zatvaranjem lica nesrpske nacionalnosti u prostorijama KPD Butmir, treba dodati da je i sam optuženi Soniboj Škiljević prilikom svjedočenja u konceptu vlastite odbrane istakao da su lica koja je u KPD Butmir dovodila vojska zadržana tokom cjelokupnog perioda optuženja (kraj 1995. godine).
331. Na kraju da je sve prethodno navedeno tačno, potvrđuje i terminologija često korištena prilikom klasifikacije lica zatvorenih u KPD Butmir, gdje se ističe "zarobljenici muslimanske nacionalnosti", pri čemu nije navedena odrednica da se radi o ratnim zarobljenicima, (Izveštaj dežurnog doma za 29.04.1993. godine., Izveštaj dežurnog doma za 23.06.1993. godine., Izveštaj dežurnog doma za 26.06.1993. godine, Izveštaj dežurnog doma za 20.08.1993. godine).
332. Konačno posljednja okolnost koju je potrebno obrazložiti u vezi sa tačkom 2. optužnice/presude, jeste da li je optuženi Soniboj Škiljević zaista obavljao dužnost upravnika KPD Butmir u periodu od polovine decembra 1992. godine, do polovine decembra 1995. godine.
333. Navedenu okolnost potvrdili su mnogi dokazi objektivne prirode, praktično svi saslušani svjedoci kao i sam optuženi Soniboj Škiljević prilikom saslušanja u konceptu vlastite odbrane.
334. Kao jedan od najneposrednijih dokaza u vezi dužnosti koju je obavljao optuženi Soniboj Škiljević u periodu od decembra 1992. godine pa do kraja decembra 1995. godine, može se izdvojiti dokaz Tužilaštva T-80 (Dopis/obavještenje Ministarstva pravde Republike Srpske iz kojeg proizilazi da je Soniboj Škiljević obavljao dužnost upravnika KPD Butmir u periodu od 16.12.1992. godine pa do 25.12.1995. godine) u čijem prilogu se nalazi ovjerena kopija rješenja kojim se za VD upravnika KPD Butmir postavlja Soniboj Škiljević. Ovo rješenje donijelo je Ministarstvo pravosuđa i uprave Republike Srpske, dana 16.12.1992. godine, a u istom je navedeno da stupa na snagu danom donošenja.
335. Iz informacije KPZ Istočno sarajevo broj 01-017-677/06 od 25.12.2006. godine, koja se nalazi u prilogu dokaza T-80, proizilazi da je Soniboj Škiljević ostao na dužnosti upravnika KPD Butmir sve do 25.12.1995. godine³³.
336. Najzad, sam optuženi Soniboj Škiljević je odgovarajući na postavljena pitanja izjavio da je 16.12.1992. godine preuzeo dužnost upravnika i da je ostao na toj poziciji sve do završetka rata.

³³ Iz dokaza T-80 proizilazi da je Tužilaštvo tražilo podatke za period od 01.04.1992. godine do 25.12.1995. godine, što u određenoj mjeri pojašnjava druge dokaze iz kojih je vidljivo da je Soniboj Škiljević nastavio obavljati dužnost upravnika KPD Butmir i poslije 1995. godine.

337. Dakle po ocjeni vijeća nesporno je da je optuženi Soniboj Škiljević obavljao dužnost upravnika KPD Butmir u periodu od 16.12.1992. godine, do 25.12.1995. godine, koji period je relevantan za ovaj predmet.

Navodi odbrane u vezi sa nezakonitim zatvaranjem

338. Odbrana je tokom dokaznog postupka nastojala istaći da Uprava KPD Butmir nije bila u poziciji da odlučuje, odnosno nije imala mogućnost izbora lica koja se zatvaraju. Odbrana je dokazivala da je jednostavno postojala praksa da vojska ili policija dovode "ratne zarobljenike" te da je Uprava bila u obavezi da ih prihvati.
339. Čak šta više, odbrana je dokazivala da je Uprava KPD Butmir samo predstavljala neku vrstu servisa za vojsku, odnosno da su oni samo zadržavali lica koja su dovedena ali da su ti navodni ratni zarobljenici i dalje bili u nadležnosti vojske. U ovom kontekstu odbrana je dokazivala da se vojska starala o ishrani *ratnih zarobljenika* i da je vojska odlučivala ko će od tih navodnih *ratnih zarobljenika* biti razmijenjen ili pušten na slobodu.
340. U vezi sa ovom namjerom odbrane, važno je istaći da je Sud prihvatio, da optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević nisu bili u mogućnosti odbiti prihvati lica koja dovodi vojska i policija te da ih nisu mogli svojevrijem osloboditi.
341. Sud nije našao da se radi o pitanjima koja imaju karakter *conditio sine qua non*³⁴, kada je riječ o krivičnoj odgovornosti optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića, međutim navedene okolnosti su cijenjene prilikom odmjerenja kazne. Naime, u slučaju primjene koncepcije udruženog zločinačkog poduhvata, bilo je relevantno utvrditi da li su optuženi znali da lica koja su zatvorena u KPD Butmir ne ispunjavaju uslove da se smatraju ratnim zarobljenicima, da su se optuženi složili sa takvim stanjem, i da su dali značajan doprinos u održavanju takvog sistema.
342. Ova pitanja će biti analizirana u nastavku.

Odnos optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića prema licima nesrpske nacionalnosti koji su nezakonito zatvarani u prostorije KPD Butmir

343. Kako bi se utvrdila krivična odgovornost optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića u vezi sa navodima iz tačaka 1. i 2. optužnice, Sud je bio u obavezi da utvrdi da li je u KPD Butmir bilo slučajeva nezakonitog zatvaranja (što je prethodno obrazloženo), da li su optuženi bili svjesni postojanja tog sistema i da li su doprinijeli njegovom održavanju. Posljednja dva pitanja su obrazložena u nastavku.
344. Kao što je vidljivo iz provedenih dokaza kako Tužilaštva pa i u velikoj mjeri odbrana optuženih, Sud je van razumne sumnje utvrdio da je postojala praksa zatvaranja civila nesrpske nacionalnosti u KPD Butmir i to na način da je vojska određena lica dovodila u KPD Butmir gdje su od strane stražara i Uprave KPD Butmir, prvo evidentirana a potom i zadržavana u KPD-u.

³⁴ Kmojelac, presuda Apelacionog vijeće MKSJ, para. 103-114.

345. Ipak, pitanje zavaranja određenih lica nije sporno, već je tokom cijelog postupka problematizirana mogućnost da se u KPD Butmir zatvaraju lica za koje samo vojska procijeni da ih je potrebno zadržati. Dakle, po stavu odbrane, uprava KPD Butmira, nije imala potrebu a ni obavezu da provjerava, odnosno kontroliše zaklonitost lišavanja slobode. Drugim riječima, po viđenju odbrane, svako lice koje je u KPD Butmir dovedeno od strane vojske sa obrazloženjem da se radi o ratnom zarobljeniku, je kao takvo i zadržano, bez daljeg preispitivanja i provjeravanja njihovog statusa.
346. Odbrana je tokom cijelog postupka, svoje stavove o nepostojanju obaveze utvrđivanja statusa zatvorenih lica temeljila na više akata koji datiraju iz kritičnog perioda, među kojima je prije svega Uputstvo o postupanju sa zarobljenim licima koje je donijelo ministar odbrane SR BiH od 13.06.1992. godine. Čak je i sam optuženi Radoje Lalović, prilikom saslušanja u konceptu vlastite odbrane naveo da oni nisu provjeravali da li su lica koja je dovođila vojska zaista ispunjavala uslove da se smatraju ratnim zarobljenicima.
347. Pojašnjavajući svoje navode koji se tiču odnosa Uprave KPD Butmir i vojske Ratko Lalović je tokom svog svjedočenja ustvrdio da većina lica koja je dovela vojska nisu bila obuhvaćena članom 2.³⁵ Uputstva, ali da su oni ipak ta lica držali zatvorena.
348. Nadalje, pojašnjavajući svoje navode u vezi sa ratnim zarobljenicima koji su bili zatvoreni u KPD Butmir, optuženi Radoje Lalović istakao je da je po njegovom mišljenju jedini zarobljenik bio Ismet Jalak.
349. Prilikom saslušanja u konceptu vlastite odbrane Soniboj Škiljević je na sličan način pokušao da objasni odnos Uprave KPD Butmir i vojske. Po njegovom viđenju, tzv. ratni zarobljenici bili su u nadležnosti vojske. Vojska je imala sva ovlaštenja u odnosu na zatvorena lica a Uprava KPD Butmir, bila je odgovorna da osigura smještaj i zadržavanje tih lica. Dakle, prema tvrdnji optuženog Soniboja Škiljevića, zadatak Uprave je bio da se osigura da lica koja im je povjerila vojska ne pobjegnu i da im se osigura raspodjela hrane koju obezbjeđuje vojska.
350. Dakle, optuženi Soniboj Škiljević je prilikom svog kazivanja istakao da se oni nisu bavili pitanjem postojanja pravnog osnova zatvaranja tih lica, odnosno da je za njih bilo dovoljno da postoji Uputstvo o postupanju sa zarobljenim licima i da je lica koja treba zatvoriti dovela vojska.

Zaključak

351. Tokom cijelog perioda optuženja u prostorijama KPD Butmir, postojala je praksa zatvaranja lica nesrpske nacionalnosti. Dakle, u najkraćem, redovna pojava je bila da različita lica najčešće muslimanske nacionalnosti budu dovođena od strane

³⁵ Član 2. Uputstva o postupanju sa ratnim zarobljenicima: „Pod zarobljenim licima podrazumijevaju se pripadnici nepr.jatejskih **oružanih snaga** čim se predaju i polože oružje, odnosno nakon što budu savladani u borbi ili van borbe.“

vojske ali po nekad i policije u prostor KPD Butmir, gdje su zadržavani do razmjene ili dok se ne organizuje neki drugi vid prebacivanja tih lica na suprotnu stranu.

352. Nadalje, Sud je imajući u vidu sve prethodno nabrojane i analizirane dokaze, odnosno navode da se radilo o civilnim licima koja su svrstavana u grupu zarobljenika, zaključilo da je najveći broj lica nesrpske (pretežno muslimanske) nacionalnosti bio nezakonito zatvoren u KPD Butmir.
353. Ovakav zaključak Sud konačno potvrđuju i sami navodi optuženog Radoja Lalovića da je za njega u KPD Butmir postojao samo jedan pravi ratni zarobljenik, za vrijeme dok je on bio upravnik KPD Butmir.
354. Naime, oba optužena su dugi niz godina obavljali različite rukovodne dužnosti u kazneno-popravnim ustanovama, tako da im je bila poznata procedura zakonitog lišavanja slobode civilnih lica. Odnosno znali su da je za civilna lica moralo postojati rješenje o određivanju pritvora odnosno presuda kojom se lice osuđuje na kaznu zatvora.
355. Uprkos činjenici što su optuženi bili upoznati sa praksom nezakonitog zatvaranja civila, oni nisu preduzeli nijedan korak u pravcu rješavanja njihovog statusa, odnosno ne postoji nikakav pisani trag koji bi upućivao na zaključak da su se optuženi obraćali vojsci kako bi ukazali na postojeći problem.
356. Konačno, prema ocjeni vijeća, svi dokazi koji su prezentirani kako od strane Tužilaštva tako i odbrana, potvrđuju da je Soniboj Škiljević znao da lica koja je dovođila vojska i policija u KPD Butmir, uz obrazloženje da se radi o ratnim zarobljenicima, ne ispunjavaju uslove propisane članom 2. Uputstva o postupanju sa ratnim zarobljenicima.
357. Na ovakav zaključak upućuju mnogobrojni dokazi iz kojih je vidljivo da je cjelokupna dokumentacija KPD Butmir veoma ažurno i precizno vođena, koju okolnost je na kraju potvrdio i sam Soniboj Škiljević. Takode, ako se doda činjenica da je Soniboj Škiljević obavljao dužnost upravnika kroz period od tri godine, kao i da je prethodno od kraja juna do polovine decembra 1992. godine, bio zaposlen u KPD Butmir, dakle u vrijeme kada je najviše civilnih lica dovedeno u KPD, sasvim je jasan zaključak da je on bio svjestan statusa lica koja su zatvarana.
358. Dakle, nesporno je da je u periodu od juna 1992. godine pa do sredine mjeseca decembra 1995. godine, u okviru KPD Butmir, postojao sistem nezakonitog zatvaranja civilnih lica te da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević, bili svjesni postojanja istog.
359. Nadalje, sasvim je jasno kako optuženi tokom navedenog perioda nisu poduzeli bilo kakve radnje koje bi išle u pravcu rješavanja pravnog statusa civila koji su zatvoreni u KPD Butmir, ili u najmanju ruku izmještanja tih lica iz ustanove na čijemo su oni čelu. Dakle, slijedom navedenih činjenica, neminovno je izvesti zaključak da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević znali i pristali na postojanje sistema nezakonitog zatvaranja civila u KPD Butmir.

360. Pored njihovog znanja i pristanka koje je prethodno obrazloženo, imajući u vidu činjenicu da su oba optužena u kritičnom periodu obavljali dužnost upravnika (što potvrđuju brojni dokazi među kojima su i iskazi oba optužena), odnosno da su oni kontrolisali i nadzirali prihvatanje novih lica u KPD Butmir, da su posredstvom zatvorske straže osiguravali da lica koja su nezakonito zatvorena borave u prostorijama KPD Butmir, kao i da su tokom cijelog ovog perioda određivali dnevni režim zatvorenih lica sasvim je jasno da su oni, svaki u vrijeme dok je obavljao dužnost upravnika, dao u najmanju ruku značajan doprinos³⁶ u održavanju sistema nezakonitog zatvaranja lica nesrpske (pretežno muslimanske) nacionalnosti u prostorijama KPD Butmir.

361. Polazeći od svih ranije opisanih ključnih utvrđenja vijeće je Radoja Lalovića oglasilo krivim po tački 1. optužnice a Soniboja Škiljevića po tački 2. optužnice, za izvršenje krivičnog djela progona iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom e) KZ BiH.

Ostali učesnici udruženog zločinačkog poduhvata koji se navode u optužnici a nisu obuhvaćeni istom

362. Konačno, iako nije bilo predmetom posebne analize, sasvim je jasno da su daleko neposredniju ulogu u nezakonitom zatvaranju civilnih lica imali vojska i policija koju su u suštini izvršavali lišavanje slobode zatvorenih lica. Dakle, oni koji su bili najodgovorniji za kontrolu da li su ispunjeni uslovi za lišavanje slobode odnosno zatvaranje tzv. ratnih zarobljenika i jesu bili pripadnici vojske i policije. Nasuprot tome, upravo vojska i policija je u velikom broju slučajev izvršila lišenje slobode i dovođenje civila u KPD Butmir, radi njihovog daljeg zatvaranja.

363. Na kraju kada se govori o akterima, odnosno učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata iz reda stražara, jasno je da su stražari upravo i provodili najviše vremena sa zatvorenim licima pa samim tim imali i najviše saznanja o njihovom statusu. Stražari su zasigurno raspolagali sa najviše saznanja o njihovoj odjeći/uniformama, opremi i ostalim karakteristikama na osnovu čega se mogao izvesti zaključak da li se radi o ratnim zarobljenicima u smislu, člana 2. ranije pominjanog uputstva, odnosno u smislu člana 4. Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12.08.1949. godine³⁷.

364. Dakle, kada se govori o sistemu postojanja nezakonitog zatvaranja, jasno je da je isti počivao na veoma dobro uhodanoj sprezi vojske, policije, stražara u KPD Butmir i konačno optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića koji su obavljali dužnost upravnika i koji su ili lično prisustvovali ili bili upoznati sa svakodnevnim dovođenjima civila u KPD Butmir.

³⁶ Da bi optuženi bio oglašen krivim za sudjelovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu, između ostalog mora se dokazati da je optuženi u najmanju ruku dao značajan doprinos u realizaciji zajedničkog plana. (Brdanin, presuda apelacionog vijeća, para 430.)

³⁷ Dana 13.05.1992. godine predsjednik Predsjedništva SR BiH, donio je Naredbu o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u vojsci SR BiH.

365. Zaključak o postojanju sistema jasno proizilazi iz njegove dugotrajnosti. Naime, u okviru KPD Butmir od mjeseca maja 1992. godine, pa do sredine mjeseca decembra 1995. godine, postojala je praksa zatvaranja tzv. ratnih zarobljenika iako su svi znali da se radi o licima koja ne ispunjavaju uslove da bi se smatrala ratnim zarobljenicima. U suštini, prilikom zatvaranja civilnih lica izvršena je dvostruka selekcija i to na način da je prvo došlo do izdvajanja lica srpske nacionalnosti, a potom bi od lica koja su preostala bili izdvojeni muškarci, (mada to uvijek nije bio slučaj, što je već obrazloženo) koji su potom zatvoreni i držani u KPD Butmir, dok su prethodno razdvojene žene i djecu kraći period zadržavali u KPD Butmir, a što je potvrdio veliki broj saslušanih svjedoka.
366. Tokom ovih radnji svaki od učesnika imao je jasno definisano polje djelovanja, vojska i policija su vršila dovodenja, dok su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević prihvatili lica nezakonito lišena slobode da bi konačno stražari sudjelovali u neposrednom osiguranju od bjekstva zatvorenih lica.
367. Dakle, slijedom svih ranije navedenih argumenata i zaključaka vijeće je utvrdilo da je u periodu od kraja mjeseca juna 1992. godine pa do polovine mjeseca decembra 1995. godine, postojao održeni zločinački poduhvat, kojeg su sačinjavali pripadnici vojnih i policijskih struktura, stražari KPD Butmir i optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević (svaki u vrijeme dok je obavljao dužnost upravnika), koji je podrazumijevao uspostavljanje i održavanje sistema nezakonitog zatvaranja lica nesrpske nacionalnosti i izvršenja zločina nad njima (što će biti posebno obrazloženo), te da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević bili svjesni postojanja takvog sistema kao i da su oni svojim radnjama značajno doprinijeli njegovom održavanju i funkcionisanju.
368. U odnosu na mjesec april i maj 1992. godine, pošto KPD Butmir nije funkcionisao unutar Ministarstva pravosuđa i uprava tada SR BiH, odnosno obzirom da je policija imala isključivu nadležnost nad licima zatvorenim u KPD Butmir (o čemu će biti više riječi u oslobadajućem dijelu presude), optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević nisu oglašeni krivim za djela koja se vezuju za prethodno navedeni period.

Uslovi zatvaranja (smještaj zatvorenih civila u prostorijama koje nisu bile adekvatne) – tačke 1a) i 2a) optužnice/presude

369. U tačkama 1a i 2a optužbe Tužilaštvo je optuženim stavilo na teret izvršenje djela iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom k) KZ BiH. U tom pogledu bilo je potrebno utvrditi uslove smještaja i potom provjeriti da li takvi uslovi smještaja, kumulativno posmatrano zadovoljavaju standarde iz navedenog člana.
370. Tužilaštvo je tokom postupka pokušalo da dokaže kako civili koji su bili nezakonito zatvoreni u KPD Butmir, nisu imali odgovarajuće uslove smještaja (uključujući ishranu i higijenske potrebe) te da se kumulativno posmatrano uslovi smještaja mogu kvalifikovati kao krivično djelo iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom k) KZ BiH.

371. U tom pravcu Tužilaštvo je saslušalo veliki broj svjedoka i izvelo niz materijalnih dokaza u koje je sud izvršio uvid.
372. Sa druge strane odbrana je težila da prikaže uslove smještaja u drugom svjetlu, takođe izvela niz svjedoka, većinom tadašnjih uposlenika KPD Butmir, koji su potvrđivali da je za ishranu tzv. ratnih zarobljenika bila odgovorna vojska, a da se pri tome Uprava KPD Butmir, trudila da osigura što bolje uslove.
373. Jedno od pitanja koje je potrebno analizirati prije izvođenja konačnog zaključka da li su uslovi smještaja bili neadekvatni, jeste prenatrpanost prostorija.
374. Tokom postupka, kako je već ranije navedeno saslušan je veliki broj svjedoka koji su u kritično vrijeme bili nezakonito zatvoreni u KPD Butmir.
375. Među svjedoke koji su govorili o uslovima odnosno prenatrpanosti prostorija u kojima su bili zatvoreni ubraja se Almin Dželilović. Opisujući uslove smještaja ovaj svjedok, je istakao kako ih je u spavaoni bilo između 40 i 50, te da su spavali na patosu.
376. Izjašnjavajući se na pitanje da li je bilo razlika u popunjenosti prostorija, svjedok je istakao kako su stariji zatvorenici 30.06.1992. godine (dakle po njegovom kazivanju, 6 dana nakon što su zatvoreni u KPD Butmir) pušteni tako da ih je u prostoriji ostalo negdje oko 30. Takođe opisujući uslove koji su vladali u prostoriji, ovaj svjedok je istakao kako su imali nekoliko kreveta ali da su i oni bili bez madraca.
377. Konačno u vezi sa dužinom trajanja opisanih uslova svjedok Almin Dželilović je pomenuo kako su oni bili isti tokom cijelog njegovog zatočenja (24. juni - 22. novembar, 1992. godine, dakle u periodu koji se odnosi na tačku 1a).
378. Na okolnosti uslova smještaja izjašnjavao se i svjedok Hajrudin Karić, koji je potvrdio kako su prostorije u kojima su smješteni bile nesulovne. Ova svjedok je tokom svog kazivanja istakao da je njih 34 koji su 11.07.1992. godine prebačeni u KPD Butmir, bilo smješteno u istu prostoriju.
379. Prema njegovom kazivanju, u prostoriji u kojoj su se nalazili nije bilo dovoljno kreveta tako da su po dvojica spavali na jednom krevetu, a njih nekoliko spavalo je i na podu. Ovi uslovi, su po navodima svjedoka, trajali cijelo vrijeme zatvaranja, odnosno do 28.08.1992. godine.
380. Navode prethodnog svjedoka potvrdio je i svjedok B, koji je boravio u prostorijam KPD Butmir u isto vrijeme kada i svjedok Hajrudin Karić. Svjedok B je istakao, da je njih oko 40 bilo smješteno u prostoriju veličine 40 do eventualno 50 m², te da su tu ostali do kraja avgusta ili početka septembra.
381. Svjedok B je u potpunosti potvrdio sve navode svjedoka Hajrudina Karića, ističući kako su imali nedovoljan broj kreveta odnosno da ih je spavalo po dvoje na jednom krevetu.

382. Među licima koja su u prostorije KPD Butmir dovedeni iz sportske dvorane u Hadžićima bio je i svjedok Junuz Harbaš. Ovaj svjedok je govoreći o svom zatvaranju u prostorijama KPD Butmir izjavio da je doveden negdje krajem juna ili početkom jula i da je tu (uključujući boravak u bolnici u Kasinodlu) ostao negdje do kraja novembra ili početka decembra 1992. godine, nakon čega biva prebačen u Svrake u Semizovcu.
383. Opisujući uslove boravka u prenatrpanim prostorijama, istakao je da su spavali na pločicama i da ih je bilo preko 50. U vezi sa navodima odbrane kako u prostorijama koje su služile za smještaj zatvorenih lica nisu postojale pločice, odnosno da je u istim bio parket, Sud je pri tom imao u vidu i relevantne dijelove iskaza kojeg je ovaj svjedok dao prilikom saslušanja u istrazi dao. Naime, tom prilikom svjedok je izjavio kako je po dolasku u KPD Butmir bio smješten u jednu prostoriju koja je najvjerovatnije služila kao trpezarija jer je bila obložena pločicama. Naknadno su, prema njegovom kazivanju bili razmješteni, ali tako da su prostorije u kojima su boravili i dalje bile pretrpane i da ih je u svakoj prostoriji boravilo preko 20. Prema svjedokovim navodima kasnije je u prostorijama u kojima su boravili bilo par madraca a da je jedna prostorija imala neke krevete.
384. Govoreći o uslovim smještaja u prostorijama KPD Butmir, također je govorio i svjedok Avdo Pizović, koji je doveden iste prilike kao i svi drugi Hadžićani. On je izjavio da je u sobi gdje je boravio, bilo 51 zatvorenik. Dalje je pojasnio kako su u prostoriji u kojoj su boravili imali svega osam kreveta tako da je on spavao na podu, kao i da nisu imali prostirke niti dušeke, već da je samo postojao brodski pod.
385. Skoro na potpuno identičan način, uslove smještaja opisao je i svjedok Hasan Šunjić, koji je takođe došao sa grupom muškaraca koji su krajem mjeseca juna 1992. godine prebačeni iz sportske dvorane u Hadžićima, u prostorije KPD Butmir. Naime, ovaj svjedok je istakao kako je njih 26 smješteno u jednu prostoriju u kojoj je pod bio prekriven parketom. Narednog dana, po kazivanju ovog svjedoka ubačene su strujnjače na kojima su spavali. Međutim ni strujnjača nije bilo dovoljno, tako da je njih po četiri spavalo na jednoj strujnjači.
386. Nakon što je opisao uslove smještaja ovaj svjedok je istakao kako se u vezi sa uslovima smještaja ništa nije mijenjalo sve do njegovog odlaska iz KPD Butmir 08.09.1992. godine.
387. Konačno da su uslovi smještaja bili neadekvatni u periodu od mjeseca juna pa do kraja 1992. godine potvrdio je i svjedok Mušan Šunjić koji je isto kao i gotovo svi prethodno navedeni svjedoci došao u prostorije KPD Butmir iz Hadžića. Ovaj svjedok je takođe kao i svi prethodni potvrdio da je prostorija u kojoj je boravio bila prenatrpana i da se stanje malo popravilo nakon desetak dana kada su pušteni stariji i bolesni, ali da ih je ipak u jednoj prostoriji boravilo pedeset.
388. Najzad, da su prostorije u kojima su nezakonito zatvoreni civili boravili bile neadekvatne potvrđuju i dokaz Tužilaštva T-100 i T-101 (spiskovi zatvorenih civila po pojedinim prostorijama). Iz istih prozilazi, bez obzira što nemaju datum jasno je

da obuhvataju relevantni period jer se na njima nalaze lica koja su svjedočila o relevantnom periodu, da je u sobama boravilo između 20 i 30 civila.

389. Na kraju u vezi sa insistiranjem odbrane da se utvrdi da li je pod bio obložen pločicama ili parketom, treba istaći da sud prihvata da su u prostorijama u kojima su boravili zatvoreni civili pod bio obložen parketom ali, sama činjenica da ih je boravilo i po 50 u jednoj prostoriji te da nije bilo dovoljno kreveta upućuje na zaključak da uslovi smještaja u kojima su boravili zatvoreni civili nisu bile adekvatni.
390. Na isti zaključak upućuje i dokaz 101, iz kojeg je takođe vidljivo da je u većini prostorija bilo preko 20 civila.

Pretrpanost prostorija poslije 16.12.1992. godine (tačka 2a)

391. Imajući u vidu da se optuženi Soniboj Škiljević u skladu sa tačkom 2a) optužnice tereti za izvršenje zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom k), bilo je potrebno razmotriti uslove smještaja u periodu od 16.12.1992. godine pa do kraja 1995. godine.
392. U periodu koji se odnosi na tačku 2a optužnice/presude, najveću grupu zatvorenih lica činili su civili koji su dovedeni iz Manjače, odnosno koji su zatvoreni početkom maja 1992. godine u okolini Doboja, a radi se o mještanima iz naselja Grapska.
393. Pored pomenute grupe, za ovaj period vezuju se civili koji su dovedeni iz okoline Sokoca i Pala i koji su određeno vrijeme proveli u prostorijama KPD Butmir, te konačno određeni broj lica dovedenih sa različitih lokaliteta.
394. Među svjedocima Tužilaštva koji su dali svoj iskaz na glavnom pretresu, bio je i svjedok Edin Hidić. Ovaj svjedok je u svom kazivanju istakao kako je on u prostorije KPD Butmir stigao negdje tokom mjeseca decembra 1992. godine, a da je prethodno boravio u Manjači i jedno kraće vrijeme Batkovićima. Ovaj svjedok, u KPD Butmir ostaje do 20.08.1993. godine.
395. Svjedok, ističe da su u KPD Butmir dovezeni sa dva autobusa a po prijemu on je bio smješten u jednu manju prostoriju, pri čemu je uslove smještaja opisao kao podnošljive.
396. Među svjedocima koji su govorili o uslovima smještaja bio je i svjedok Izudin Husaković, koji je takođe bio u grupi lica koja su prvobitno zatvorena u okolini Doboja (a porijeklom iz Grapske), da bi nekad u decembru 1992. godine, bio prebačen u KPD Butmir, a potom razmijenjen 17.07.1994. godine.
397. Svjedok Izudin Husaković (doveden u KPD tokom decembra 1992. godine zajedno sa grupom muškaraca iz Grapske i u KPD Butmir ostaje 17,5 mjeseci) opisujući uslove smještaja, istakao je da ih je bilo u sobi preko dvadeset, da su bili pribijeni jedni uz druge i da su spavali na podu, te da su imali spužve na podu i ćebad

za pokrivanje. Po njegovom kazivanju, tek kasnije bili su smješteni u prostorije u kojima su imali krevete.

398. Nadalje, ovaj svjedok iznio je još jedno veoma važno opažanje, a to je da su prostorije u kojima su boravili u početku bile zaključavane, a naknadno je primijetio da su ostali zatvorenici, kao i zatvorenici iz njegove sobe imali krevete.
399. Ova okolnost upućuje na zaključak da su se uslovi smještaja postepeno popravljali, što će biti posebno analizirano.
400. Slično kao i prethodna dva svjedoka, Mevlid Hadžić, svjedok Tužilaštva, je u svom iskazu prije svega istakao da je i on bio u grupi civila koji su zatvoreni u okolini Doboja početkom maja 1992. godine a da je porijeklom iz Grapske. On je nadalje potvrdio da je 15.12.1992. godine prebačen iz Manjače u Batkoviće a potom u prostorije KPD Butmir, gdje ostaje do 01.04.1994. godine.
401. I ovaj svjedok je na potpuno identičan način opisao uslove smještaja, ističući kako ih je bilo između 20 i 30 u prostoriji u kojoj su boravili te da su spavali na madracima, da bi tek kasnije dobili krevete.
402. Najzad, većina ostalih svjedoka iz perioda 1993.-1995. godine, među kojima su bili i Muharem Hurtić, Fadil Vlajčić, Fikret Sirćo, Hazim Hadžihasanović, svjedok F, Mehmed Agić, Almir Garaplija i Marijan Malešić, su takođe naveli da su većinom imali madrace ili krevete i da su imali po jedno ćebe ali da su uopšteno govoreći boravili u prostorijama sa još po 20 do 30 lica tako da su i po njihovom kazivanju prostorije u kojima su boravili bile prenatrane.

Mogućnosti zadovoljavanja minimuma higijenskih potreba, ishrana i zagrijavanje prostorija u kojima su boravili, od kraja juna 1992. godine

403. Prilikom odlučivanja o krivičnoj dogovornosti optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića u vezi sa tačkom 1a) i 2a) optužnice, pored pretrpanih prostorija bilo je relevantno utvrditi da li je u prostorijama KPD Butmir postojala mogućnost zadovoljavanja higijenskih potreba, da li je ishrana koja je osiguravana bila adekvatna te da li su prostorije u kojima su boravili civili bile grijane u zimskim uslovima.
404. Kao što je već ranije u više navrata pomenuto prilikom izvođenja zaključaka o uslovima u KPD Butmir u periodu od kraja mjeseca juna pa do do sredine mjeseca decembra, 1992. godine, ponovo treba imati u vidu iskaze svjedoka koji su u navedenom periodu bili zatvoreni u prostorije KPD Butmir i koji su većinom, 26.06.1992. godine, ili negdje oko tog datuma, dovedeni u KPD Butmir iz Hadžića.
405. U grupi lica iz Hadžića, bio je i svjedok Almin Dželilović, koji je istakao da su mogućnosti zadovoljavanja higijenskih potreba bile minimalne, pa su tako tokom prva tri mjesec boravka za vršenje nužde koristili kantu a da bi ih tek s vremena na vrijeme puštali da odu do toaleta. Takođe, u vezi sa uslovima koji su vladali, ovaj

- svjedok je istakao da u prostorijama u kojima su boravili nije bilo grijanja kao i da za cijelo vrijeme boravka u KPD Butmir nije imao priliku da se okupa.
406. Najzad, opisujući obroke koji su im dijeljeni, svjedok je izjavio da su imali dva obroka dnevno ali da se prvi obrok sastojao od šolje vode i šnite hljeba, a da je drugi obrok bio šolja supe i takođe šnita hljeba. Usljed ovih uslova zatvaranja, Almin Dželilović je po vlastitom kazivanju izgubio oko trideset kilograma (prije zatvaranja imao 96 kg a po izlasku, imao je 63kg).
407. Uslove boravka u KPD Butmir, na sličan način je opisao i svjedok Avdo Pizović, koji je u KPD Butmir doveden u grupi Hadžićana 26. ili 27. juna 1992. godine i tu ostaje do 11. decembra 1992. godine, i on je ponovio kako je zadovoljavanje higijenskih potreba bilo jako otežano, tako da su između ostalog za vršenje nužde koristili neku veću kantu. Pored toga, u vezi sa ishranom koja je osiguravana svjedok je potvrdio je navode svjedoka Almina Dželilovića, govoreći da su imali dva obroka dnevno ali da su u jutro dobijali šolju čaja i šnitlu hljeba a u večer kao neku supu i takođe šnitlu hljeba. Opisujući hranu koju su dobijali, ovaj svjedok istakao je i da su često dobijali hranu koja je bila stara i po tri dana i koja je bila ukisla, tako da su od ovakve hrane imali dodatne probleme sa probavom.
408. Konačno, vezano za uslove koji su vladali, svjedok je takođe istakao da su bili zatvoreni u prostorijama koje nisu grijane ali da je on imao dobru jaknu pa mu hladnoća nije predstavljala problem. Na kraju osvrćući se na uslove zatvaranja, ovaj svjedok je istakao da je zbog loše ishrane ukupno izgubio 40 kilograma pri čemu je prije dovođenja u KPD Butmir 40 dana bio zatvoren na drugim loakcijama, te da je od posljedica uslova zatvaranja preminuo i oštećeni Izet Ramić.
409. U vezi sa pitanjem zagrijavanja prostorija, treba pomenuti da Sud nije mogao prihvatiti tvrdnju odbrane da su prostorije u kojima su boravili zatvorenici grijane. Naime, brojni svjedoci Tužilaštva su pojasnili da je bilo grijanje u hodnicima i drugim zajedničkim prostorijama a da nisu postojale peći u spavaonicama.
410. Iz grupe Hadžićana koji su opisivali uslove zatvaranja u prostorijama KPD Butmir, izdvaja se iskaz svjedoka Muje Kalkana, čiji je uskaz bio veoma uvjerljiv i koji je izjavio: „Ne daje bože ne ponovilo se, loše je bilo! Kad bi radili nađi neki već pa se obuci, operi se hladnom vodom“.
411. Dataljnije opisujući hranu koju su dobili Mujo Kalkan je potvrdio da su imali dva obroka dnevno, da su dobijali kao neke makarone ali i da je za vrijeme boravka u KPD Butmir izgubio približno 40 kilograma.
412. Najzad i svjedok Senaid Stupar je potvrdio sve što su i ostali svjedoci iz Hadžića istakli a to je da su imali dva obroka dnevno, u jutro čaj i komadić hljeba a u večer kao neku supu, odnosno da je hrana bila jako loša tako da je za vrijeme boravka u KPD Butmir izgubio negdje između 20 i 25 kilograma.
413. Prema navodima ovog svjedoka, takođe zadovoljavanje higijenskih potreba je bilo otežano jer ih stražari i po 24 sata nisu puštali da odu do toaleta.

Mogućnosti zadovoljavanja minimuma higijenskih potreba, ishrana i zagrijavanje prostorija u kojima su boravili, od sredine decembra 1992. godine pa do sredine decembra 1995. godine (tačka 2a)

414. Da su uslovi smještaja bili loši za vrijeme dok je optuženi Soniboj Škiljević bio upravnik i da je hrana koju su dobijali bila nedovoljna, odnosno nedovoljno kalorična potvrdio je između ostalih i Svjedok Izudin Husaković. On je u KPD Butmir doveden u vrijeme kada je već optuženi Soniboj Škiljević obavljao dužnost upravnika, pri tome opisujući da su imali dva obroka dnevno koji nisu bili adekvatni, odnosno, hrana bi se obično popravila i postajala prihvatljiva samo onda kada bi ih posjećivali predstavnici Crvenog krsta (MKCK).
415. Govoreći o uslovima smještaja svjedok Izudin Husaković³⁸ potvrdio je kako u vrijeme dok je on bio zatvoren u prostorijama KPD Butmir, nisu postojali odgovarajući uslovi za zadovoljavanje higijenskih potreba, a da je poseban problem predstavljala okolnost što su se morali kupati hladnom vodom, te da prostorije u kojima su boravili (svjedok je u KPD Butmir proveo dvije zime) nisu bile grijane.
416. Navode svjedoka koji su dovedeni u KPD Butmir iz Manjače potvrdio je i svjedok Mehmed Agić (u KPD Butmir boravio od 20.08.92. godine do 15.06.93. godine), koji je takođe kao i svi ostali svjedoci istakao da su bili zaključani u prostoriji u kojoj su boravili i da su samo nekada imali mogućnost da koriste toalet, odnosno da su toalet koristili zavisno od volje stražara, u kome opet nisu imali sapun niti ostalih sredstava za higijenu.
417. Svjedok Mehmed Agića, je kao i niz drugih saslušanih svjedoka (Mirsad Plećan, Josip Sogović, Marjan Malešić, Fadil Vlajčić, Safet Gagula, Fikret Sirćo, Mevlid Hadžić, Muhamed Hurić, Nusret Kepeš, Izudin Husaković) potvrdio da je za vrijeme dok je bio zatvoren ishrana bila veoma oskudna i da se ista sastojala od supe i vekne hljeba te da je dolazilo do poboljšavanja samo kad bi im u obilazak dolazili predstavnici MKCK. Govoreći o uslovima ishrane posebno je značajan bio navod svjedoka Mehmeda Agića, koji je naveo da je Uprava KPD Butmir jela u drugoj prostoriji i da su oni imali daleko bolju hranu.
418. Na sličan način o uslovima zatvaranja govorio je i svjedok Mirsad Plećan koji je takođe potvrdio da je hrana koju su dobijali zatvorenici u KPD Butmir bila loša tako da bi obično u veče dobijali jedan obrok kojeg je ponekad sačinjavala riža, a da oni koji su odvođeni na radove nisu dobijali doručak u KPD Butmir.
419. Među mnogobrojnim svjedocima koji su govorili o uslovima smještaja bio je i svjedok Edin Hidić, koji je kao i svi prethodni svjedoci rekao da u KPD Butmir uslovi higijene nisu bili prihvatljivi odnosno da su imali samo hladnu vodu kao i da nisu imali sapuna ili šampona koje bi mogli iskoristiti za kupanje.
420. Na kraju, među mnogobrojnim koji su potvrdili da su uslovi smještaja bili loši, bio je i svjedok Šemso Jašarević, koji je takođe istakao da je hrana koju su

³⁸ Prethodno je navedeno da je ovaj svjedok doveden sa grupom muškaraca iz Grapske u KPD butmir u decembru 1992. godine i da je u KPD Butmir ostao 17,5 mjeseci.

dobijali u KPD Butmir bila jako loša i da je on za vrijeme dok je bio u KPD Butmir (34 dana) izgubio 17 kilograma.

421. Prema kazivanju ovog svjedoka, higijenski uslovi su bili jako loši pa tako nije imao mogućnost ni da se opere ni nakon što je jedne prilike bio pretučen.
422. Konačno da su uslovi u kojima su nezakonito zatvoreni civili boravili bili jako teški potvrđuje i činjenica da je u navedenom periodu došlo do smrti Mirhudina Begovića, Mirsada Zečevića i Bahrudina Bećirovića, što su potvrdili svjedoci Mevlid Hadžić, Izudin Husaković i Muhamed Hurtić.

Medicinska njega u KPD Butmir

423. Tužilaštvo je tokom postupka zagovaralo tezu kako je medicinska njega bila nedostupna odnosno u najmanju ruku neadekvatna. Kako bi potkrijepilo svoju tezu Tužilaštvo je saslušalo veliki broj svjedoka koji su istakli ili da nisu imali medicinsku negu ili da je ista bila neadekvatna.
424. Sa druge strane odbrana, posebno optuženog Soniboja Škiljevića, izvela je niz dokaza iz kojih prozilazi da je Uprava KPD Butmir uložila značajne napore kako bi se osigurao odgovarajući tretman
425. Sud je analiziralo sve izvedene dokaze u kontekstu tvrdnje Tužilaštva kako je medicinska pomoć bila neadekvatna te zaključilo da ova okolnost nije dokazana izvan svake razumne sumnje.
426. Prilikom izvođenja ovog zaključka sud je posebno cijenio dokaze odbrane drugooptuženog O2-44b, O2-44c, O2-44d (Podaci o pruženoj medicinskoj pomoći dostavljeni od Kliničkog centra Istočno Sarajevo) iz kojeg je vidljivo da je licima koja su bila zatvorena u KPD Butmir u velikom broju slučajeva bila ukazana medicinska pomoć.
427. U slučaju i kada Sud ocijeni da je svjedok svoj iskaz dao iskreno, ključno pitanje je da li je takav iskaz pouzdan i da li je on odražavao sve relevantne okolnosti. U ovom kontekstu vijeće je posebno razmatralo navode svjedoka o neadekvatnoj odnosno nepravovremenoj medicinskoj njezi. Naime, mnogi svjedoci su ustvrdili da nisu imali adekvatnu medicinsku negu, da je medicinar koji je bio na raspolaganju u suštini bio veterinar te da su ih samo provocirali u slučajevima kada bi ih vodili u bolnicu.
428. Ne dovodeći u pitanje iskrenost ovih svjedoka i njihovu namjeru da kažu istinu, vijeće je ipak njihove iskaze tumačilo u kontekstu ostalih izvedenih dokaza i to posebno u vezi sa okolnostima koje njima nisu bile poznate. Tako je izveden zaključak da je medicinska njega imala niz manjkavosti ali da se optuženima ne mogu staviti na teret optužbe u vezi sa medicinskom njegom jer su oni poduzeli značajne korake kako bi se osigurali minimalni uslovi, tako da činjenica što su pojedine dijagnoze bile pogrešne ili manjkave, ne može biti temelj za uspostavljanje krivične odgovornosti optuženih.

Zaključak

429. Dakle, imajući u vidu sve nabrojane iskaze svjedoka koji su se međusobno u cijelosti podupirali i potkrijepljivali, te više materijalnih dokaza (T-94, T-96, T-97, T-99, T-100, T-101), što je sve prezentirano tokom glavnog pretresa, ovo vijeće je zaključilo da su prostorije u kojima su nezakonito zatvoreni civili boravili bile neuslovne, odnosno da su iste bile prenatrpene te da u istim nisu postojali odgovarajući uslovi za smještaj (kreveti, deke i sl.), da zatvoreni nisu imali odgovarajuću ishranu, kao i da higijenski uslovi nisu bili na odgovarajućem nivou.
430. Svjedoci odbrane su u svojim iskazima gotovo na identičan način naveli da su se svi hranili u istoj prostoriji (uključujući uposlene i zatvorenike), da su svi imali tri obroka dnevno uključujući i dijetalnu ishranu za oboljele od šećerne bolesti, pri čemu je većina svjedoka oba optužena navela da je optuženi Soniboj Škiljević, još od jula mjeseca, svakodnevno išao na pijacu na Ilidžu i prodavao jaja, zbog čega je dobio nadimak "jajar" što je i sam optuženi potvrdio u svom iskazu.
431. Sem toga, oba optužena uključujući i određene svjedoke odbrane su potvrdili da je nedostajalo hrane i da su istu dobijali od vojske, međutim iz dokaza T-152 (Zahtjev za dodjelu novčanih sredstava u visini od 25.000.000 dinara u čijem prilogu se nalaze podaci o pomoći koju je KPD Butmir pružio drugim subjektima) proizilazi da je KPD Butmir, bio taj koji je pomagao sa hranom druge subjekte.
432. Dakle imajući u vidu sve navedeno sud je poklonio vjeru iskazima svjedoka optužbe, našavši da su isti objektivni, logični, međusobno povezani i vjerodostojni.
433. Na kraju kada je riječ o uslovim zatvaranje te smrti određenih lica, treba pojasniti kako je vijeće zaključilo da je, držanje u neuslovnim prostorijama što podrazumijeva boravak u prostorijama koje nisu grijanje, prostorijama koje su prenatrpene i gdje ne postoji mogućnost zadovoljavanja higijenskih potreba uz nedovoljnu ishranu imalo za posljedicu pogoršanje zdravstvenog stanja kod većeg broja zatvorenika a da je, nekoliko lica, usljed takvog tretmana i preminulo.
434. Svi saslušani svjedoci koji su određeno vrijeme boravili u KPD Butmir, su istakli da i danas osjete posledice zatvaranja u neuslovnim prostoriji lišeni minimuma higijenski potreba, usljed čega su pretrpjeli nagle gubitke tjelesne mase, i mnoge druge zdravstvene probleme, čije posljedice i danas osjećaju., pa je stoga izveden izveden zaključak, da su opisanim radnjama/događajima ostavreni elementi krivičnog djela zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka k) KZ BiH, odnosno da je držanje civila u takvim neadekvatnim uslovima vršeno u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja.

Odnos optuženih spram izvršenih djela

435. Nakon što je vijeće utvrdilo kakvi su uslovi vladali i u KPD Butmir, razmotrilo je odnos optuženih prema održavanju takvog sistema.

436. Imajući u vidu prije svega činjenicu da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević obavljali dužnost upravnika te da su vodene jasne i precizne evidencije broja i razmještaja nezakonito zatvorenih civila (dokazi: T-59-Spisak radno sposobnih muslimana, T-60-raspored dužnosti i lokacija na kojima se obavljaju radovi, T-67-Izvjestaj rada službe straže za mjesec april 1994. ogdine, kojeg je sačinio Miodrag Lalović a isti je upućen upravniku, zamjeniku upravnika i načelniku straže, u kome se nalazi pregled i klasifikacija lica koja se drže u KPD Butmir, T-99-Spisak zatvorenih lica u KPD Butmir na dan 02.09.1992. godine, T-100-spisak zatvorenih lica sa razmještajem po pojedinim prostorijama i T-101-spisak zatvorenih lica sa razmještajem po pojedinim prostorijama), te da je o svim promjenama vođena ažurna evidencija (dokazi: T-57-Brojno stanje T58-Radilište, T-66-izvjestaji dežurnog doma). Tako je na primjer na pojedinim izvještajima dežurnog doma naznačeno kako je informacije sadržane u istim primio i upravnik. Dakle, iz svega jasnim se nameće zaključak kako su oba optužena u vrijeme dok su bila na dužnosti upravnika, pored svijesti o postojanju sistema nezakonitog zatvaranja bili svjesni i držanja nezakonito zatvorenih civila u nehumanim uslovinma.
437. Uprkos činjenici što su imali saznanja o aktuelnim uslovima oni su i dalje sudjelovali u održavanju postojećeg sistema i to prije svega kroz obavljanje dužnosti upravnika gdje su sasvim sigurno bili u poziciji da unaprijede ili barem pokušaju unaprijediti položaj nezakonito zatvorenih civila. Međutim jedini dokaz koji ide u prilog te naknae je T-171-Zahtjev za dodjelu humanitarne pomoći upućen Visokom komesarijatu za izbjeglice i humanitarnu pomoć, dok je sa druge strane u kritičnim trenucima KPD Butmir pomagao u hrani druge subjekte (dokaz T-152-Zahtjev za dodjelu novčanih sredstava u iznosu od 25.000.000 dinara uućen od strane KPD Butmir, Ministarstvu pravde Srpske Republike).
438. Dakle, vijeće je polazeći od svega prethodno opisanog, izvan svake razumne sumnje zaključilo da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević, u vrijeme dok su obavljali dužnost upravnika, imali znanje o postojanju sistema nezakonitog zatvaranja civila u neuslovnim prostorijama (prostorije koje nisu grijanje, bez mogućnosti zadovoljavanja minimuma higijenskih potreba, oskudne porcije hrane) te da su kroz obavljanje funkcije upravnika u značajnoj mjeri doprijetili održavanje tog sistema.
439. Nadalje, vijeće je analiziralo sve predočene dokaze u svjetlu tvrdnje Tužilaštva da se optuženi nisu koristili svojim ovlaštenjima u cilju poboljšanja stanja i uslova zatočenja, te zaključilo da ista nije dokazana izvan svake razumne sumnje. Naime, vidljiv je trend da je tokom relevantnog perioda došlo do određenih, istina, postepenih promjena u pravcu poboljšanja uslova smještaja kao i da su optuženi periodično djelovali u tom pravcu. Sa druge strane vijeće se iz izvedenih dokaza nije moglo uvjeriti da su se optuženi u punom kapacitetu koristili ovlastima koje su im bile na raspolaganju kako bi se poboljšali uslovi smještaja. U ovom pogledu treba se prisjetiti dokaza iz kojih proizilazi da je KPD Butmir pružao pomoć drugim institucijama, uprkos činjenici što su lica nezakonito zatvorena u KPD Butmir, proživljavala teške patnje.

440. Dakle, slijedom ovakvih stavova sud je zaključio da se optuženi nisu u dovoljnoj mjeri koristili ovlastima koje su im stojale na raspolaganju kako bi osigurali adekvatne uslove smještaja, te su stoga oglašeni krivim za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu tip II (tzv. sistemski), odnosno za krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom k) KZ BiH.

Zlostavljanja u prostorijama KPD Butmir i da li su ona bila sastavni dio sistema od kraja mjeseca juna do sredine mjeseca decembra 1992. godine (tačka 1c)

441. Prilikom odlučivanja o krivičnoj odgovornosti Radoja Lalolovića, bilo je važno odlučiti da li su premlaćivanje i drugi vidovi zlostavljanja predstavljali sastavni dio uobičajenih dešavanja u KPD Butmir, i ako jesu da li je optuženi Radoje Lalović (i Soniboj Škiljević u tački 2c) bio svjestan postojanja takvog sistema odnosno da li je poduzeo odgovarajuće korake u tom pravcu.

Premlaćivanja i zlostavljanja

442. Pored događanja u KPD Butmir, koja mogu biti opisana kao redovna pojava (nezakonita zatvaranja i držanje u nehumanim uslovima), periodično premlaćivanje nezakonito zatvorenih civila, se takode dešavalo.

443. Da sve upućuje na prethodno izneseni zaključak potvrđuju iskazi mnogobrojnih svjedoka među kojima su bili Rešad Brdarić, Salko Zolj, Suvad Korjenić, svjedok A, Nezir Huruz, Hasan Šunj, Munib Isić i Suno Dupovac.

444. Premlaćivanja su koincidirala sa prvim dovodenjima civila u prostorije KPD Butmir i ovaj zaključak proizilazi iz iskaza svjedoka Rešada Brdarića³⁹ koji je tokom svog kazivanja istakao da je više lica za vrijeme dok je on boravio u KPD Butmir (sedam dana) bilo pretučeno i da je najodgovorniji za takve postupke bio čovjek za kojeg je kasnije saznao da se zove Luka Majstorović.

445. Nadalje, svjedok Salko Zolj⁴⁰ je takode bio među prvima koji je doveden u prostorije KPD Butmir i koji je bio premlaćen, pa je tako naveo da su ga dva lica izvela kao u neku kuhinju gdje je pretučen do te mjere da se probudio tek u svojoj sobi kojom prilikom je bio sav krvav.

446. Najzad i svjedok Suvad Korjenić koji je takode doveden u KPD Butmir tokom prve polovine mjeseca maja 1992. godine, u svom kazivanju potvrdio je navode svjedoka Rešada Brdarića i Salke Zolja, da je postojalo maltretiranje i premlaćivanje zatvorenih. Naime, ovaj svjedok je opisao kako su jedne prilike izvedena 2 ili 3 zatvorenika i da su vraćeni nakon nekih 20 minuta, ali tada potpuno isprebijani.

³⁹ Svjedok je kao civil uhapšen 14. maja u Kasindolskoj ulici i zajedno sa grupom od oko 37 muškaraca prebačen u Kulu, gdje ostaje sedam dana.

⁴⁰ Svjedok je uhapšen 12. maja u Kasindolskoj ulici i odveden na Kulu, gdje ostaje 12-13 dana.

447. Da se praksa premlaćivanja zatvorenih lica nastavila u periodu kada je dužnost upravnika KPD Butmir obavljao optuženi Radoje Lalović, potvrdili su svojim iskazima i svjedoci Nezir Huruz, Hasan Šunj, Munib Isić i Suno Dupovac.
448. Tako je tokom svog kazivanja svjedok Nezir Huruz opisivao svoje uobičajene dužnosti i uslove u kojima su boravili da bi potom naveo, obzirom da je uobičajeno bilo da zatvoreni budu izvedeni na ispitivanje te da je upamtio kako je Zlata Čaušević, kad se vratila sa ispitivanja bila sva isprebijana, odnosno da su joj leđa bila u potpunosti crna, tako da se usljed zadobijenih povreda samo srušila na krevet.
449. On je nadalje u svom kazivanju također potvrdio da je suprug oštećene Zlate Čaušević, Adil Čaušević na sličan način vraćen sa ispitivanja, odnosno sa vidljivim posljedicama premlaćivanja.
450. Da su se povremena premlaćivanja dešavala u vrijeme kada je dužnost upravnika KPD Butmir obavljao optuženi Radoje Lalović potvrdio je u svom iskazu i svjedok Hasan Šunj, koji je odgovarajući na pitanje kako su se prema zatvorenicima ophodili stražari naveo da on lično nije imao problema ali da mu je poznat slučaj da je jedan čovjek izveden iz spavaone, pretučen i vraćen nazad u prostoriju. Svjedok ovom prilikom nije naveo identitet oštećenog.
451. Nadalje, među svjedocima koji su potvrdili da je u KPD Butmir bilo povremenog premlaćivanja zatvorenika bio je i Avdo Pizović⁴¹, koji je istakao da on nije imao problema sa stražarima ali da mu je poznato kako je nekog od zatvorenika udario stražar Božo Radović kao i da je sam svjedok dobio batine od Nede Pandurevića zato što nije išao na rad. Naime svjedok je istakao kako je nakon što je imao neugodnosti i vjerovao da će poginuti prilikom iznošenja tijela Milovana Radovića da je došao Neđo Pandurević i rekao da ide na posao, a kad je svjedok rekao da ne može i da se povrijedio (svjedok je prethodni dan pao prilikom iznošenja Milovana Radovića) Pandurević mu je opsovao i 3 puta ga udario nogom.
452. Iskaz ovog svjedoka se u potpunosti podudara sa materijalnim dokazima Tužilaštva T-86 i T-83 koji upravo potvrđuju da su Neđo Pandurević i Božo Radović bili zaposlenici KPD Butmir u relevantnom periodu.
453. Poput prethodnih svjedoka i Munib Isić⁴² je u svom kazivanju istakao kako on lično nije imao nikakvih problema sa stražarima ali da mu je takođe bilo poznato kako je bilo zatvorenih lica koji su bivali tučeni, pojašnjavajući kako se radilo o šturim i škrtim informacijama..
454. Među licima koja su bila zatvorena u KPD Butmir bio je i svjedok Suno Dupovac⁴³ koji je takođe govorio o okolnostima premlaćivanja zatvorenih lica. Ovaj

⁴¹ Svjedok Avdo Pizović je sa grupom lica iz Hadžića dovedn u KPD Butmir 26. ili 27. juna i tu ostaje do 11. decembra 1992. godine.

⁴² Svjedok Munib Isić je sa grupom lica iz Hadžića doveden u KPD Butmir 24. ili 25. juna, 1992. godine, gdje ostaje do 08.02.1993. godine.

⁴³ Svjedok je iz Hadžića a krajem juna prebačen je na Kulu gdje ostaje do 03. ili 04. 12.1992. godine.

svjedok je opisujući uslove ishrane i hranu koju su dobijali u KPD Butmir istakao da je jedne prilike kada se vraćao sa radova ponio jabuku i da ga je stražar Pandurević nakon što je pronašao jabuku, ošamario.

Premlaćivanja i zlostavljanja poslije 16.12.1992. godine

455. Imajući u vidu činjenicu da je optuženom Soniboj Škiljeviću, između ostalog stavljeno na teret premlaćivanje nezakonito zatvorenih civila u periodu od polovine decembra 1992. godine pa da polovine decembra 1995. godine, bilo je relevantno utvrditi da li je bilo takvih pojava u navedenom periodu.
456. Dakle, da su se premlaćivanja zatvorenih lica nastavila i u vrijeme dok je optuženi Soniboj Škiljević obavljao dužnost upravnika potvrdilo je više svjedoka među kojima su bili Josip Sogović, Marjan Malešić, Mirsad Plećan, Muhamed Hurtić i Šemso Jašarević.
457. Svi navedeni svjedoci su tokom svog kazivanja isticali da je u prostorijama KPD Butmir bila uobičajena pojava premlaćivanja pojedinih zatvorenika. Ovu praksu najbolje potvrđuje iskaz svjedoka Muhamed Hurtića koji je naveo da ih stražari KPD Butmir nisu uvijek tukli ali da su se takve stvari periodično ponavljale.
458. Prema navodima ovog svjedoka među najistaknutijim u zlostavljanju zatvorenih lica bio je Nedo Pandurević, dodajući da su čim bi vidjeli da se Nedo Pandurević približava njihovoj prostoriji, znali da se ništa dobro neće desiti. Ovaj svjedok, dalje navodi kako su oni već bili navikli na batine, odnosno da ih udaraju u prolazu i to prije svega Gvozden Šarac i neki Milinković, pa je tako jednu noć ušao taj Gvozden Šarac i Milinković, koji su negdje pili, odnosno pijani su došli naveče, za vrijeme dok su zatvorenici spavali. Ušli su i sve su istjerali napolje, na hodnik ispred prostorija gdje su spavali i tu su ih udarali oko sat vremena, sve redom, tom prilikom su im svašta radili, govorili i tukli.
459. U kontekstu prethodnih navoda svjedoka Muhameda Hurtića treba doдати kako je Nedo Pandurević u kritično vrijeme bio komandir, odnosno da je ulazio u sastav najužeg rukovodstva KPD Butmir.
460. Svjedok Šemso Jašarević, je opisivao torture koje je proživio u KPD Butmir, on je u svom kazivanju istakao kako su on ali i većina ostalih iz njegove grupe, bili jako teško pretučen. Opisao je da je u KPD Butmir tučen od lica koja su njemu nepoznata ali da je pretučen do te mjere da nije znao da li će uopšte preživjeti kao i da su ga poslije toga posuli vodom zahvaljujući čemu je došao sebi. Ovaj incident se, ako se iskaz svjedoka Šemse Jašarevića dovede u vezi sa iskazom Marjana Malešića, desio između 8. i 10. mjeseca 1994. godine.
461. Kazao je da su ga tukli po svim dijelovima tijela tako da je tada zadobio lomove po grudima i povrede na glavi, rukama i nogama.

462. Svjedok Mirsad Plećan, koji nije lično bio žrtva premlaćivanja, potvrdio je da je na Igmanu zarobljeno šest muslimana (nije znao njihova imena), koji su tučeni i da je njihove jauke mogao čuti.
463. Najzad, da se takva praksa povremenog premlaćivanja zatvorenih lica nastavila, potvrdili su svojim iskazima i svjedoci Josip Sogović i Marjan Malešić. Oba ova svjedoka su potvrdila kako su u nekoliko navrata teško premlaćeni i da se nije radilo o nekom izdvojenim incidentu već da su oni bili premlaćivani u više navrata i da su čak tim prilikama bili odvođeni u drugu prostoriju. Svjedok Josip Sogović je tako opisao kako je jedne prilike bio premlaćen od više lica, koja su bila pijana ali da je među njima bio jedan karatista za kojeg je bio siguran da je bio trijezan. Prema kazivanju svjedoka, jedne prilike je odlazak u toalet skupo platio jer ga je pretukao neki Govedarica. Imajući u vidu vrijeme koje su Josip Sogović i Marjan Malešić proveli u KPD Butmir, navedeni incident se desio između 8. i 10. mjeseca 1994. godine a iz dokaza T-168 (Dopis KPD Butmir upućen Ministarstvu finansija u vezi sa isplatom toplog obroka za mjesec januar 1995. godine) proizilazi da je Vule Govedarica bio uposlenik KPD Butmir.
464. Ovaj svjedok je u svom kazivanju između ostalog potvrdio i da je među licima koja su bila pretučena u KPD Butmir bio i Slavko Srdić.
465. Gotovo podjednako teška premlaćivanja proživljavao je i svjedok Marijan Malešić, koji je svjedočeći pred sudom istakao da je bio premlaćen u više navrata i da je znao kako ih prilikom svakog ispitivanja sljeduju batine, te da je među licima koja su tučena bio i Salko Jašarević.
466. Svjedok Halid Aruković je takođe u svom iskazu napomenuo da je za vrijeme dok je bio u KPD Butmir pretučen od strane Neđe Pandurevića i to iz razloga što nije mogao da ide na radove, pri čemu je Neđu Pandurevića opisao kao najgoreg i osobu koja je znala udarati zatvorenike bez razloga.
467. Njegove navode je u potpunosti potvrdio svjedok Mehmed Agić, navodeći da je Aruković pretučen od strane stražara upravo kada je rekao da ne može ići na rad. Takođe, svjedok Mehmed Agić potvrdio je da je Islam Zulović pokušao da napiše pismo svojoj supruzi pa je zato što je u pismu naveo nešto što se nije svidjelo stražarima, pretučen.

Saznanje, odnos i doprinos premlaćivanjima od strane optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića

468. Među prvim pitanjima koja se postavljaju u vezi subjektivnog odnosa optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića, spram počinjenih djela, jeste da li su oni uopšte bili svjesni prakse povremenog premlaćivanja zatvorenih nesrba (prije svega muslimana), odnosno da li su imali informacije o takvim dešavanjima u KPD Butmir.

469. Već ranije su opisani detalji o zlostavljanju i maltretiranju zatvorenih lica i to u vrijeme prije nego je KPD Butmir preuzet od strane uprave koju je formiralo Ministarstvo pravosuđa i uprave SR BiH.
470. Dakle, čak i prije preuzimanja KPD Butmir od strane Ministarstva pravosuđa i uprave SR BiH, postojao je sistem zlostavljanja nezakonito zatvorenih lica.
471. Nakon preuzimanja KPD Butmir od strane Ministarstva pravosuđa i uprave SR BiH, brojni svjedoci su potvrdili da su ih obilazili optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević, kao i da su ih često vidali u krugu KPD Butmir, što sve upućuje na zaključak da su oba optužena imala detaljne informacije o zbivanjima u KPD Butmir, u kritičnom periodu .
472. U ovom kontekstu, treba pomenuti i činjenicu da su oba optužena dugogodišnji rukovodeći radnici u ustanovama za izvršavanje zatvorskih kazni i da su bili svjesna postojanja rizika od maltretiranja i zlostavljanja lica lišenih slobode od strane stražara. Takođe, oni su, kao rukovodeći radnici, bili u obavezi da vrše nadzor nad radom i postupanjem uposlenika/stražara i da po potrebi na odgovarajući način reaguju.
473. Sve ove okolnosti potvrdili su civili koji su u KPD Butmir došli iz sportske dvorane u Hadžićima, pa su tako između ostalih svjedoci Almin Dželilović, Hasib Dželilović i Senaid Stupar, istakli da ih je u prostorije KPD Butmir primio optuženi Radoje Lalović, u svojstvu upravnika KP Doma, što je potvrdio veći broj svjedoka, pa je tako između ostalih svjedok Hasib Dželilović istakao da im se optuženi Radoje Lalović, prilikom prijema predstavio kao upravnik i da od njih traži disciplinu i korektno ponašanje. Svjedok Hasib Dželilović prepoznao je optuženog Radoja Lalovića u sudnici. Takođe, svjedoci Munib Isić i Avdo Pizović, su naveli da su optužene Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića vidali svakodnevno te da je Radoje Lalović u nekoliko navrata dao cigarete zatvorenim licima.
474. Sud je analizirao uslove, odnosno okolnosti zlostavljanja zatvorenih civila te ovom prilikom utvrdilo da se nije radilo o mučenju kao sistemskoj i uobičajenoj pojavi unutar KPD Butmir. Naime, vijeće nije našlo da su bili ostavreni svi elementi krivičnog djela mučenja i to prije svega u pogledu zabranjene namjere koja podrazumijeva da se licima nanose teške tjelesne ili duševne boli ili patnje, u namjeni da se iznude informacije ili priznanje, ili u cilju kažnjavanja, zastrašivanja ili vršenja pritiska na žrtvu ili treću osobu ili diskriminacije iz bilo kog razloga, žrtve ili treće osobe.

Zaključak

475. Dakle, obzirom da su optuženi cijelo vrijeme, uprkos saznanjima koja su imali, održavali pasivan odnos spram maltretiranja i zlostavljanja zatvorenih lica, odnosno patnji koje su proživljavali, Sud zaključuje da su radnjama optuženih, ostvareni elementi krivičnog djela iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom k) KZ BiH, pri čemu su oni imali ulogu pomagača u izvršenju naprijed navedenih djela.

476. Naime, polazeći od izvedenih dokaza Sud nije mogao izvan svake razumne sumnje izvesti zaključak da su optuženi neposredno sudjelovali u zlostavljanju nezakonito zatvorenih civila, međutim imajući u vidu njihovo pasivno držanje te saznanja o tim zabranjenim pojavama (povremena premlaćivanja) vijeće je našlo da je upravo takvim pasivnim odnosom koji je uprava, na čelu sa optuženim Radojem Lalovićem i Sonibojem Škiljevićem, doprinijela održavanju sistema zlostavljanja odnosno premlaćivanja zatvorenih civila.
477. Prilikom izvođenja zaključka o krivičnoj odgovornosti optuženih, Sud je bio dužan da utvrdi da li opisano pasivno držanje optuženi ima toliku težinu da se smatra *actus reus*-om zločina protiv čovječnosti.
478. Prema ocjeni Suda, obzirom da se radilo o licima koja su obavljala dužnost upravnika i koji su imali mogućnost ali i dužnost da obezbijede sigurnost za zatvorena lica (na način što će kontrolisati ponašanje svojih podređenih-stražara i trećih lica koja dolaze u KPD), te da su nekorištenjem svojih ovlaštenja upravo omogućili opstanak sistema zlostavljanja, jasnim se nameće zaključak, da se opisano pasivno držanje mora smatrati *actus reus*-om krivičnog djela zločina protiv čovječnosti.
479. Tačnije, ovakvo pasivno držanje, prema ocjeni suda, ima težinu pomaganja u izvršenju zločina protiv čovječnosti.
480. Dakle zadržavajući pasivan odnos prema djelima koja su izvršena, a imajući u vidu dužnosti koje su obavljali, optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević su oglašeni krivim za krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom k) KZ BiH.
481. Na kraju treba dodati da je na ove okolnosti odbrana izvela niz svjedoka/tadašnjih uposlenika KPD Butmir među kojima su Ranko Tešanović, Nedo Pandurević, Slobodan Trifković, Milimir Gutić, koji su na potpuno identičan način u svojim iskazima tvrdili da premlaćivanja i zlostavljanja zatočenika u KPD Butmir, od strane stražara u kritičnom vremenu nije bilo. Ipak, imajući u vidu uvjerljivost iskaza svjedoka Tužilaštva, kao i činjenicu da su upravo ti svjedoci naveli da se jedan od svjedoka odbrane (Nedo Pandurević) isticao u malteretiranju svjedoka čiji je iskaz po ocjeni suda neuvjerljiv zbog svojih manjkavosti i protivriječnosti sa svim ostalim dokazima, sud nije mogao prihvatiti tezu odbrane.

Prinudni radovi (odvođenje u ropstvo) tačka 1d) i 2d) optužnice

482. Pored sudjelovanja u održavanju sistema nezakonitog zatvaranja, tužilaštvo je teretilo optužene da su doprinijeli održavanju sistema prinudnih radova, koje su nezakonito zatvoreni civili obavljali, kako za potrebe KPD Butmir i vojske, tako i za pojedina fizička lica.
483. U tom pravcu bilo je potrebno utvrditi da li su nezakonito zatvoreni civili obavljali radove, da li su isti bili prinudni ili dobrovoljni te da li su bili dozvoljeni.

484. Iz iskaza na glavnom pretresu saslušanih svjedoka optužbe kao i uvidom u veliki broj materijalnih dokaza koje je na glavnom pretresu prezentirala optužba, Sud je na nesumnjiv način utvrdio da su lica koja su zatvorena u KPD Butmir, obavljala radove, i da ova okolnost ni u jednom momentu nije bilo upitna. Da su išli na obavljanje radova potvrdili su mnogobrojni svjedoci kao i veliki broj materijalnih dokaza.

485. U vezi sa tezom koju je zastupalo Tužilaštvo treba navesti da je isto tvrdilo da se radilo o prinudnim radovima koji su u skladu sa međunarodnim pravom zabranjeni. Sa druge strane, odbrana je radove dijelila u dvije kategorije. Prvu kategoriju radova su zatvorena lica obavljala u korist i po naredbi vojske, što se optuženim po mišljenju odbrane ne može staviti na teret, dok su drugu grupu radova činili poslovi koji su bili u skladu sa Uputstvom o postupanju sa zarobljenim licima koja je donijelo Predsjedništvo SR BiH na sjednici održanoj 13.06.1992. godine i koje je objavljeno istog dana.

Dokazi koji potvrđuju da su nezakonito zatvoreni civili išli na obavljanje radova

486. Tokom postupka preko trideset saslušanih svjedoka potvrdilo je da je odlazak zatvorenih lica na obavljanje radova, tokom perioda juni 1992. godine – decembar 1995. godine, bila redovna pojava, te da su samo rijetki tvrdili da su dobrovoljno išli na radove.

487. Među svjedocima koji su potvrdili da su išli na radove bio je i Almin Dželilović⁴⁴ koji je naveo da je išao na obavljanje radova za potrebe vojske i da je u FAMOSu prilikom obavljanja radova ranjen. Takode, svjedok Avdo Pizović⁴⁵ je isto tako naveo da je išao na različite lokalitete na obavljanje radova te da je jedne prilike za vrijeme obavljanja radova u blizini linije razdvajanja ranjen, tako da mu je pružena pomoć u Kasindolu, ali i da su od pada granate prilikom obavljanja radova na ekonomiji poginuli Ramiz Smajić i Mehmed Isić.

488. Poput prethodnih svjedoka i Džemal Arnautović⁴⁶ potvrdio je kako je on išao na radove na ekonomiju ali da mu je takođe poznato da su neki prilikom obavljanja radova ranjeni i poginuli. Opisujući kako se odvijalo odvođenje na radove ovaj svjedok je naveo da bi se u jutro postrojili u hodnik, da dođu ljudi sa vojnim kamionima, potom izade par vojnika i traže od njihovih čuvara, 10, 15, 20 balija, potom ih popišu, odvoje i na kamion.

489. Odvođenje na radove na sličan način opisao je i svjedok Edin Hidić⁴⁷ koji je istakao kako je Nedo Pandurević prozivao ko ide na radove. Stražar ih je izvodio iz prostorija, a kamion je dolazio po njih. Od poslova koje je obavljao Edin Hidić je

⁴⁴ Almin Dželilović je bio u grupi muškaraca koji su krajem juna 1992. godine dovedeni u KPD Butmir i tu ostaje do 22.11.1992. godine.

⁴⁵ Avdo Pizović je bio u grupi muškaraca koji su krajem juna 1992. godine dovedeni u KPD Butmir i tu ostaje do 11.12.1992. godine.

⁴⁶ Svjedok Džemal Arnautović je tokom novembra 1992. godine doveden u KPD Butmir, gdje je ostao do 09.03.1993. godine.

⁴⁷ Svjedok Edin Hidić se ne sjeća kad je tačno došao u KPD Butmir ali zna da je to bio decembar mjesec i u KPD Butmir ostaje do 20.08.93. godine.

istakao da je na Dobrinji 4 kopao tranšeje, na Grbavici nosio namještaj iz muslimanskih stanova, kopao tranšee na Igmanu, a u Trnovu čistio put, pri čemu se pucalo po njima. Dakle, bio im je život u opasnosti prilikom obavljanja radova, a oni pri tome nisu mogli odbiti da rade.

490. Svjedok Halid Aruković⁴⁸ je isto tako opisao odvođenje na radove, govoreći da su po njega uvijek dolazili i da je bio običaj da se natovari na kamion i da ih vode na radove. Kao dokaz da su radovi koje su obavljali bili opisani i da oni nisu išli dobrovoljno na radove svjedok Halid Aruković istakao je da je prilikom obavljanja radova neki Harbaš ranjen od snajpera i da je neke od zatvorenika prilikom obavljanja radova ubio izvjesni Nebojša.

491. O načinu, odnosno razlozima zbog kojih su se pojedini zatvoreni civili javljali da idu na obavljanje radove, svjedočio je Hasan Šunj⁴⁹. Ovaj svjedok u svom iskazu je istakao kako se on dobrovoljno javljao da ide na radove, odnosno da ga niko nije tjerao. Međutim u kontekstu razmatranja da li se u suštini radilo o dobrovoljnim radovima, moraju se razmotriti i motivi zbog kojih su se pojedinci javljali. Iz iskaza ovog svjedoka, jasno proizilazi da je on išao na radove kako bi sebi osigurao bolje uslove, odnosno kako bi dobio bolju hranu i imao prilike da pojede voće koje je mogao naći prilikom obavljanja radova. Uprkos tim dodatnim obrocima, Hasan Šunj je za vrijeme svog boravka u KPD Butmir, izgubio deset kilograma, što još jednom ukazuje na ispravnost zaključka suda u vezi sa uslovima boravka u KPD Butmir..

492. Svjedok Hasib Dželilović⁵⁰ govoreći o motivima javljanja na radove u cijelosti je potvrdio iskaz svjedoka Hasana Šunja, dajući i pojašnjenje kako se postupalo ako u konkretnom slučaju nije bilo dovoljno dobrovoljaca. Naime, svjedok je istakao da je bilo slučajeva da se zatvorenici dobrovoljno javljaju kako bi išli na radove, ali da je motiv javljanja zapravo bila bolja hrana koju bi dobijali dok su na radovima. Svjedok je dalje u svom kazivanju potvrdio i da bi u slučaju kada nije bilo dovoljno dobrovoljaca, samo stražar odabrao potrebni broj zatvorenika, te da su radovi koje su oni obavljali bili prilično opasni, odnosno da su za vrijeme dok su radili, na na njih padale granate i otvarana vatra.

493. Da se praksa odvođenja na radove zatvorenih civila nastavila za vrijeme dok je dužnost upravnika vršio optuženi Soniboj Škiljević potvrdio je između ostalih svjedok Izudin Husaković⁵¹. Naime, ovaj svjedok je govoreći o uslovima boravka istakao da su nakon oko mjesec dana počeli ići na radove i da je u početku običaj bio da stražar odabere zatvorenike koji treba da idu na rad a da je naknadno bilo dovoljno dobrovoljaca tako da stražari nisu imali potrebu da odabiraju ljude za rad. Takođe,

⁴⁸ Svjedok Halid Aruković je najvjerojatnije 29.11.92. godine, prebačen u KPD Butmir gdje ostaje do 08.02.93. godine.

⁴⁹ Svjedok Hasan Šunj je 24. ili 25. juna sa grupom muškaraca iz Hadžića prebačen u KPD Butmir, gdje ostaje do 08.12.1992. godine.

⁵⁰ Svjedok Hasan Šunj je bio u grupi muškaraca iz Hadžića koji su prebačeni u KPD Butmir, negdje oko 26. juna 92. godine. U KPD Butmir ostaje do početka avgusta.

⁵¹ Prethodno je navedeno da je ovaj svjedok doveden sa grupom muškaraca iz Grapske u KPD butmir u decembru 1992. godine i da je u KPD Butmir ostao 17,5 mjeseci.

svjedok je govoreći o vrstama poslova koje je obavljalo, opisao da su vođeni na prve borbene linije da kopaju rovove i tranšeje i da su radili po noći.

494. Na pitanje koji je bio razlog da se zatvoreni civili javljaju za obavljanje radova, svjedok je pojasnio da su to činili iz razloga što bi prilikom obavljanja radova dobijali bolju hranu.

495. Slično kao i svi raniji svjedoci, Mehmed Agić⁵² je govoreći o radovima na koje su išli zatvoreni civili, potvrdio da je išao obavljati radove na više različitih lokacija i da je bilo nekoliko jako opasnih situacija te da je jedne prilike i ranjen.

496. Poput većine drugih zatvorenih civila, svjedok Mevlid Hadžić je bio u grupi koja je dovedena u prostorije KPD Butmir u decembru 1992. godine, gdje je ostao do 01.04.1994. godine. Dakle, svjedok je boravio u KPD Butmir za vrijeme dok je dužnost upravnika obavljao Soniboj Škiljević. Opisujući okolnosti u vezi sa odlaskom na radove on je istakao da je 10 dana po dolasku u KPD Butmir, počeo ići na radove i da se u početku išlo dobrovoljno a da kasnije nisu imali izbora. Pojašnjavajući termin "dobrovoljnog odlaska na radove" svjedok je naveo da se išlo na radove jer bi se tad dobijala bolja hrana, odnosno dobijali bi hranu koja je namijenjena za vojsku.

497. Na pitanje da pojasni kako je vršen izbor lica za rad odnosno da li su na radove izvodili stražari ili vojnici, svjedok je u svom kazivanju objasnio da je straža vršila izbor ljudi za rad i da su ih prilikom odvođenja popisivali. Najzad, jedne prilike dok je kopao tranšeje na Grbavici svjedok je ranjen zbog čega je proveo 4 dana u Kasindolu u bolnici a po povratku u KPD Butmir, imao je poštedu u trajanju od 10 dana.

498. Naizad, da je postojala redovna praksa da nezakonito zatvoreni civili idu na obavljanje prinudnih radova potvrdio je u svom iskazu i svjedok Nusret Kepeš⁵³, koji je govoreći o radovima koje su obavljali nezakonito zatvoreni civili naveo a da je on najviše vremena proveo radeći na dalekovodu, dok su ostali civili radili na različitim mjestima među kojima su Ekonomija, kamenolom pod Igmanom ili na borbenim linijama. Svjedok je dalje potvrdio navode svih prethodnih svjedoka, koji su istakli da su poslovi koje su obavljali bili opasni i da je bilo slučajeva da su zatvorenici ranjeni, te da je najviše poginulih bilo iz reda zatvorenika koji su dovedeni sa Manjače, odnosno koji su porijeklom iz Grapske u okolini Doboja.

499. Pored velikog broja iskaza svjedoka koji su prethodno navedeni, i iz kojih je vidljivo da je u KPD Butmir postojala rasporostranjena praksa korištenja zatvorenih civila za obavljanje različitih poslova, na isti zaključak upućuje i veliki broj materijalnih dokaza prezentiranih tokom postupka.

⁵² Mehmed Agić boravio je na različitim lokacijama da bi 20.08.1992. godine bio prebačen u KPD Butmir gdje ostaje do 15.06.1993. godine.

⁵³ Svjedok je bio u velikoj grupi civila iz Rogatice koja je prethodno bila na više lokacija a u KPD Butmir je doveden 30.04.1994. godine, gdje ostaje do 06.10.1994. godine.

500. Među brojnim materijalnim dokazima nalazi se Knjiga radilišta za 1993. godinu (dokaz Tužilaštva T-55) iz kojeg se jasno vidi da su zatvoreni civili išli na obavljanje radova i koji dokaz što je posebno značajno potvrđuje iskaze svjedoka Almina Dželilovića, Halida Arukovića, Izudina Husakovića i Mehmeda Agića. Naime, u pomenutoj Knjizi radilišta, između ostalih navode se imena pomenutih svjedoka koji su potvrdili da su tokom svog boravka u KPD Butmir išli na obavljanje radova.
501. Sličnu okolnost potvrđuje i Spisak radilišta za 1994. godinu (dokaz Tužilaštva T-56), iz kojeg je takođe vidljivo da je veliki broj lica nesrpske nacionalnosti išao na obavljanje radova. Između ostalih na spisku lica koja idu na obavljanje radova nalazi se i Izudin Husaković koji je takođe prilikom svjedočenja na glavnom pretresu izjavio da je dok je bio zatvoren u KPD Butmir išao na obavljanje radova.
502. Nadalje, dokaz Tužilaštva T-57 jasno potvrđuje da je postojala precizna evidencija o broju lica koja idu na obavljanje radova i lokalitetima gdje se radovi izvode. Između ostalog, kao mjesta gdje se obavljaju radovi, navode se Peradarnik, Ekonomija, Grbavica, Zlatište, Vojkovići, kasarna Slaviša Vajner-Čiča, a pored toga iz dokaza T-57 proizilazi da su dana 21.04.1993. godine izvođeni noćni radovi na lokalitetu Grbavice te da je Denis Ahmić prilikom odlaska na radove u kasarnu Slaviša Vajner-Čiča, smrtno stradao od snajperskog hica.
503. Među licima koja su saslušana na glavnom pretresu u vezi sa ovom tačkom optužnice/presude bio je i Muhamed Hurtić⁵⁴, koji je između ostalog potvrdio kako je on jedne prilike u novembru povrijeđen od mine i da je tada takođe povrede zadobio i Škiljan Osmo, što je u potpunosti saglasno sa dokazom tužilaštva T57 iz kojeg je vidljivo da je 04.11.1993. godine više lica povrijeđeno prilikom obavljanja radova i to od mine a da su između ostalih povrijeđeni Škiljan Osmo i Muhamed Hurtić.
504. Pored pomenutih dokaza tokom pretresa prezentirani su knjige odnosno dnevnicu radilišta iz kojih je vidljivo tačno ko je, odnosno koliko zatvorenih civila je gdje išlo na obavljanje radova a posebno je karakterističan dokaz Tužilaštva T-58 iz kojeg je vidljivo da su lica zatvorena u KPD Butmir bila angažovana svaki dan odnosno da nije bilo slučaj da se recimo ne radi određenim danima u sedmici (vikend i sl.).
505. Da je u okviru KPD Butmir postojao sistem odvođenja na radove nezakonito zatvorenih civila dodatno potvrđuju i dokazi Tužilaštva T-119, T-232 (službena zabilješka u vezi pogibije Kure Alena prilikom obavljanja radova na utvrđivanju linija na Dobrinji I), T-233 (službena zabilješka u vezi sa ranjavanjem Senija Lajoša), T-211 (molba za preuzimanje dvojice zatvorenika muslimana radi obavljanja radova za potrebe vojske), T-210 (molba za odobravanje 15 zatvorenika za obavljanje noćnih radova za potrebe vojske), T-208 (zahtjev za angažovanjem 15 zarobljenika na uredenju borbenog položaja koji je naslovljen Upravi KPD Kula-Butmir).

⁵⁴ Svjedok je iz Grapske kod Doboja. Boravio je na više različitih lokacija da bi krajem decembra mjeseca 1992. godine bio prebačen u KPD Butmir gdje ostaje do proljeća 1994. godine.

506. Dakle, imajući u vidu sve prethodno navedeno, vijeće nalazi da je izvan svake razumne sumnje dokazano kako su nezakonito zatvoreni civili bili angažovani na obavljanju različitih poslova te da je značajan dio tih poslova obavljan za potrebe vojske i to prije svega na borbenim linijama.
507. Nadalje, u vezi sa činjeničnim utvrđenjima ovog vijeća u vezi sa tačkama 1d) i 2d) optužnice/presude, vijeće nalazi dokazanim da je prilikom obavljanja prinudnih radova došlo do pogibije i ranjavanja većeg broja lica.
508. Da su prilikom obavljanja prinudnih radova smrtno stradali Vahid Gačanović, Zulfo Vatrić, Mehmed Isić, Ramiz Smajić, Hasib Šahović, Hasan Šabović, Ismet Hidić, Safet Bešić, Denis Ahmić, Suad Hasančević, Senad Hasančević, Izudin Hodžić, Samir Hidić, Mustafa Hurtić, Osmo Škiljan, Salih Hurtić, Rasim Čamdžić, Ševal Čamavdžić, Alen Kure, Šemsudin Smajić, Senji Lajoš, Fadil Osmanović, Kasim Hurtić i Munever Hidić, proizilazi iz iskaza svjedoka: Junuza Harbaša, Muniba Isića, Avde Pizovića, Mušana Šunja, Sune Dupovca, Senaida Stupara, Almina Dželilovića, Hasiba Dželilovića, Hasana Šunja, Edina Hidića, Izudina Husakovića, Muhameda Hurtića, Mevlida Hadžića, Halida Arukovića, te materijalnih dokaza: T-93 (spisak nezakonito zatočenih), T120 (presjek AID-a), T131 (rješenje Osnovnog suda II u Sarajevu od 13.09.1994. godine), T-94, T.98, T100, T-188 (spiskovi zatvorenih/zarobljenih), T-97 (spisak Saveza logoraša), T-132 (rješenje Kantonalnog suda u Sarajevu od 16.08.2000. godine), T-234 (dopis Federalne komisije za nestale osobe), T-93 (spisak nezakonito zatvorenih), T-138 (izvod iz matične knjige umrlih općine Hadžići), T-55 (knjiga radilišta), T-119 (sveska radilišta), T-184 (spisak zatvorenih), T-223 (izvod iz matične knjige umrlih), 239 (sveska radilišta za 1993. godinu), T-224 (izvod iz matične knjige umrlih), T-66 (izvještaj dežurnog Doma za 13./14. 06.1993. godine), T-225 (izvod iz matične knjige umrlih), T-235 (podaci o traženim licima Centralne komisije za razmjenu zarobljenika i civila RS), T-232 (zabilješka komandira 2. čete Kasindolskog bataljona), T-66 (izvještaj dežurnog Doma za 06.01.1994. godine), T-58 (sveska radilišta za 1994. godinu), O2-35 (fotodokumentacija CJB od 10.11.1995. godine).
509. Nadalje, da su prilikom obavljanja prinudnih radova ranjeni Munib Isić, Nusret Šunj, Adem Balić, Nedžad Salihović, Dževad Smajić, Muharem Rešidović, Avdo Pizović, Junuz Harbaš, Mehmed Agić, Almin Dželilović, Husein Hurtić, Jasmin Husaković, Vahidin Hasančević, Hasan Hurtić, Sead-Sejo Škiljan, Muhamed Hurtić, Omer Hidić, Rifet Husaković, Osman Hurtić, Fadil Šabanović, Vehid Alić, Refik Hodžić, Sadržir Husaković, Mujo Škiljan, Haris Jesenković, Senad Hurtić, Mevlid Hadžić, Zenun Morina, Esad Klačar, Šaćir Čagalj, Nihad Mehmedović, Nedim Alić, Safić Čosić, Rasim Huskić, Ferid Hasančević, Asim Husaković i Rasim Selimović proizilazi iz iskaza svjedoka: Mevlid Hadžić, Muhamed Hurtić, Elfid Husaković, Izudin Husaković, Munib Isić, Junuz Harbaš, Senaid Stupar, Almin Dželilović, Avdo Pizović, Mehmed Agić i Halid Aruković, te materijalnih dokaza: T-119 (sveska radilišta), T-66 (Izvještaj dežurnog Doma na dan 16.05.1993.godine), T-236 (evidencija KPD Butmir), T-57 (brojeno stanje iz 12.mjeseca 1993.godine), T-93 (spisak zatočenih), T-120 (presjek AID-a), T-239 (sveska radilišta iz 1993.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 04.11.1993.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 06.01.1994.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma

na dan 06.02.1994.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 20.08.1993.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 04/05.07.1993.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 30.05.1993.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 18.05.1993.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 09.04.1993.godine), T-66 8 izvještaj dežurnog Doma na dan 17.04.1993.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 04.11.1993.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 21.04.1993.godine), T-36 (otpusno pismo Gradske bolnice od 21.03.1993.godine), T-57 (brojno stanje za 04.11.1993.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 22.05.1993.godine), T-66 (izvještaj dežurnog Doma na dan 25/26.07.1993.godine).

510. Na kraju kada je riječ o prinudnim radovima, treba istaći da je tačkom 1d i 2d optužnice, tužilac optužene Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića teretio za sudjelovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu čiji je cilj bio porobljavanje (odvođenje u ropstvo). Drugim, riječima, ovom tačkom optužnice se ne stavljaju na teret pogibije i ranjavanja nezakonito zatvorenih civila, već se ta stradanja koriste u cilju dokazivanja da se radilo o radovima koji su po svojoj prirodi bili opasni (uključujući radove na prvim borbenim linijama), pa samim time i protivni odredbama Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima.

511. Naime, članovima 49. i 52. pomenute konvencije, propisano je da se ratni zarobljenici ne smiju koristiti u topioničarskoj, mašinskoj i hemijskoj inustriji i građevinarstvu koji su vojne prirode odnosno vojne namjene. Takođe, pomenutim odredbama, propisano je da se ratni zarobljenici ne bi trebali koristiti za obavljanje poslova koji su opasni ili štetni po zdravlje.

512. Dakle imajući u vidu veliki broj stradanja nezakonito zatvorenih civila, kao i činjenicu da su obavljali radove za potrebe vojske uključujući izgradnju vojnih utvrda, jasnim se nameće zaključak da su nezakonito zatvoreni civili bili angažirani na poslovima koji su bili zabranjeni za kategoriju ratnih zarobljenike u skladu sa odredbama Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima iz 1949. godine.

513. Sa druge strane, imajući u vidu činjenicu da se ranjavanja i pogibije koriste u cilju dokazivanja da se radilo o zabranjenim radovima, odnosno da ona sama po sebi nisu bila predmet optuženja, to Sud, izuzev konstatacije da je zaista došlo do pogibija i ranjavanja, nije bilo u prilici da, u vezi sa ovim pitanjem, odlučuje o krivičnoj odgovornosti optuženih.

Znanje i doprinos optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića u održavanju sistema prinudnog rada

514. Tokom dokaznog postupka, uveden je veliki broj dokaza koji je potvrđivao kako su lica koja su bila nezakonito zatvorena u prostorijama KPD Butmir, obavljala različite poslove kako za potrebe vojske, tako i za potrebe KPD Butmir, te pojedinih fizičkih lica.

515. U vezi sa samim obavljanjem radova ni odbrana nije iznosila posebne kontraargumente, već se teza odbrane može svesti na pokušaj da se dokaže kako su poslovi koji su rađeni za potrebe vojske potpuno odvojeni i da sa njima Uprava KPD Butmir nije imala ništa, dok su poslovi koji su obavljani za potrebe KPD Butmir, bili dozvoljeni u skladu sa Uputstvom o postupanju sa zarobljenim licima.
516. U skladu sa pomenutim uputstvom, zarobljena lica pored radova u vezi sa uređivanjem i održavanjem logora, mogu biti upotrebljavana za radove u poljoprivredi, industriji, rudarstvu, zanatstvu, saobraćaju, trgovini te drugim poslovima pod uslovom da isti nisu u neposrednoj vezi sa ratnim dejstvima.
517. Sud nije mogao prihvatiti takvu podjelu odgovornosti, odnosno za Sud je u konkretnom slučaju bilo relevantno da li je Uprava KPD Butmir, na čelu sa optuženim Radojem Lalovićem i Sonibojem Škiljevićem, imala odgovarajuća saznanja o prirodi poslova koje su obavljali nezakonito zatvoreni civili te da li su u tom pravcu imali saradnju sa vojskom na način i u obimu da se izvede zaključak da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević, doprinijeli u značajnoj mjeri održavanju sistema prinudnih i protivzakonitih radova.
518. Naravno, prvo pitanje jeste glasilo da li su zatvorenici zaista dobrovoljno obavljali navedene radove.
519. Prema viđenju odbrane ali i pojedinih svjedoka, relevantna je bila činjenica da li su se zatvorena lica dobrovoljno prijavljivala da idu na radove, pri čemu po takvom viđenju nije bilo relevantan motiv za prijavljivanje.
520. Sud nije mogao prihvatiti takav stav već je, bilo u obavezi da utvrdi i motive prijavljivanja za odlazak na radove te u tom svjetlu razmotri da li se zaista radilo o dobrovoljnom ili prinudnom radu.
521. Svi svjedoci, izuzev jednog koji se dobrovoljno javio da ide na rad vjerujući da će tom prilikom smrtno stradati i sebi uskratiti patnju i agoniju, su istakli da su se javljali za rad kako bi dobili dodatne, odnosno bolje obroke. Uprkos tim boljim obrocima, lica koja su išla na rad izgubila su na kilaži pa se tako kao primjer može uzeti Hasan Šunj koji je za vrijeme boravka u KPD Butmir izgubio deset kilograma. Dakle, ti bolji obroci po ocjeni vijeća, posebno ako se promatraju u kontekstu činjenice da su brojni zatvorenici za vrijeme boravka u KPD Butmir izgubili i po više desetina kilograma, ne mogu se smatrati luksuzom već načinom da se osigura minimum potreba za hranom. Dakle, dobrovoljno javljanje da se ide na rad, kako bi se osigurala dodatna ishrana, ne može se smatrati dobrovoljnim radom već je po ocjeni ovog vijeća u pitanju prinudan rad, a činjenica što su na rad išli zbog boljih obroka dodatno potvrđuje već ranije zaključke suda u vezi sa uslovim boravka nezakonito zatvorenih civila u KPD Butmir.
522. Nadalje, da je pomenuti zaključak ispravan potvrđuju i dokazi koji su prethodno pomenuti (spiskovi radilišta) iz kojih je vidljivo kako se na rad išlo gotovo svaki dan i kako su postojali formirani radni vodovi, koja okolnost takode upućuje na zaključak da se radilo o prinudnim radovima.

523. U vezi sa pitanjem da li su poslovi za koje su zarobljena lica mogla biti korištena prema ranije pomenutom Uputstvu, važno je istaći da je isto u suprotnosti sa odgovarajućim odredbama Ženevskih konvencija, što je predmet odvojenog razmatranja.
524. Poslovi koji su obavljani za potrebe vojske upravo su bili u suprotnosti sa odredbom člana 10. Uputstva o postupanju sa zarobljenim licima koja propisuje da se zarobljena lica ne mogu koristiti na poslovima koji su u neposrednoj vezi sa ratnim dejstvima. Naime, brojni su iskazi svjedoka koji su potvrdili kako su išli obavljati poslove na prve borbene linije, a da je ovaj navod tačan potvrđuju i brojni materijalni dokazi, i to prije svega dokaz Tužilaštva T-209 iz kojeg je vidljivo da će "zarobljenici" biti angažovani na izgradnji rovova; dokaza Tužilaštva T-208 iz kojeg je vidljivo da će se "zarobljenici" koristiti na poslovima uređivanja borbenog položaja, odnosno kopanja tranšea; dokaza Tužilaštva T-207 iz kojeg je vidljivo da će "zarobljenici" biti angažovani na dopunskom uređenju fortifikacijskih objekata za borbena dejstva i zaštitu; dokaza Tužilaštva T-206 iz kojeg je vidljivo da će zatvorenici biti angažovani na utvrđivanju linija odbrane u rejonu Krtelja; dokaza Tužilaštva T-232 iz kojeg je vidljivo da je "zarobljenik" Alen Kure, ranjen prilikom obavljanja radova na utvrđivanju linija odbrane u rejonu Dobrinje I, te dokaza Tužilaštva T-233 iz kojeg je vidljivo da je prilikom obavljanja radova na udaljenosti od oko 100 metara od neprijateljskih položaja ranjen Senji Lajoš, koji je bio zatvoren u KPD Butmir.
525. Dakle, imajući u vidu sve nvedene dokaze, vijeće je izvan svake razumne sumnje izvelo zaključak da su lica koja su bila nezakonito zatvorena u KPD Butmir, korištena za izvođenje radova koji su bili u suprotnosti sa Uputstvom o postupanju sa zarobljenim licima, te da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević bili svjesni te prakse. Nadalje, čak i da se radilo o poslovima koji su dozvoljeni, u skladu sa članom 54. Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima, postojala je obaveza isplaćivanja naknade za rad, što nikada nije radeno.
526. Na kraju, kada je u pitanju doprinos optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića, treba još jednom ponoviti da su oni obavljali dužnost upravnika te da su u skladu sa time imali nadzor i rukovodili svim važnijim zbivanjima u KPD Butmir, što su i sami u svojim iskazima potvrdili. Dosljedno takvom zaključku, optuženi su zasigurno komunicirali sa vojskom i osiguravali traženi broj nezakonito zatvorenih civila koji su trebali biti angažovani na radovima.
527. Dakle, optuženi su u suštini, nastavili saradnju sa vojskom, tako da su pored čuvanja nezakonito zatvorenih lica oni iste predavali vojsci kako bi obavljali radove koji su zabranjeni Uputstvom o postupanju sa zarobljenim licima, te na taj način dali značajan doprinos funkcioniranju sistema prinudnog rada/porobljavanja nezakonito zatvorenih civila, a da niti jednim pismenim aktom niko od optuženih se nije obratio vojsci u pogledu njihove zaštite.
528. Na kraju, kada je riječ o poslovima na kojima su nezakonito zatvoreni civili bili angažovani treba napomenuti da se u suštini radilo o civilima tako da su isti

mogli biti angažovani isključivo na poslovima, i pod uslovima propisanim članom 40. Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12.08.1949. godine, odnosno na njih se nisu mogle primjenjivati odredbe Odjeljka III Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12.08.1949. godine.

529. Ovo u suštini znači, da ne bi bilo dovoljno da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević uspjeli dokazati da su radovi na kojima su bili angažovani "ratni zarobljenici" bili dozvoljeni u skladu sa odredbama Uputstva o postupanju sa zarobljenim licima i Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima, jer su se na zatvorena lica, imajući u vidu činjenicu da su optuženi znali da se ne radi o ratnim zarobljenicima već nezakonito zatvorenim civilima, primjenjivale odredbe člana 40. Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata.

530. Dakle, u skladu sa prethodnim civilima koji su bili nezakonito zatvoreni, mogli su biti prinudno angažovani isključivo na poslovima i pod uslovima koji su važili za sva ostala lica (dakle ne ostali osuđenici/pritvorenici, vojni i civilni, koji su bili zatvoreni u KPD Butmir), sa odgovarajućeg podrčja, što sasvim jasno nije bio slučaj.

531. Drugim riječima, imajući u vidu odredbu člana 40. Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12.08.1949. godine, koja propisuje da se zaštićena lica mogu prinuđavati na rad samo u onoj mjeri u kojoj i državljani strane u sukobu na čijem se području zaštićena lica nalaze, svi poslovi koje su obavljali nezakonito zatvoreni civilni, uključujući i one koji su obavljani u KPD Butmir i privrednim jedinicama KPD Butmir, su bili nedozvoljeni.

Zaključak

532. Polazeći od prethodne analize, sud je izvan svake razumnije sumnje utvrdio da je u KPD Butmir postojao sistem angažovanja lica na zabranjenim poslovima, odnosno da je postojao sistem prinudnog rada/porobljavanja nezakonito zatvorenih lica, te da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević, kroz saradnju sa vojskom i drugim subjektima te sačinjavajući radne vodove i određujući dnevni režim nezakonito zatvorenih civila, dali značajan doprinos u održavanju takvog sistema u skladu sa čime su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević oglašeni krivim zbog učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu čiji je cilj između ostalog bio i porobljavanje, odnosno izvršenje krivičnog djela iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom c) KZ BiH.

Razlozi zbog kojih su Radoje Lalović i Soniboj Škiljević oglašeni krivim za pomaganje u Udruženom zločinačkom poduhvatu a ne i za planiranje, poticanje, naređivanje, izvršenje i podržavanje.

533. Prilikom analiziranja pojedinih oblika individualne krivične odgovornosti obrazloženi su kriteriji koje je potrebno zadovoljiti da bi se optuženi oglasili krivim za planiranje, naedivanje, izvršenje ili pomaganje i podržavanje.

534. Imajući u vidu utvrđeno činjenično stanje vijeće je zaključilo da Tužilaštvo nije uspjelo dokazati izvan razumne sumnje da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj

Škiljević planirali krivična djela koja im se stavljaju na teret. Naime, kako je precizno obrazloženo, KPD Butmir je već tokom aprila 1992. godine faktički počeo funkcionisati kao centar odnosno mjesto na kome su nezakonito zatvarani civili nesrpske nacionalnosti. Tek krajem mjeseca juna 1992. godine dolazi do osnivanja KPD Butmir od strane Ministarstva pravosuđa i uprave SR BiH, formiranja rukovodstva i primopredaje. Dakle, polazeći od same hronologije zbivanja, odnosno od činjenice da su optuženi faktički naslijedili sistem koji je već bio uspostavljen, ne može se izvan svake razumne sumnje izvesti zaključak da su optuženi planirali zločine koji im se stavljaju na teret.

535. Nadalje, Sud iz dokaza koje je prezentiralo Tužilaštvo, nije mogao izvesti zaključak da su optuženi poduzeli bilo koje radnje sa ciljem da treće lice navedu na izvršenje djela koje se njima stavlja na teret. Kako je već ranije naznačeno, optuženi su, nakon primopredaje KPD Butmir, nastavili sa svim poslovima koji su obavljani u prethodnom period. Dakle, oni su doprinijeli da i dalje ostane na snazi sistem koji je uspostavljen, međutim, nisu izloženi dokazi da su optuženi navodili treća lica na izvršenje djela koja se njima stavljaju na teret. Iz ovih razloga, optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević nisu oglašeni krivim za podsticanje.

536. Nadalje, iz izvedenih dokaza sud nije mogao izvesti zaključak da je bilo ko od optuženih izdao neku naredbu ili bilo koji od zločina za koje se tereti neposredno izvršio. Kako je još ranije više puta ponovljeno, optuženi su samo održali sistem koji su prethodno naslijedili, pri čemu su u određenim elementima poduzeli korake kako bi se popravio položaj nezakonito zatvorenih civila. Međutim radnje koje su poduzeli radi unaprijedenja uslova, po ocjeni vijeća, nisu bili dovoljni da bi ih oslobodili od krivične odgovornosti. Po ocjeni vijeća oba optužena su postupajući na prethodno opisani način pomogli u izvršenju djela koja im se stavljaju na teret.

Odmjeravanje sankcije

Kazna mora biti srazmjerna težini djela za koja su Radoje Lalović i Soniboj Škiljević oglašeni krivim

537. KPD Butmir je služio za nezakonito zatvaranje civila nesrpske nacionalnosti praktično tokom cijelog ratnog perioda, odnosno od mjeseca maja 1992. godine pa do sredine mjeseca decembra 1995. godine.

538. Tokom mjeseca maja 1992. godine, KPD Butmir je funkcionisao u okviru MUP SR BiH, a njegovo preuzimanje od strane Ministarstva pravosuđa i uprave SR BiH, krajem mjeseca juna 1992. godine i u okviru ovog ministarstva nastavlja funkcionisati tokom cijelog relevantnog perioda.

539. Nakon što je KPD Butmir prešao u sastav Ministarstva pravosuđa i uprave, KPD Butmir je djelimično vraćen svojoj prvobitnoj namjeni, odnosno počinje funkcionisati kao institucija za izdržavanje kazni koje su izrekli redovni i vojni sudovi, te mjere pritvora koje su takođe određivali redovni i vojni sudovi.

540. Paralelno sa osudenicima i pritvorenima, u KPD Butmir bili su zatvoreni i tzv. ratni zarobljenici, odnosno radi se o više stotina civila nesrpske nacionalnosti.
541. Ova lica su boravila različite vremenske periode između 7 dana i nekoliko godina. Tokom boravka, bili su smješteni u neuslovnim prostorijama, odvođeni su na radove koji su veoma često bili jako opasni a pojedini civili su tokom svog boravka bili pretučeni jednom ili u više navrata.
542. Mnogi od njih su zadobili teške povrede ili im je narušeno zdravlje, tako da i danas trpe od posljedica nezakonitog zatvranja. Radi se o patnjama koje će ih pratiti cijeli njihov život.

Društvena osuda kažnjivog ponašanja optuženih

543. Prilikom odmjerenja kazne za lica koja su oglašena krivim za djela ratnih zločina, naročito treba imati u vidu da izrečena kazna, koja između ostalog treba održavati osudu od strane zajednice, mora biti promatrana u kontekstu činjenice da se radi o zločinima u skladu sa međunarodnim pravo. Dakle, izrečena kazna u sebi mora imati dvije komponente kada se govori o društvenoj osudi.
544. Prvu komponentu čine društvene vrijednosti koje su opšteprihvaćene u okvirima Bosne i Hercegovine, te pravnu tradiciju koja se već duži vremenski period razvijala na ovim područjima.
545. Drugu komponentu predstavlja činjenica, da se radi o djelima koja su zbog svoje težine i surovosti dovela do toga da se na planetarnom nivou definiše skup kažnjivog ponašanja. Prilikom odmjerenja sankcije, dakle mora se uzeti u obzir upravo činjenica da se za kažnjavanje ovakvog ponašanja zalaže cjelokupna Međunarodna zajednica, tako da izrečena kazna mora u sebi sadržavati ne samo vrijednosti koje su dominantne na lokalnom nivou, već i vrijednosti za čiju se promociju zalaže cijeli svijet.

Namjera da se na učinioce utiče da u buduće ne čine krivična djela i da se na ostale utiče da ne čine krivična djela

546. Priroda krivičnih djela iz oblasti ratnih zločina, posebno ako se ona posmatraju u svjetlu današnje prakse, odnosno situacije da se predmeti ratnih zločina procesuiraju dugi niz godina nakon okončanja neprijateljstava, je složena. Naravno, idealno bi bilo kada bi se učinioци ratnih zločina krivično gonili neposredno nakon izvršenja djela, a posebno prije prestanka neprijateljstava.
547. Nažalost ovaj predmet se odnosi na učinioce koji su procesuirani tek nakon prestanka neprijateljstava.
548. Polazeći od tih okolnosti vijeće je uzelo u obzir činjenicu da su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević prije izvršenja djela koja su bila predmetom ovog postupka vodili primjeran život i da do sada nisu osuđivani.

549. Takode vijeće je imalo u vidu da će ako se uzme u obzir ponašanje optuženih prilikom izvršenja krivičnog djela, izrečene kazne u konačnici uticati i na treća lica da ne vrše krivična djela.

Namjera da se utiče na svijest građana o pogibeljnosti krivičnih djela i opravdanosti kažnjavanja učinitelja

550. Glavna osobina krivičnih djela iz oblasti ratnih zločina jeste da u vrijeme njihovog izvršenja vlada pretpostavka, odnosno atmosfera nekažnjivosti. Zbog ovih razloga često se dešava da se kroz dugi vremenski period ponavljaju određena djela. Ipak, kada se radi o predmetima ovakve prirode, posebno je važno da se prilikom odmjeravanj sankcije stavi do znanja da je revanšizam i osveta suprotna odredbama međunarodnog prava, odnosno da je argument *tu quoque*, potpuno neprihvatljiv.

551. Dakle, prilikom odmjeravanja sankcije za optužene Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića, vijeće je posebno imalo u vidu da se oni prilikom izvršenja djela koja im se stavljaju na teret nisu rukovodili pomenutim načelom, već su ipak u okviru sistema čiji su bili sastavni dio pokušali da uvedu određene minimalne standarde, pri čemu su se ipak složili sa cjelokupnim sistemom kažnjivog ponašanja, odnosno činjenja zločina.

Stepen krivice

552. Prihvatanjem doktrine udruženog zločinačkog poduhvata, optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević su dobili status izvršila u skaldu sa pozitivnim propisima. Međutim, kako bi se napravila nužna i pravedna distinkcija, uveden je i pojam neposrednog izvršioca kojim terminom se označava lice koje je i fizički izvršilo zločin. U konkretnom slučaju, optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević nisu neposredno izvršili nijedno djelo za koje su oglašeni krivim već su se u suštini pasivno držali spram činjenice da institucija na čijem su čelu predstavlja jedan zaseban kriminalni sistem. Dakle, to pasivno držanje, imajući u vidu da su optuženi obavljali dužnost upravnika, u dovoljnoj mjeri je doprinijelo održavanju i funkcionisanju uspostavljenog kriminalnog sistema, da bi njihov doprinos bio okarakterisan kao značajan, a oni oglašeni krivim.

553. Dakle, ipak uprkos činjenici što su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević oglašeni krivim da su izvršili djela koja im se stavljaju na teret ovo vijeće je smatralo da stepen njihove krivice nije toliko da bi zahtijevao posebno strogo kažnjavanje.

Pobude i okolnosti iz kojih je djelo izvršeno

554. Tokom cjelokupnog postupka odbrana je pokušavala da održi tezu kako su se optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević zatekli na poziciji upravnika, usljed vihora nesretnih događaja koji su se odigrali tokom 1992. godine.

555. Vijeće je u suštini prihvatilo činjenicu da su optuženi tragajući za što miroljubivijim i bezbjednijim vidom svog angažmana u vihoru rata, pronašli utočište

u KPD Butmir, u okviru sistema u kojem su proveli svoj radni vijek, koji im je bio poznat i shvatljiv.

556. Dakle, optuženi su se u KPD Butmir zatekli silom prilika, a optuženi Radoje Lalović se prihvatio dužnosti upravnika, vjerujući u namjere tadašnjeg ministra uprave i pravosuđa SR BiH, Momčila Mandića, da se uspostavi koliko-toliko podnošljiv stepen pravne sigurnosti.
557. Satavni dio tog projekta je bilo i osnivanje kazneno-popravnih institucija u ingerenciji civilnih vlasti.
558. Pridružujući se inicijativi ministra Momčila Mandića, optuženi Radoje Lalović je došao na funkciju upravnika KPD Butmir, pri čemu je prilikom primopredaje prostorija, optuženi Radoje Lalović primio i određeni broj nezakonito zatvorenih civila.
559. Za razliku od optuženog Radoje Lalovića, Soniboj Škiljević je prilikom preuzimanja dužnosti upravnika bio svjestan da se u KPD Butmir drže nezakonito zatvoreni civili i da isti neće tu ostati „svega nekoliko dana dok se ne organizuje razmjena“, što ga u određenoj mjeri dovodi u nepovoljniji položaj u odnosu na optuženog Radoja Lalovića.
560. Na kraju kada se govori o okolnostima izvršenja krivičnog djela koje im se stavlja na teret, vijeće je prije svega imalo u vidu činjenicu da su brojni svjedoci potvrdili kako su se prema njima optuženi veoma korektno ophodili te da su se za vrijeme dok su oni bili prisutni, osjećali sigurnije.
561. Takođe svjedoci su potvrdili kako su im optuženi u nekoliko navrata podijelili cigarete a Radoje Lalović je imao običaj reći kako će sve jednog dana proći i kako treba ostati čovjek.
562. Na kraju kada je u pitanju postupanje optuženog Soniboja Škiljevića vijeće je imalo u vidu i činjenicu da je optuženi Soniboj Škiljević lično spriječio ulazak vojnika u KPD Butmir, koji su htjeli da se osvećuju nad nezakonito zatvorenim civilima.

Lične prilike optuženih i njihovo držanje tokom postupka

563. Kada se govori o ličnim prilikama optuženog Radoja Lalovića, treba istaći da je vijeće cijenilo njegovu dob odnosno činjenicu da je u vrijeme objavljivanja presude imao 64 godine. Takođe ovome treba dodati da nije ranije osuđivan i da je cijeli svoj vjek proveo na poslovima izvršenja krivičnih sankcija.
564. Vijeće je imalo u vidu i činjenicu da se optuženi Radoje Lalović tokom cjelokupnog postupka ponašao veoma korektno te da je na taj način doprinio efikasnijem vođenju postupka. Ovome treba dodati da se za vrijeme dok je boravi na slobodi uz primjenu mjera zabrane, istih pridržavao, odnosno da u ovom pravcu nije bilo nikakvih pritužbi.

565. Prilike optuženog, Soniboja Škiljevića, su slične onima koji je važe za prvooptuženog Radoja Lalovića. Tokom cijelog postupka, optuženi Soniboj Škiljević se veoma korektno držao, a saradnja sa njegovim braniocem i Tužilaštvom bila je na visokom nivou. U odnosu na optuženog Radoja Lalovića, Soniboj Škiljević je nešto mlađi (dvije godine) ali je vijeće moralo imati na umu činjenicu da ovaj optuženi imao teško bolesno dijete.

Zaključak

566. Polazeći od svih iznesenih, kumulativno posmatranih razloga, vijeće je utvrdilo da na strani optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića postoje naročito olakšavajuće okolnosti, koje opravdavaju izricanje zatvorske kazne u trajanju kraćem od one koja je predviđena kao zakonski minimum.

567. Nadalje, imajući u vidu lične prilike, okolnosti izvršenja djela, činjenicu da je Radoje Lalović dužnost upravnika obavljao 6 mjeseci a Soniboj Škiljević tri godine, vijeće je zaključilo da je kazna zatvora za u trajanju od 5 (pet) godina (za Radoja Lalovića) i 8 (osam) godina za Soniboja Škiljevića, adekvatna težini izvršenih djela, stepenu krivnje i ličnim prilikama optuženih, te da će se njome postići svrha kažnjavanja.

Razlozi za oslobađanje od optužbi Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića

568. Tačkom 1b optužnice, optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević se terete za ubistva lica koja su bila zatvorena u prostorijama KPD Butmir, izvedena i strijeljana na nepoznatoj lokaciji. Radi se o grupi lica koja su lišena slobode u Kasindolskoj ulici.

569. Prilikom analiziranja dokaza koji se tiču raspuštanja ranijeg KPD Butmir konstatovano je da je tek naknadno KPD Butmir ponovno uspostavljena ali ovaj put u sklopu Ministarstva pravosuđa i uprave SR BiH.

570. Imajući u vidu da je došlo do prekida u funkcionisanju KPD Butmir u okviru ministarstava pravde (Ministarstvo pravde Socijalističke republike BiH i Ministarstvo pravosuđa i uprave SR BiH), odnosno da je jedno vrijeme faktičku vlast u KPD Butmir obnašalo Ministarstvo unutrašnjih poslova SR BiH bilo je potrebno utvrditi, kad je nastupio prekid i kad su u KPD Butmir dovedena lica iz Kasindolske.

571. Polazeći od iskaza većeg broja svjedoka, odnosno prije svega od iskaza svjedoka Fadila Krehe (prijeratnog upravnika KPD butmir), vijeće je utvrdilo da je početkom mjeseca aprila 1992. godine došlo do raspuštanja KPD Butmir.

572. Iskaz svjedoka Fadila Krehe potvrdio je i svjedok Nedo Kapuran koji je istakao kako je on, kao pripadnik oklopnomehanizovane jedinice, početkom mjeseca maja 1992. godine smješten u KPD Butmir.

573. Na pitanje koga je mogao vidjeti u KPD Butmir, svjedok je istakao da je tamo vidio policiju, a na dodatno pitanje da li su mu poznati Milenko Tepavčević i Radenka Vujičića, svjedok je istakao da ih ne poznaje ali da je za njih čuo. U KPD-u ostaje do pred kraj mjeseca avgusta 1992. godine kada prelazi na ekonomiju.
574. Svjedok odbrane Velimir Kenjić je takođe potvrdio kako je radio na održavanju kotlovnice u KPD butmir i da je u veče 5. aprila 1992. godine došla vojska preko betonare i da je preuzela KPD.
575. Pored brojnih svjedoka koji su potvrdili kako je došlo do prekida u funkcionisanju KPD Butmir, treba izdvojiti i materijalne dokaze Tužilaštva T-157 (Izvještaj o radu Ministarstva pravosuđa i uprave Republike Srpske, za period maj-oktobar 1992. godine) iz kojeg proizilazi da je u periodu na koji se odnosi izvještaj, između ostalog došlo do osnivanja KPD Butmir.
576. Prethodni zaključak nadalje potvrđuje i dokaz Tužilaštva T-79, koji je uveden i kao dokaz odbrane O2-15, (Odluka o osnivanju kazneno-popravnog doma Butmir-Ilidža). Ovu odluku donijelo je Predsjedništvo Srpske republike Bosne i Hercegovine dana 16.06.1992. godine, a ista je objavljena u Sl. Glasniku srpskog naroda u BiH od 30.06.1992. godine.
577. Kako je ranije rečeno, prilikom izvođenja zaključka o prekidu u funkcionisanju KPD Butmir, sud je posebno imao u vidu iskaz svjedoka Fadila Krehe koji se u potpunosti podudara sa ostalim izvedenim dokazima. Svjedok je potvrdio kako je informaciju o preuzimanju KPD Butmir od strane MZ Kotorac dobio putem telefona od komandira, ali i da se kasnije lično uvjerio, tako što se nekad tokom mjeseca aprila, zajedno sa još nekoliko ranijih uposlenika ovog KPD-a uputio na svoje radno mjesto i tom prilikom je na kapiji KPD Butmir zatekao Ranka Tešanovića, kojeg je od ranije poznao kao stražara.
578. U vezi sa prethodnim, izjašnjavajući se na pitanje u okviru koje institucije je bio raspoređen na kapiju KPD Butmir, svjedok Ranko Tešanović je istakao da je radio za stanicu milicije koja je bila smješten u KPD Butmir.
579. Ovdje treba napomenuti da praktično niko od svjedoka koji su bili zatvoreni u KPD Butmir tokom mjeseca maja 1992. godine u krugu KPD Butmir nije vidio nijednog od optuženih.
580. Dakle imajući u vidu sve navedeno Sud nije mogao izvan svake raznmune sumnje zaključiti da je KPD Butmir funkcionisao bez prekida.
581. Nadalje kada je u pitanju ponovno osnivanje KPD Butmir, sud je tokom dokaznog postupka, i to prije svega polazeći od iskaza svjedoka Suvada Korjenića, Rešada Brdarića i Aldina Badžića, a dovodeći ih u vezu sa iskazom optuženi Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića, te sa više materijalnih dokaza i to prije svega O1-12, zaključilo da je KPD Butmir, u okviru Ministarstva pravosuđa i uprave SR BiH, profunkcionisao tek negdje krajem mjeseca juna, a da je u potpunosti zaživio tek početkom avgista, sve 1992. godine.

582. Prilikom donošenja odluke o krivičnoj dogovornosti optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića u vezi sa tačkom 1b optužnice, sud je morao utvrditi vrijeme kada su lica iz Kasindolske dovedena u KPD Butmir.
583. Na okolnosti zatvaranja u KPD Butmir, saslušan je svjedok Rešad Brdarić koji je jedini preživjeli iz grupe lica koja su zarobljena u Kasindolskoj ulici. Opisujući kako je došao u zatočeništvo svjedok je istakao da se 14. maja 1992. godine, rano u jutro čula jaka pucnjava iz pravca stare stupske pijace, da je došao njegov punac i da nisu znali šta se dešava. Nešto kasnije, čuli su se minobacači a potom je došao transporter i preko megafona pozivao da muslimani predaju oružje.
584. Svjedok je kasnije opisao kako su se nekoliko sati kasnije predali da bi ih "tamićem" prebacili u KPD Butmir.
585. Na kraju, izjašnjavajući se na pitanje do kada je ostao u KPD Butmir svjedok je istakao da je u KPD Butmir ostao do 21.05.1992. godine.
586. Dakle, povezujući navode svjedoka Rešada Brdarića sa zaključkom suda u vezi prekida funkcionisanja KPD Butmir jasnim se nameće zaključak da su lica iz Kasindolske ulice dovedena u KPD Butmir u vrijeme kada isti nije funkcionisao u okviru ministarstva pravde.
587. Nadalje, analizirajući vrijeme do kada su lica iz Kasindolske ostala u KPD Butmir, sud je posebnu pažnju posvetio dokazu odbrane optuženog Soniboja Škiljevića O2-6 (strana 77. lista Dnevni avaz od 16.10.2009. godine-čitulja objavljena za lica iz Kasindolske ulice) iz kojeg proizilazi da su ova lica ubijena 25.05.1992. godine.
588. Prethodne zaključke potvrđuju i dokaz Tužilaštva T-104 iz kojeg proizilazi da su lica iz Kasindolske dovedena u KPD Butmir 14.05.1992. godine i da su tamo kratko vrijeme boravili.
589. Na kraju u vezi sa trenutkom izvođenja treba navesti dokaz odbrane O2-7 (Prijedlog za razrješenje statusa 38. pritvorenih lica) te iskaze optuženog Soniboja Škiljevića i Božidara Radovića koji su takođe potvrdili da su lica iz Kasindolske odvedeni iz KPD Butmir krajem mjeseca maja 1992. godine.
590. Dakle polazeći od svega prethodno navedenog odnosno od činjenice da KPD Butmir tokom aprila, maja i juna 1992. godine nije funkcionisao u sastavu ministarstva pravde, odnosno da tada Radoje Lalović i Soniboj Škiljević nisu imali nikakve ingerencije u okviru KPD Butmir, te da su lica iz Kasindolske ulice odvedena krajem mjeseca maja 1992. godine, Sud je zaključio da Tužilaštvo nije ponudilo dovoljno dokaza o krivnji optuženih radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića za djela navedena u tački 1b) optužnice.
591. Nadalje, kada su u pitanju optužbe iz tačke 1, i podtački 1a, 1b, 1c i 1d optužnice treba istaći da je tokom postupka veći broj svjedoka istakao kako su

optuženog Soniboja Škiljevića, u vrijeme dok se optuženi Radoje Lalović nalazio na čelu KPD Butmir, tretirali kao njegovog zamjenika. Međutim, vijeće je takve navode svjedoka Tužilaštva, analiziralo u kontekstu ostalih izvedenih dokaza te došlo do zaključka kako tokom perioda juni – decembar 1992. godine, upravnik KPD Butmir nije imao svog zamjenika. Ovakav zaključak potvrdili su optuženi Radoje Lalović i Soniboj Škiljević svojim iskazima, ali i brojna materijalna dokumentacija (T-80, T-83, T-86) iz koje proizilazi da KPD Butmir tokom 1992. godine nije imao poziciju zamjenika upravnika.

592. Polazeći od činjenice da se tačkom 1. (uključujući podtačke 1a), 1b), 1c) i 1d)) optužnice Soniboj Škiljević tereti da je sudjelovao u udruženom zločinačkom poduhvatu kao zamjenik upravnika KPD Butmir, te da se na osnovu izvedenih dokaza, izvan svake razumne sumnje ne može izvesti zaključak da je Soniboj Škiljević u kritičnom periodu obnašao dužnost zamjenika upravnika, odnosno da je takva funkcija uopšte postojala, vijeće je u skladu sa načelom *in dubio pro reo* donijelo odluku da se Soniboj Škiljević oslobađa od optužbi navedenih u tački 1. (uključujući podtačke 1a), 1b), 1c) i 1d)) optužnice.
593. Na kraju, analizirajući optužbu iz tačke 2b) optužnice, vijeće je zaključilo kako je, između ostalog moralo biti dokazano da je optuženi Soniboj Škiljević znao da se u najmanje ruku iz KPD Butmir izvode nezakonito zatvoreni civili i da se isti izvode radi ubijanja.
594. Tokom postupka na okolnosti iz ove tačke optužnice saslušano je više svjedoka, među kojima su Izudin Husaković, Mevlid Hadžić, Edin Hidić, Muhamed Hurtić i Mirsad Plećan.
595. Kada se radi o okolnostima stradavanja Kasima Hurtića, treba istaći kako su svjedoci Izudin Husaković, Mevlid Hadžić, Edin Hidić te Muhamed Hurtić potvrdili kako je Kasim Hurtić koji je jedno vrijeme bio zatvoren u KPD Butmir smrtno stradao. Međutim, za vijeće je posebno relevantno bilo kazivanje Muhameda Hurtića koji je potvrdio da je Kasima Hurtića ubio jedan vojnik prilikom obavljanja radova u kasarni Slaviša Vajner-Čiča.
596. Dakle, upravo u kontekstu ovakve interpretacije događaja vijeće je razmatralo navode iz tačke 2b) optužnice te zaključilo kako prije svega oštećeni Kasim Hurtić nije izveden iz KPD Butmir kako bi bio ubijen, već je izveden na obavljanje radova. Tom prilikom, ubijen je od strane jednog vojnika, ali dakle ključna je činjenica da nije izveden radi ubistva te da dosljedno tome optuženi Soniboj Škiljević nije mogao ni imati znanje da se izvođenje vrši radi ubijanja. U skladu sa takvim stavom Soniboj Škiljević oslobođen je od optužbi iz ove tačke optužnice a Kasim Hurtić je uvršten u grupu lica koja su smrtno stradala prilikom obavljanja prindnih radova u tački 2d) presude/optužnice.
597. Nadalje, kada se radi o oštećenom Muneveru Hidiću, svi dokazi koje je Tužilaštvo prezentiralo tokom glavnog pretresa, potvrđuju da je Munever Hidić smrtno stradao za vrijeme dok je boravio u KPD Butmir. Međutim, kada se radi o

stradavanju Munevera Hidića, vijeće je ponovo razmotrilo sve relevanten okolnosti posebno u vezi sa načinom njegovog izvođenja.

598. Svjedok Mirsad Plećan kao i svjedok Mevludin Hadžić su u potpunosti saglasni u vezi sa okolnostima stradavanja. Oba ova svjedoka su potvrdila kako je Munever Hidić smrtno stradao na lokalitetu Mojmila, prilikom pokušaja bjekstva. Dakle, sasvim je jasno da Munever Hidić nije izveden radi ubistva, već je bio izveden na radove, a smrtno je stradao kada je pokušao pobjeći.

599. Dakle, u skladu sa ovakvim utvrđenjem, vijeće nije našlo dokazanim da je optuženi Soniboj Škiljević imao znanje ili je imao razloga znati da se Munever Hidić izvodi iz KPD Butmir radi ubijanja. Dosljedno tome, vijeće je optuženog Soniboja Škiljevića oslobodilo od optužbi navedenih u tački 2b) optužnice, a oštećeni Munever Hidić je kao i oštećeni Kasim Hurtić uvršten je u grupu lica koja su smrtno stradala prilikom obavljanja radova.

Troškovi krivičnog postupka

600. Imajući u vidu činjenicu da su oba optužena lošeg imovnog stanja, i da im je jedino redovno primanje penzija te da bi u slučaju da ih Sud obaveže da nadoknade troškove krivičnog postupka, bilo dovedeno u pitanje njihovo izdržavanje, Sud je u skladu sa odredbom člana 188. stav 4. ZKP BiH, odlučio da ih oslobodi obaveze da nadoknade troškove krivičnog postupka.

Zapisničar

Emil Pinkas

**PREDSJEDNIK VIJEĆA
SUDIJA
Minka Kreho**

POUKA O PRAVNOM LIJEKU: Protiv ove presude može se izjaviti žalba koja se podnosi Apelacionom odjeljenju Suda u roku od 15 (petnaest) dana od prijema pismenog otparvka iste.

S A D R Ź A J

DISPOZITIV	2
OBRAZLOŽENJE	13
Izvedeni dokazi	14
Svjedoci Tužilaštva	14
Vještaci Tužilaštva	14
Materijalni dokazi Tužilaštva	14
Svjedoci odbrane prvooptuženog	19
Materijalni dokazi prvooptuženog	19
Svjedoci odbrane drugooptuženog	20
Materijalni dokazi drugooptuženog	21
Završne riječi	22
Završna riječ Tužilaštva	22
Završna riječ odbrane optuženog Radoja Lalovića	25
Završna riječ optuženog Radoja Lalovića	28
Završna riječ odbrane optuženog Soniboja Škiljevića	28
Procesne odluke	29
Utvrđene činjenice	29
Način ispitivanja svjedoka	35
Odbijanje izvođenja pojedinih dokaza	35
Primjenjivi zakon	36
Primjenjeni standardi u pogledu ocjene dokaza	40
Opšti elementi zločina protiv čovječnosti	44
Pravni standardi primjenjivani na utvrđeno činjenično stanje	44
Protivpravno zatvaranje	44
Mučenje	45
Druga nečovječna djela	45
Ubistvo	46
Prislini rad	47
Progon	47
Individualna krivična odgovornost	47
Planiranje	48
Podsticanje	48
Naređivanje	48
Počinjenje	48
Pomaganje i podržavanje	49
Udruženi zločinački poduhvat	49
Odstupanja u izreci presude od navoda iz optužnice vezanih za udruženi zločinački poduhvat	51
Napad na civilno stanovništvo	52
Činjenice koje govore o psotojanju napada	52
Postojanje širokorasprostranjenog napada	53
Postojanje sistematičnog napada	53
Napad je bio usmjeren protiv cjelokupnog stanovništva grada Sarajeva, a ne samo protiv nesrpskog, kako se tvrdi u optužnici	54
Svijest optuženih o postojanju širokorasprostranjenog, odnosno sistematičnog napada	54

Zaključak	56
Diskriminatorna namjera/progon	56
Zaključak	59
Početak oružanog sukoba i raspuštanje KPD Butmir	59
Dovođenje i zatvaranje civila u prostorije KPD Butmir u periodu april-sredina juna 1992. godine	62
Nezakonito zatvaranje i preuzimanje KPD Butmir od strane Uprave koju je formiralo Ministarstvo pravosuđa i uprave SR BiH (tačka 1. optužnice)	64
Nezakonito zatvaranje u KPD Butmir od decembra 1992. godine do decembra 1995. godine (tačka 2. optužnice)	66
Navodi odbrane u vezi sa nezakonitim zatvaranjem	70
Odnos optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića prema licima nesrpske nacionalnosti koji su nezakonito zatvarani u prostorije KPD Butmir	70
Zaključak	71
Ostali učesnici udruženog zločinačkog poduhvata koji se navode u optužnici a nisu obuhvaćeni istom	73
Uslovi zatvaranja (smještaj zatvorenih civila u prostorijama koje nisu bile adekvatne) – tačke 1a) i 2a) optužnice/presude	74
Pretrpanost prostorija poslije 16.12.1992. godine (tačka 2a)	77
Mogućnost zadovoljavanja minimuma higijenskih potreba, ishrana i zagrijavanje prostorija u kojima su boravili, od kraja juna 1992. godine	78
Mogućnost zadovoljavanja minimuma higijenskih potreba, ishrana i zagrijavanje prostorija u kojima su boravili, od sredine decembra 1992. godine pa do sredine decembra 1995. godine (tačka 2a)	80
Medicinska njega u KPD Butmir	81
Zaključak	82
Odnos optuženih spram izvršenih djela	82
Zlostavljanja u prostorijama KPD Butmir i da li su ona bila sastavni dio sistema od kraja mjeseca juna do sredine mjeseca decembra 1992. godine (tačka 1c)	84
Premlaćivanja i zlostavljanja	84
Premlaćivanja i zlostavljanja poslije 16.12.1992. godine	86
Saznanje odnos i doprinso premlaćivanjima od strane optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića	87
Zaključak	88
Prinudni radovi (odvođenje u ropstvo) 1d) i 2d) optužnice	89
Dokazi koji potvrđuju da su nezakonito zatvoreni civili išli na obavljanje radova	90
Znanje i doprinos optuženih Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića u održavanju sistema prinudnog rada	95
Zaključak	98
Razlozi zbog kojih su Radoje Lalović i Soniboj Škiljević oglašeni krivim za pomaganja u Udruženom zločinačkom poduhvatu a ne i za planiranje, poticanje, naređivanje, izvršenje i podržavanje	98
Odmjeravanje sankcije	99
Društvena osuda kažnjivog ponašanja optuženih	100
Namjera da se na učinioce utiče da u buduće ne čine krivična djela i da se na ostale utiče da ne čine krivična djela	100

Namjera da se utiče na svijest gradana o pogibeljnosti krivičnih djela i opravdanosti kažnjavanja učinitelja	101
Stepen krivice	101
Pobude i okolnosti iz kojih je djelo izvršeno	101
Lične prilike optuženih i njihovo držanje tokom postupka	102
Zaključak	103
Razlozi za oslobađanje od optužbi Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića	103
Troškovi postupka	107
SADRŽAJ	108